

“MWEN SE YON TIMOUN, POUKISA SA TE RIVE MWEN?”

ATAK GANG YO SOU ANFANS TIMOUN YO AN AYITI

**Amnisti Entènasyonal se yon mouvman ak 10 milyon moun
ki mobilize limanite nan chak moun epi milite
pou chanjman pou nou tout kapab jwi dwa moun nou yo.**

**Vizyon nou se nan yon mond kote moun ki nan pouvwa kenbe
pwomès yo, respekte lwa entènasyonal yo epi obligasyon pou yo
rann kont.**

**Nou endepandan de tout gouvènman, ideyoloji politik, enterè
ekonomik oswa relijyon epi se manm nou yo ak don endividyèl
nou yo ki sitou finanse mouvman sa a.**

**Nou kwè ke aji nan solidarite ak konpasyon avèk moun toupatou
kapab chanje sosyete nou yo pou pi bon an.**

© Amnisti Entènasyonal 2025
Sof endikasyon kontrè, kontni dokiman sa anba lisans Creative Commons (atribisyon, non komèsyal, pa gen derive, entènasyonal 4.0).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>
Pou plis enfòmasyon, tanpri ale sou paj Otorizasyon sou sitwèb nou an: www.amnesty.org
Kote dokiman ki atribiye a yon titilè dwa otè apa de Amnisti Entènasyonal, dokiman sa pa soumèt anba lisans Creative Commons.
Te pibliye dabò an 2025
pa Amnesty International Ltd
Peter Benenson House, 1 Easton Street
London WC1X 0DW, UK

Endèks: AMR 36/8875/2025

Lang orijinal: Anglè

amnesty.org

Foto kouvèti: Yon tifi nan yon sit deplasman ke chèchè Amnisti Entènasyonal yo te vizite nan kapital Ayisye an, Pòtoprens, Septanm 2024. © Amnisti Entènasyonal

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

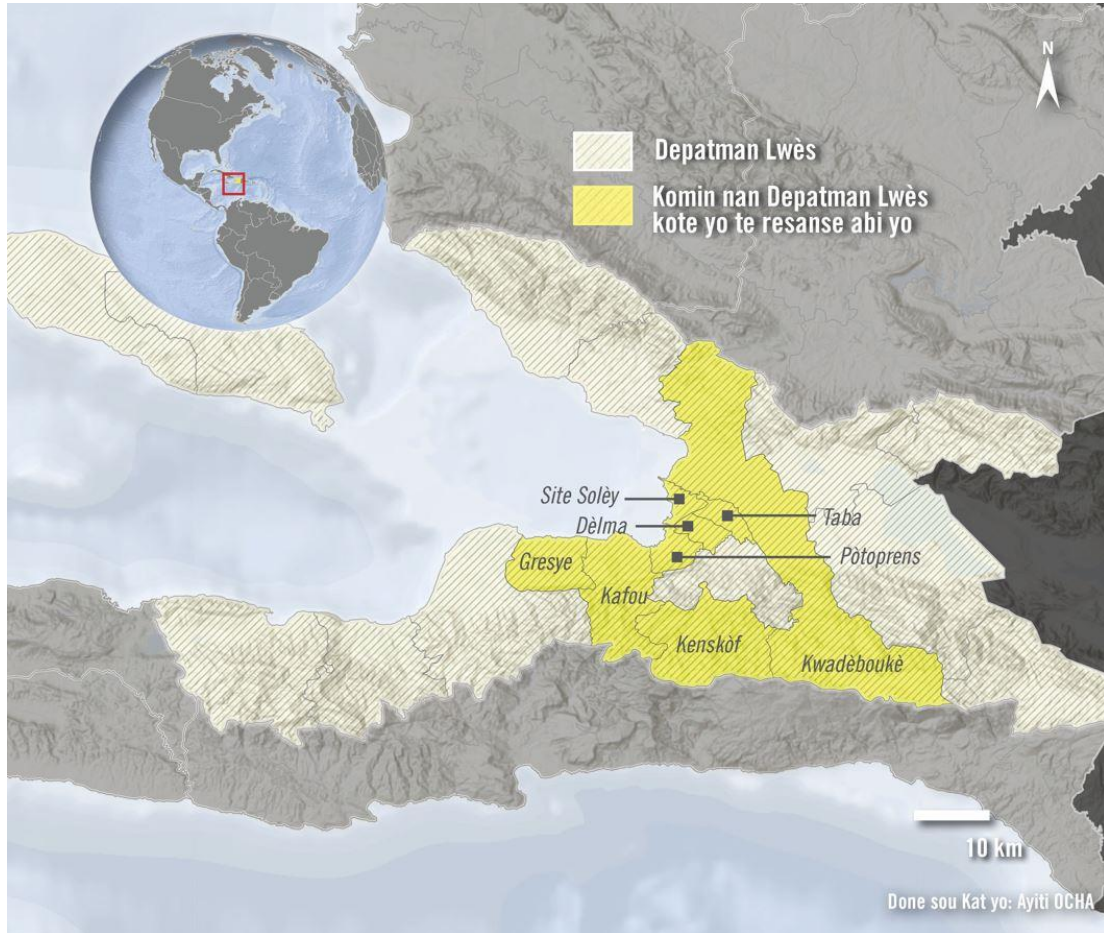

KONTNI

REZIME EGZEKITIF	5
METODOLOJI	10
1. FÈ ISTORIK	13
2. REKRITMAN AK ITILIZASYON TIMOUN YO	18
DIFERAN WOL, MENM REYALITE A	19
MENAS AK PINISYON	21
PREZIME KOU PAB	23
REENTEGRASYON NAN PWEN MO	25
3. VYOL AK LOT VYOLANS SEKSYEL	29
ATAK SOU GWO ECHEL AK RISK CHAK JOU	30
TE EKSPLWATE NAN 'DIVES RELASYON' AK SEKS KOMESYAL	34
VYOLANS SEKSYEL NAN SIT DEPLASMAN YO	35
ESTIGMATIZASYON AK LAPEREZ	37
AKSE ENSIFIZAN NAN SEVIS SWEN SANTE YO	38
BARYE JISTIS	39
4. ASASINAY AK BLESY YO	42
KOUT BAL MAWON	42
ATAK DELIBERE YO	44
LANMO AK BLESY ASOSYE YO	45
ZAM AK MINISYON	47
5. ENPAK SOU TIMOUN KI GEN ANDIKAP YO	49
DIFIKILTE POU KOURI POU VYOLANS	49
AKSE A APAREY E A SEVIS ASISTANS YO	50
KONDISYON DEPLASMAN INAPWOPRIYE	54
6. KONKLIZYON AK REKOMANDASYON	58
REKÒMANDASYON YO	59

“MWEN SE YON TIMOUN, POUKISA SA TE RIVE MWEN?”
ATAK GANG YO SOU ANFANS TIMOUN YO AN AYITI

KAT

“MWEN SE YON TIMOUN, POUKISA SA TE RIVE MWEN?”
ATAK GANG YO SOU ANFANS TIMOUN YO AN AYITI

Amnisti Entènasyonal

REZIME EGZEKITIF

Yon tigason te gen 13 zan sèlman lè yon gang te kòmanse mande li pou li kolekte enfòmasyon sou sib yo epi fè livrezon manje ak dwòg. "Pafwa mwen vrèman grangou; se sèl fason pou sòti nan sitiyasyon sa," li te di. Nan yon lòt ka, genyen de (2) sè adolesan ke manm gang yo te kidnapè sou wout yo pandan yo t ap tounen soti lekòl epi yo te mennen yo nan yon kay kote yo te sibi kadejak kolektif: senk gason pase sou youn, sis sou lòt la. "M ap panse sou sa epi di tèt mwen, mwen se yon timoun, poukisa sa rive mwen?" selon sa youn nan tifi yo te di. Yon tigason ki gen 16 zan te eksplike ke doktè yo te oblije koupe janm dwat li pou sove lavi li aprè ke yon manm gang te fè èspre tire sou li pandan li te nan mache a. "Mwen pa konnen poukisa li te fè mwen sa... Lavi mwen te chanje anpil," selon sa tigason an te di.

Depi asasina prezidan Ayisyen an, Jovenel Moïse, nan mwa jiyè 2021 an, vyolans gang ame yo pa sispann entansifye, sa atenn nivo li pa te janm atenn avan an 2024. Gang yo te vini pou kontwòl majorite kapital la, sa ki pwovoke yon gwo kriz imanitè byen laj epi ki pouse Konsèy Sekirite Nasyon zini an pou otorize yon fòs sipò sekirite entènasyonal. Eksperyans timoun sa yo, ki gen non yo ak idantite yo kache pou koz sekirite ak konfidansyalite, refilete pa plizyè timoun k ap viv nan mitan kawo ke gang yo ap simen.

Eskalad vyolans pandan kat dènye ane yo nan zòn metwopolitèn Pòtoprens lan ak zòn anviwon li yo pa anyen lòt ke yon atak kont enfans. Li te pwovoke yon detrès jeneralize epi te vyole dwa yon pakèt timoun nan kesyon dwa moun tankou dwa a edikasyon; a devlopman fizik ak mantal; a pwoteksyon kont vyolans, eksplwatasyon, ak abi; ak libète pou deplase. Yo te vòlè nan men timoun yo dwa pou yo jwe. Nan absans yon angajman fèm otorite Ayisyen yo pou pwoteje dwa timoun yo yon jan konfòm avèk obligasyon jiridik legal entènasyonal ak nasyonal yo, ki gen ladan yo selon Konvansyon sou Dwa Timoun, ak yon soutyen ke patnè entènasyonal yo ap soutni, tisi kominote yo ap an danje pandan divès deseni k ap vini la.

Amnisti Entènasyonal te dokimante enpak vyolans gang yo sou timoun, nan antreprann yon rechèch ant Me ak oktòb 2024, ki gen ladan l sou tèren nan Pòtoprens nan mwa septanm nan. An total, chèchè yo te fè entèvyou avèk 112 moun, ki gen ladan yo 80 moun pandan vizit la nan kapital Ayisyen an. Senkanteyen timoun (31 tifi ak 20 ti gason), ki gen laj sòti nan 10 a 17, te fè entèvyou an pèsòn nan Pòtoprens, menm jan yon jènfi ki gen 18 tan ki te chape anba yon atak manm gang yo lè li te timoun. Pami moun yo t ap poze kesyon yo genyen ladan yo paran yo, reprezantan gouvènman, divès travayè imanitè Ayisyen ak entènasyonal ak divès manm pèsònèl UN la. Chèchè yo te revize plizyè douzèn videyo ak foto, te analize imaj satelit epi te jwenn dokiman ki enpòtan nan rechèch la.

Rechèch la te kouvri vyolasyon ak abi nan uit komin Depatman Lwès la: Pòtoprens, Site Solèy, Taba, Kwadèboukè, Delma, Kafou, Kenskòf ak Gresye. Chèchè yo te dokimante sou rekritman ak itilizasyon timoun yo, vyòl ak lòt fòm vyolans seksyèl, asasina ak blesi – tout se manm gang yo ki te pwovoke yo. Twa abi sa yo pami vyolasyon grav ke Nasyon zini te sipèvize epi te rapòte nan rapò anyèl Sekretè Jeneral Nasyon zini an sou timoun ak konfli ame. Yo te egzamine tou enpak dispwopòsyone vyolans sou timoun ki gen andikap yo.

Nan apiye sou rapò Nasyon zini ak lòt travay ke divès òganizasyon Ayisyèn ak entènasyonal te fè sou dwa moun, rechèch Amnisti Entènasyonal te vize bay espas pou tandè vwa timoun yo, sa ki esansyèl pou konprann enpak abi ak vyolasyon sou dwa yo genyen nan yon sans ki pi laj tankou kontribiye pou jayi limyè sou difikilite reentegrasyon ke y ap fè fas ak sou ki chemen pou yo pran.

REKRITMAN AK ITILIZASYON TIMOUN YO

Amnisti Entènasyonal te dokimante sou ka 11 ti gason ak twa tifi ke gang yo te rekrute ak itilize, ki gen ladan yo Delma 6, Baz Pilat, Ti Bwa, Baz Belè, Gran Ravin, 103 Zonbi, 5 Segonn ak Kraze Baryè. Timoun yo te dekri ke yo te eksplwate yo nan divès fason, ki gen ladan yo espyone gang rival yo ak lapolis, fè livrezon, epi fè travay domestik, travay konstriksyon ak reparasyon machin. Tout 14 timoun yo te di yo pa t genyen chwà

e ke enplikasyon yo te motive sitou akoz yo te grangou oubyen yo te pè. Pratik rekritman jeneralize a ak itilizasyon timoun yo pa gang yo an Ayiti entèdi selon dwa entènasyonal ak nasyonal; sa rann timoun yo viktim nan trafik moun, pami lòt abi yo.

Yon tigason 12-zan yo te itilize k ap viv nan lari a te di Amnisti Entènasyonal manm gang Gran Ravin yo te fòse li vin yon "antèn", oswa enfòmateur. "Si mwen pa t fè sa, yo t ap touye mwen", selon sa li te di. Yon tigason 16-zan te dekri ki jan manm gang yo te kanpe li regilyèman lè yo wè li nan lari a, sa gen ladan l lè l ap jwe foutbòl, epi ba li ant 3 USD a 7 USD pou fè travay tankou achte minit pou telefòn selilè. "Nou konn pase de jou san manje," ti gason an te di sou fanmi li, nan eksplike ke paran li yo te sispann vann machandiz nan lari yo akòz de ensekirite a. Yon zanmi li ki se yon manm gang te eseye rekrute li nan ran konbatan yo, men li te refize. Tigason an te di: "[Zanmi mwen] wè sityasyon n ap viv la epi l di m li fè anpil lajan, e m te ka fè anpil lajan tou."

Yon lòt pre-adolesan te di li te fini pa pote yon zam epi youn nan gang ki nan zak kriminel yo te eksplwate li avan yo te arete li. "Sa mwen te fè yo, mwen pa t fè yo ak tout kè mwen. Mwen pa t konprann sa mwen t ap fè yo. Mwen te kenbe yon zam, pa pou blese, men pou bay tèt mwen manje," selon sa li te di. Gen kèk timoun ki te dekri kòman yo te bat yo ak menase yo si yo te refize pran lòd. Yon tifi 17-ane, ki te di ke manm nan gang ti Bwa yo voye l achte bagay pou mennaj yo ak pou netwaye kay yo an echanj yon ti kras monnen tankou 2 USD, li te fè konnen: "Pafwa mwen di, 'Mwen pa vle fè sa,' yo rele sou mwen e di, 'Lè chèf la mande ou fè yon bagay, ou dwe fè li' ... Ou pa ka di yo non."

Timoun yo te pale de gwo laperèz pou lapolis ak manm kominote yo epi estigmatizyon ak wont yo t ap sibi poutèt sèlman yo soti nan katye ki anba kontwòl gang yo. Plizyè entèvyou te fè konnen enkyetid yo sou fason lapolis konn kanpe yo pou verifikasyon kat idantifikasyon ak kòman afilyasyon ak kèk zòn te kapab mennen nan asasina ilegal. Amnisti Entènasyonal te dokimante sou ka yon ti gason ki gen 16 zan yo te vin rale abitremman sou kabann li epi yo te arete li aprè mang gang yo te fin atake yon komisarya polis nan zòn li an. Yo te libere li san enkilpasyon aprè li te pase uit jou nan prizon, gras ak manm kominote yo ki te kolekte plis pase 700 USD pou peye avoka li a.

Yon lòt menas pou timoun yo se te "gwoup oto-defans yo" – yo konnen tankou mouvman *Bwa Kale* a – ki te enplike nan divès lenchaj orib ki siblè moun yo panse ki gen yon afilyasyon oubyen ki gen yon afilyasyon reyèl ak gang yo. Amnisti Entènasyonal te resanse ka senk ti gason yo te arete aprè manm kominote yo te siyale yo. Yo te bat avèk vyolans pou pi piti youn nan yo avan yo te remèt yo bay otorite yo.

Nan yon efò pou abòde pwoblèm alaman nan rekritman e ak itilizasyon timoun yo, gouvènman Ayisyen an ak Nasyonzi te siyen yon pwotokòl ki vize kreye chemen pou transfè ak swen pou timoun ki asosye avèk gang ame ke yo rankontre pandan operasyon sekirite yo. Men fon yo nesèsè pou konstwi ak agrandi sant tranzit yo, epi yon pwosesis demobilizasyon ak reentegrasyon apa antyè pòko rive fèt nan yon kontèks ensekirite ak enstabilite politik pèsistan.

Sepandan, yon sant detansyon de fakto yo konnen kòm *Centre de Rééducation des Mineurs en Conflit avec la Loi* (CERMICOL), wè kapasite li vin kwadruple. Apeprè 300 moun, gason ak fanm pataje espas la avèk 100 gason ke yo te fè sant lan pou yo. Yon melanj konsa entèdi selon lwa ak nòm entènasyonal yo. CERMICOL vle di sèvi kòm yon sant reyabilitasyon pou ti gason otorite yo te arete, pou ba yo edikasyon, fòmasyon pwofesyonèl ak lòt sipò pandan yon jij envestigatè ap egzamine sityasyon yo menm jan aprè kondanasyon.

Men atak gang yo sou sant penitansye yo nan dènye ane yo te lakòz transfè rès popilasyon prizonye adilt la nan CERMICOL, elaji sou tout espas gason yo te gen pou swiv kou ak detant yo. Anplis, Tribinal Jèn Pòtoprens lan pa t fonksyone depi 2019 akòz vyolans gang lan; nan moman yon vizit Amnisti Entènasyonal nan sant lan, kote 93 gason fèmen (yo kwè plizyè ladan yo asosye avèk gang yo), okenn ladan yo pa t kondane.

VYÒL AK Lòt VYOLANS SEKSYÈL

Ankouraje pa kontwòl gang yo sou yon gwo vas teritwa e avèk enpinite jeneralize a, manm gang yo te kidnape, vyole, te asele seksyèlman tifi yo pandan atak sou katye yo oswa apre yo fin pran kontwòl zòn yo, alafwa pou kont yo ak nan yon gwoup. Tifi yo fè fas avèk risk sa pandan atak sou gwo echèl epi sou yon baz chak jou, nan chemen pou yo ale lekòl oubyen nan ale fè acha, a pye oubyen nan transpò an komen. Modèl atak yo gen ladan yo asèlman nan lari, ki ka ogmante nan vyòl ak lòt vyolans seksyèl, epi fè èspere atake jèn fi yo lakay yo. Manm gang yo te eksplwate tou seksyèlman tifi yo nan kad "relasyon" ak pou sèks komèsyal.

Amnisti Entènasyonal te resanse ka 18 tifi ki te sibi vyòl ak lòt fòm vyolans seksyèl pa manm gang yo. Gen kèk nan yo ki te atake plis pase yon fwa. Nan 10 ka, tifi yo te sibi kadejak kolektif, epi nan nèf ka, se kidnape yo te kidnape yo. Anplis de sa, chèchè yo te fè entèvyou avèk de tifi yo te vyole nan sit deplasman apre yo te fin kouri kite kay yo akòz vyolans gang.

Majorite tifi yo te vyole te di ke yo pa t kapab idantifye nan ki gang espesifik agresè yo sòti. Gen lòt ki te konnen ki gang ki gen kontwòl zòn nan epi te konekte agresè yo a sèten gwoup. Gang yo ki enplike nan ka yo dokimante pa Amnisti Entènasyonal gen ladan yo: 400 Mawozo, Gran Ravin, 5 Segonn epi posiblerman Chen Mechan. Selon dwa entènasyonal ak nasyonal, yon timoun yo kidnape pou eksplwatasyon seksyèl oubyen lòt fòm eksplwatasyon konsidere kòm yon viktim trafik moun. Dwa entènasyonal egzije pou pwoteje timoun yo kont eksplwatasyon ak abi seksyèl, ki gen ladan yo pwostitasyon, menm jan tou kont tòti ak lòt tretman mechan, kriyèl, oswa degradan, ki gen ladan yo zak kadejak ak vyolans seksyèl.

Yon tifi ki gen 14-zan te di Amnisti Entènasyonal ke an Fevriye 2024, yon manm gang 400 Mawozo te parèt lakay li pandan li pa t la epi te mande manman li pou ale chache li sinon l ap touye tout moun nan kay la. Li te ret tann nan kay la pandan manman te retounen avèk tifi a, epi apre sa te mennen tifi a nan yon kay vid toupre a epi te vyole li. Tifi a te deklare atak la te fè fanmi an kite zòn lan. "Mwen te konn al lekòl, men apre ensidan an, mwen te kanpe," li te di.

An Desanm 2023, manm gang yo te kanpe yon tifi 17-ane ki t ap viv nan Kafou-Fèy sou lari a pandan li te sòti pou ale achte manje yon lannwit. Yo te abiye an nwa epi yo te kouvri figi yo, yo te mennen l nan yon kay kote senk nan yo te vyole li youn apre lòt. "Yo te di li, 'Ou pa pral pale sou sa. Si ou pale sou sa, n ap touye ou.' Lè sa a, yo te di m pati," selon sa li te di. Apre l te fin sove ale nan yon sit deplasman, li te dekouvi li ansent. "Sa te detwi mwen... Mwen pa gen pèsòn pou ede m ak ti bebe a," selon sa li te di. Plizyè lòt tifi ki te pale avèk Amnisti Entènasyonal tou te vin ansent aprè yo te vyole yo. Kòm avòtman ilegal an Ayiti, gen kèk ki itilize divès metòd danjere pou eseye mete fen nan gwsès non dezire yo.

Timoun ki enplike nan zak seksyèl komèsyal yo se viktim eksplwatasyon seksyèl, ke Òganizasyon Travay Entènasyonal la rekonèt kòm youn nan fòm ki pi mal la nan travay timoun epi yon vyolasyon dwa moun ki vrèman grav. Yon tifi 16 ane k ap viv nan yon zòn ki anba kontwòl 5 segonn te dekri bay Amnisti Entènasyonal la kòm li te kòmanse enplike nan sèks komèsyal avèk manm gang yo aprè li menm ak pitit li a te konn travèse divès peryòd repete san manje. "Mwen pa gen chwa ... Yo wè ou epi yo di, 'An n ale.' Si ou refize, yo frape ou avèk yon zam. Mwen te eseye. Yo te kapab tire mwen yon jou. Yo mete men sou ou epi yo choute ou. Gen kèk ki peye. Gen kèk ki pa fè sa," selon sa li te di. Patisipe nan fè sèks komèsyal avèk manm gang yo pa te premye eksperyans li avèk vyolans seksyèl ki gen rapò ak gang. Senk manm nan 5 Segonn te vyole li kèk ane avan e se konsa li te vin ansent.

Avèk divès dizèn milye moun ki te deplase akòz vyolans gang ki anpile nan divès anvivònman fòtin, ki gen ladan yo lekòl ak lòt batiman gouvènmantral yo nan zòn metwopolitèn Pòtoprens lan, risk vyolans seksyèl anplis nan sit sa yo se yon preyokipasyon majè. Chèchè Amnisti Entènasyonal yo te obsève dabò mank absoli vi prive ak kondisyon foul la nan de sit deplasman yo te vizite. Òganizasyon an te resanse ka de tifi yo te vyole andedan sit deplasman yo.

Tifi ki sivivan yo te pale de kalvè y ap pase, de konba yo kont estigmatizasyon ki asosye avèk vyolans seksyèl ak rejè yo nan kominote a nan sans laj, epi, pafwa, nan pwòp fanmi yo tou. Yo te ekspriye krent pwofon yo konsènan posibilite pou gen nouvèl atak manm gang yo, ki gen ladan yo otè ki kontinye rezide nan menm zòn yo.

Tifi ki ap sibi vyolans seksyèl pa manm gang yo – ki gen ladan l ka vyòl kolektif ki fèt souvan – bezwen swen sante ki wotman espesyalize. Men sèvis sante yo ki deja limite an Ayiti te vin plis paralize toujou akòz atak gang yo, ki gen ladan yo sant medikal yo. Yon kantite tifi Amnisti Entènasyonal te fè entèvyou avèk yo te di yo te kontrakte enfeksyon ki seksyèlman transmisib aprè yo te fin sibi vyòl epi gwsès san dezire te kite yo ap fè fas ak divès risk sante majè, ki gen ladan yo konplikasyon ki lye ak obstetrik. Eta a gen yon obligasyon pou pran tout mezi fezab pou soutni sivivan yo avèk retablisman fizik ak sikolojik yo, men se ONG lokal ak entènasyonal ki ap jongle plizyè entèvansyon avèk divès resous limite pou tante ranpli kèk lakin.

Pandan se tan, sivivan vyolans seksyèl yo kontinye ap fè fas a plizyè obstak pou jwenn jistis nan yon kontèks enpinite jeneral la k ap fè lalwa an Ayiti. Perèz ak reprezay anpeche sivivan yo manifeste bò kote lapolis. Anpil moun yo fè entèvyou avèk yo pase nan betiz lide pou siyale atak gang yo bay otorite yo akòz de absans absoli fòs lòd yo nan zòn gang yo ap kontwole yo. "Pa genyen okenn polis... sèl chèf ki nan vil la se manm gang yo," selon sa yon tifi te di ke plizyè manm gang te kidnape ak vyole an 2023 e ke yon manm gang lan te asele seksyèlman ankò an 2024. Reprezantan Nasyonzi ak ONG yo te di ke plis enstalasyon ap nesese pou pran timoun ki se sivivan vyolans seksyèl yo epi ba yo reyadaptasyon ak swen nesese, tankou pwoteksyon pandan ak aprè pwosedi jiridik yo.

ASASINAY AK BLESI YO

Yo kontinye asasine ak blese timoun yo pandan atak gang yo nan katye yo. Nan zòn ki anba kontwòl gang yo, y ap fè fas ak alafwa kout bal mawon ak dirèk. Amnisti Entènasyonal te resanse ka 10 timoun ki te blese ak de yo te asasine aprè vyolans ki lye ak gang ak divès ensidan ki asosye ak sa. Laj yo te sòti nan senk rive

nan 17 an. Gang ki lye ak ka sa yo gen ladan yo Bwouklin, Simon Pelé, Belekou, Boston ak Gran Ravin. Omwen de ka ki te enplike echanj katouch ant gang ak lapolis.

Lwa entènasyonal sou dwa moun yo rekonèt dwa pou viv. Lwa Ayisyen mande leta pou garanti dwa a lavi epi kriminalize asasina. Men vyolans gang te vin tankou yon reyalyte chak jou ke anpil fanmi gen ladan yo plis pase yon viktim, pafwa menm viktim k ap fè fas ak plizyè atak. Yon tifi ki gen 14-ane te rakonte bay Amnisti Entènasyonal kòman yon bal rebondi, manm gang yo te tire nan atake yon bank toupre kay li nan Septanm 2024, te fini pa pèse vizaj li, antre ak sòti nan lèw siperyè li. Twa mwa anvan sa, frè tifi a ki te gen 17 ane te mouri aprè li pran yon bal mawon nan vant nan moman konba ant gang yo nan zòn lan. "Se pa yon zòn kalm. Gen pwoblèm tout tan. Gen anpil kout zam. Mwen pa ka sipòte kout zam yo," selon sa li te di.

Nan mwa Out 2023, yon seri atak kowòdone pa Gran Ravin sou katye Kafou-Fèy te voye divès milye moun kouri. Yon gason adolesan 15 ane te di pandan li t ap kouri avèk manman li ak sè li, li te tonbe epi te blese byen grav nan hanch li. Kòm konsekans, li gen kounye a yon janm ki pi long pase lòt la; tonbe sa te agrave yon blesi nan baskèt bòl li te sibi plizyè mwa avan sa, selon sa li te di. "Moun konn fawouche mwen, epi mwen pa renmen sa... se tankou mwen pa yon moun. Mwen te menm konn vle bwè Klowòks [dlo javèl]."

ENPAK SOU TIMOUN KI GEN ANDIKAP

Rechèch te montre regilyèman ke sityasyon konfli ak kriz afekte yon jan dispwopòsyone timoun ki andikape yo. Amnisti Entènasyonal te resanse eksperyans 11 timoun ki gen andikap, uit nan yo te deplase akòz vyolans gang. Gen ladan yo timoun ki gen andikap fizik ak sikososal. Chèchè yo tou te resanse divès atak sou de (2) sant – yon lekòl ak yon klinik – ki te istorikman pami etablisman ki pi ra nan ofri edikasyon, fòmasyon pwofesyonèl, ak sèvis medikal pou timoun ki gen andikap.

Antan ke yon Eta ki fè pati Konvansyon sou Dwa Moun ki Andikape (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD), Ayiti gen plizyè obligasyon, ki gen ladan yo garanti pwoteksyon ak sekirite timoun ki gen andikap yo nan sityasyon risk. Timoun ki andikape yo ap fè fas ak yon pi gwo risk nan kouri pou vyolans, tankou akòz de mobilite limite yo epi dwe abandone aparèy asistans yo genyen yo. Nan kontèks Ayiti a, plizyè t ap fè fas ak plizyè depasman resan.

Amnisti Entènasyonal te fè entèvyou avèk twa timoun ki te di ke lè gang yo te atake katye yo epi fanmi yo te deplase, aparèy asistans tankou chèz woulant ak beki te rete dèyè "Manm gang yo te boule kay moun yo... li te minwi... Tonton mwen te pote mwen epi te kouri avèk mwen," yon tifi 12 ane ki gen mobilite limite te kouri nan atak Out 2023 nan Kafou Fèy. Lè fanmi an te tcheke nan kay la divès mwa apre, yo te boule li ra pye tè, ni chèz woulant tifi a, ni chèz wozè tifi a, pa te epanye.

Menm avan kriz aktyèl la, disponiblite aparèy asistans kalite yo ak teknoloji se te yon defi an Ayiti, yon pwoblèm komen nan peyi ki gen revni fèb yo. Vyolans Gang lan te deranje tout aspè nan lavi, Sa gen ladan aksè ki te deja limite ak pwodwi esansyèl sa yo, tankou sèvis espesyalis yo. Nan sis timoun ki gen andikap ki bezwen epi ki t ap benefisye aparèy asistans yo, sèlman de (2) te gen yon ekipman – youn te gen yon chèz woulant, lòt la beki, malgre kalite yo te an kesyon. Aparèy asistans yo ak pwotèz yo afekte an patikilye devlopman ak rezilta edikatif timoun ki andikape yo.

Plizyè timoun ki gen diferan tip andikap ke Amnisti Entènasyonal te egzamine sityasyon yo te deklare ke yo nan obligasyon pou jwenn aksè ak swen sante espesyalize ak sèvis ki gen rapò, tankou fizyoterapet, ègoterapet ak yon soutyen sikososal. Pandan ke gen kèk ONG ki t ap reponn ak bezwen sante debaz yo, tankou atravè divès klinik mobil, gouvènman dwe mennen yon repons ki pi solid lontan, an patenarya avèk donatè yo, pou reponn ak dwa e ak bezwen timoun ki gen andikap yo.

Amnisti Entènasyonal yo te resanse tou, alafwa nan entèvyou yo ak nan vizit sit yo, difikilte anplis ak obstak siyifikatif pou jwenn aksè pou timoun ki andikape yo nan sit depasman yo. Plizyè timoun ki gen andikap fizik te di ke kondisyon yo ap dòmi yo agrave doulè yo. Latrin yo ak sant pou fè lesiv yo pa aksesib, sa ki kite plizyè timoun andikape depann de lòt moun yo.

"Genyen de (2) twalèt [nan kan an]... Li pa fasil pou mwen sèvi ak li... Nan kay mwen an, mwen te kapab ale nan twalèt la pou kont mwen... Nan kan an, manman m kenbe yon bagay akote mwen pou m itilize olye pou yo pote m nan twalèt la," selon sa yon tigason 13-zan avèk mobilite limite te di. Kondisyonabri sa yo ak asenman yo afekte kapasite yo pou pran swen pwòp tèt yo epi konpwomèt otonomi yo, vi prive yo ak diyite natirèl yo.

Ekspozisyon ak vyolans pwolonje fè enpak sou sante mantal nan lakoz nouvo detrès ak maladi sante mantal tankou plis afekte moun ki te gentan malad yo. Domaj sou sante mantal vyolans gang yo lakoz te palpab nan entèvyou Amnisti Entènasyonal avèk timoun yo e fanmi pa yo. Yon tifi 13 ane ki te chape anba masak Gran Ravin te enflije sou Kafou-Fèy nan Out 2023 te deklare: "Mwen te wè kadav... mwen fè divès kochma,

mwen pa ka dòmi. Mwen fè divès vizyon sou sa mwen te wè yo... Mwen te abitye etidye san pwoblèm. Kounye a li difisil; mwen toujou ap reviv sa mwen te wè a.”

CHEMEN POU PRAN

Sitiyasyon timoun ki ap viv nan mitan vyolans gang an Ayiti mande yon priyorite ijan nan men gouvènman Ayisyen an ak patnè li yo. Gouvènman an ta dwe kolabore avèk donatè yo ak lòt aktè pwoteksyon timoun pou devlope yon plan pwoteksyon timoun konplè ak enklizif, gide pa prensip pi bon entèrè timoun lan. Yon asistans teknik ak finansyè ke kominote entènasyonal la ap soutni ap endispansab.

Aksyon priyorite yo gen ladan elajisman pwogram sipò mwayen sibzistans yo ak retablisman edikasyon sou yon baz egalite, ki gen ladan l pou timoun ki gen andikap yo. Gouvènman an ak patnè li yo dwe imedyatman kòmanse mobilize kominote ki afekte pa vyolans yo, ki gen ladan li konsyantizasyon ke timoun ki asosye avèk gang yo se avan tou viktim.

Sitiyasyon timoun ki asosye avèk gang yo, yo arete san enkilpasyon, pafwa pou plizyè ane, dwe abòde yon jan ijan, ki gen ladan repriz pwosedi jidisyè mobil yo. Anplis, otorite yo ta dwe remèt aktè sivil pwoteksyon timoun yo timoun ki te nan CERMICOL pou plis pase sis mwa san enkilpasyon yo, timoun ki asosye avèk gang ki pa t komèt krim vyolans yo, ak timoun ki anba laj 14 ane – laj minimòm responsablite kriminel ki rekòmande pa Komite sou Dwa Timoun yo.

Yon pwosesis global dezameman, demobilizasyon, ak reentegrasyon ap nesèsè pou timoun yo pou anpeche yon jenerasyon an antye tigason ak tifi rive pèdi ak rekreye yon nouvo sik vyolans. Sa a gen ladan founisman divès resous pou kreyasyon divès sant tranzit ak reyabilite.

Yon repons kowòdone ap nesèsè tou pou reponn ak monte vyolans seksyèl ki lye ak gang lan. Yon pwogramasyon sanite konplè ki pran an kont retablisman fizik ak sikolojik sivivan yo menm jan ak asistans jiridik efikas se konpozan kle repons sa ki dwe elabore avèk sipò eta ak òganis donatè yo.

Otorite Ayisyen yo dwe kreye yon anviwònman sekirite pou timoun yo. Sa mande pou kontwole sikilasyon masiv zamafè yo an Ayiti. Li gen ladan tou ranfòsman kapasite Polis Nasyonal Ayisyen an epi asire ke nenpòt fòs entènasyonal ki ap bay sipò sekirite yo priyorize tou pwoteksyon timoun ak opere nan yon fason transparan, responsab ak konfòm ak dwa moun. Antretan, tout peyi yo dwe sispann fòse depòte Ayisyen yo toutotan kanpay laterè gang yo ak kriz pi laj dwa moun yo ap kontinye.

Konba kont enpinite a ap egalman esansyèl pou kontni espiral ensekirite a epi enspire konfyans nan sistèm ak enstitisyon jidisyèl peyi a. Nan imedyata, gouvènman ayisyen an, avèk sipò patnè entènasyonal yo, ta dwe konkretize angajman li pou kreye divès chanm jidisyèl espesyalize pou pouswiv abi ak vyolasyon grav dwa moun ki gen ladan yo vyolans seksyèl, pami lòt krim yo.

Timoun ke Amnisti Entènasyonal te fè entèvyou avèk yo te pataje swè yo ak rèv yo pou kontinye edikasyon yo epi vin divès manm pwodiktif nan kominote pa yo. Plizyè nan yo te di ke lavi yo te kapab chanje pou pi bon e ke sitiyasyon orifik y ap viv la pa ta dwe defini avni yo. Li lè pou otorite ayisyen yo ak kominote entènasyonal la satisfè aspirasyon timoun sa yo, olye pou yo agrave abi gang yo komèt yo. Ekspresyon vid enkyetid ki soti nan kominote entènasyonal la pa ase – Ayiti bezwen asistans ijan ak dirab pou pwoteje timoun yo kont atak san pitye gang yo sou timoun ak pou anpeche repriz nouvo sik vyolans yo.

METODOLOJI

Rapò sa a baze sou rechèch ki fèt ant Me ak Oktòb 2024 ki konsantre sou enpak vyolans gang sou timoun an Ayiti. Delege Amnisti Entènasyonal yo te mennen divès entèvyou ak divès vizit sou sit nan Pòtoprens kapital Ayisyen an soti 16 rive 27 Septanm 2024. Vyolasyon ak abi kont timoun yo te dokimante nan komin swivan yo nan Depatman Lwès la: Pòtoprens, Site Solèy, Taba, Kwadèboukè, Delma, Kafou, Kenskòf ak Gresye.

Majorite abi yo resanse ki rive an 2024 dat kote vyolans pa gang ame yo te rive nan nivo san parèy. Yo te dokimante tou divès ka anblematik ki montre tandans abi yo remonte an 2023. Kad jiridik prensipal ki aplike nan rapò sa se lwa entènasyonal sou dwa moun. Nan moman piblikasyon rapò sa a, sityasyon an Ayiti pa konsidere kòm yon konfli ame.

An total, pandan dewoulman rechèch sa a, Amnisti Entènasyonal te fè entèvyou avèk 112 moun, ki gen ladan yo 80 moun pandan vizit la nan Pòtoprens. Rechèch sou teren an enkli entèvyou gen ladan l 51 timoun (31 tifi ak 20 ti gason) pou dokimante eksperyans yo ap viv nan mitan vyolans gang lan. Laj timoun yo sòti nan 10 a 17 ane. Anplis de sa, yon jènfi ki gen 18 tan, ki te siviv yon atak manm gang yo lè li te gen 16 an, te patisipe nan entèvyou a tou. Chèchè yo te fè entèvyou avèk 15 paran ak de (2) frè ak sè timoun sa yo epi avèk lòt timoun ke vyolans lan te afekte yo ke Amnisti Entènasyonal pa t kapab fè entèvyou dirèkteman avèk yo akòz laj yo ak kapasite pou bay konsantman.

Nan rapò sa a, “timoun” ak “timoun yo” ap itilize pou refere tout moun ki gen mwens pase 18 ane, koyeran avèk lwa entènasyonal la. Laj referans moun k ap reponn nan entèvyou yo se sa yo genyen pandan entèvyou a. Konfòmman avèk direktiv Amnisti Entènasyonal yo sou kesyon fè entèvyou avèk timoun, chèchè yo te mennen divès entèvyou fòmèl avèk timoun ki te gen 10 ane ak plis, lè n konsidere risk ak limitasyon ki genyen nan fè entèvyou avèk timoun ki pi piti yo. Chèchè yo te gen divès echanj enfòmèl avèk timoun ki gen mwens pase 10 ane, tankou pandan y ap fè entèvyou avèk paran yo oswa travayè imanitè yo, epi yo te resanse atravè entèvyou avèk divès lòt temwen plizyè abi ak vyolasyon kont timoun ki gen pi piti pase 10 ane.

Amnisti Entènasyonal te asire enklizyon timoun ki gen andikap yo nan rechèch la, nan resanse eksperyans 11 timoun (senk ti gason ak sis tifi) ki gen plizyè andikap. Pami 11 timoun ki andikape yo, yo te fè entèvyou dirèkteman avèk nèf, epi sityasyon lòt de (2) yo te resanse atravè entèvyou avèk paran yo. De te vin genyen yon andikap fizik aprè vyolans gang.

Entèvyou yo te fèt an kreyòl ayisyen ak fransè atravè entèpretasyon. Yo te sitou fè yo youn pa youn, avèk yon fokal sou konfidansyalite. Pafwa, manm fanmi yo te prezan sou demann timoun lan oswa paran an, apre yo te fin garanti konsantman tou de.

Amnisti Entènasyonal te enfòm moun ki t ap reponn nan entèvyou yo sou nati ak objektif rechèch la, konsa tou sou ki jan yo ta pral itilize enfòmasyon yo. Yo te jwenn konsantman oral nan tout ka yo. Yo te di moun ki t ap reponn yo ke yo te kapab fini entèvyou a nenpòt ki lè oswa pran yon ti poz epi te kapab chwazi pa reponn divès kesyon espesifik.

Lè yo t ap fè entèvyou avèk timoun yo, Amnisti Entènasyonal te pran prekosyon pou eseye evite re-twomatize yo. Otank posib, delege yo kite timoun yo gide konvèsasyon an, e detanzantan yo te mande yo si yo te vle kontinye, pran yon poz lè timoun yo te prezante siy detès. Delege yo te veye tou pou entèvyou yo fini sou divès sijè pi pozitif, tankou sa yo vle fè lè yo vin gran.

Pa t gen okenn rekonpans ki te ofri pou yo pale. Amnisti Entènasyonal te kouvri depans transpò ak rafrechisman pou repondan yo, anpil nan yo ki te vwayaje long distans te soti nan katye pòv, ki aflije pa vyolans pou rankontre chèchè yo. Lè nou konsidere chemen oryantasyon ki twò limite an Ayiti, chèchè yo te

kolabore avèk yon kantite ONG nan zafè dwa timoun an Ayiti ak divès gwoup kominote pou idantifye ak kontakte timoun y ap kesyone yo pou asire ke moun y ap kesyone yo benefisye kèk fòm soutyen minimal.

Amnisti Entènasyonal ta renmen remèsye avèk senserite gwoup Ayisyen ki te ofri ekspètiz yo ak divès koneksyon epi kolaborasyon yo te garanti pèspektiv pou antreprann rechèch sa nan yon fason etik. Chèchè yo te kesyone 10 reprezantan ONG sa yo, konsa tou twa reprezantan nan yon sèl gwoup ak de enstitisyon ki bay sèvis ak sipò pou moun ki gen andikap yo, pou yo kapab bay pwennvi yo epi dokimante enpak vyolans lan sou operasyon yo ak timoun y ap sipòte yo.

Repondan yo te gen ladan yo 17 reprezantan ONG entènasyonal ak ajans Nasyonzi ak biwo k ap travay sou kesyon pwoteksyon timoun. Chèchè yo te kesyone senk responsab gouvènman yo ki gen manda sa a, ki gen ladan yo reprezantan ki soti nan ajans pwoteksyon timoun lan *Institut du Bien Être Social et de Recherches* (IBESR); Brigad Polis Nasyonal d Ayiti pou Pwoteksyon Minè yo (BPM); Direktè Administrasyon Penitansye a (DAP) ak Ministè Jistis la. Entèvyou sa yo te fèt an anglè ak an fransè ki te fèt atravè entèpretasyon. Entèvyou avèk senk reprezantan kat (4) gwoup imanità ak defans ki baze Etazini k ap opere an Ayiti ak yon enstiti entènasyonal ki bay ekspètiz teknik sou pwoteksyon timoun te fèt an anglè.

Amnisti Entènasyonal te vizite *Centre de Rééducation des Mineurs en Conflit avec la Loi* (CERMICOL). Chèchè yo te obsève kondisyon yo nan kèk katye, kesyone de ti gason yo te arete la, te pale avèk divès otorite ak divès lòt moun ki gen konesans nan sitiyan an, epi te egzaminen rapò lokal ak entènasyonal yo sou dwa moun konsènan sant lan.

Delege òganizasyon yo te vizite tou de (2) sit deplasman nan Pòtoprens ki enstale nan etablisman edikatif swivan yo: *Lycée Marie Jeanne* ak *Faculté de Linguistique Appliquée*. Chèchè yo te obsève kondisyon lavi nan sit yo epi yo te kesyone twa manm nan komite yo ki reprezante moun ki deplase k ap viv la.

Amnisti Entènasyonal te kenbe non yo epi idantifye detay sou timoun yo ak paran yo te kesyone yo pou garanti sekirite yo kont reprezay, tankou pou vi prive yo. Non otorite yo, travayè imanità yo ak lòt moun ke yo te kesyone yo pa t rive dewale akoz plizyè rezon, tankou demann dirèk yo, pou rezon sekirite, paske yo pa t gen otorizasyon pou fè deklarasyon piblik, oswa asire kapasite pou fè travay yo san kontrent.

Chèchè Amnisti Entènasyonal yo te jwenn divès dokiman ofisyèl epi te egzaminen lwa ki gen rapò ak pwoteksyon timoun. Chèchè yo te egzamine tou divès rapò pa plizyè ajans ak reprezantan Nasyonzi, Gwoup ekspè sou Ayiti ke Konsèy Sekirite Nasyonzi an te etabli, divès gwoup entènasyonal ak lokal nan defans dwa moun, divès piblikasyon sou rezo sosyal pa antite ofisyèl yo ak divès lòt, ansanm avèk divès repòtaj sou kriz Ayisyen lan ki pibliye pa divès medya kredib pandan kat dènye ane yo.

Anplis de sa, Amnisti Entènasyonal te egzamine piblikasyon ak videyo divès lidè gang sou rezo sosyal yo ak lòt dokiman nimerik ki montre timoun ke vyolans gang lan te afekte. Rapò a depann de yon analiz ki soti nan Kò Verifikasyon Nimerik (Digital Verification Corps, DVC) Amnisti Entènasyonal, yon rezo volontè ki resevwa fòmasyon nan verifikasyon rezo sosyal, pou egzaminen ak analize plizyè douzèn videyo ak imaj sous ouvri. DVC te analize 29 videyo ak yon imaj soti 2023 a 2024 ki lye ak enpak vyolans gang sou timoun yo nan Pòtoprens.

Dokiman analize pa DVC yo gen ladan yo kontni itilizatè yo jenere menm jan pou kontni ke medya lokal ak entènasyonal yo pibliye. Nan kèk videyo, yo te fè referans eksplisiman a laj timoun yo, ki gen ladan yo timoun ki endike pou kont yo laj yo. Nan lòt ka, chèf gang yo te fè referans ak enplikasyon timoun yo, pa egzanp. Nan ka kote laj la pa t mansyone eksplisiman, yon detèminasyon rezonab ke moun yo te anba laj 18 ane te fèt pa divès endikatè vizyèl nan devlopman fizik, ki gen ladan yo karakteristik ki apwopriye ak laj tankou wotè, kòpilans ak estrikti vizaj.

Ekspè zamafe Amnisti Entènasyonal la te fè yon analiz videyo ak imaj sous ouvri, ki gen ladan yo idantifikasyon sèten tip zam gang yo itilize. Yo te itilize yon analiz imaj satelit pou jeolokalize videyo rezo sosyal yo menm jan pou vizyalize ak konfime kèk atak a gran echèl ak chema vyolans gang yo.

Nan rapò a, sèten ensidan yo atribiye a gang espesifik baze sou temwayaj divès temwen nan ka kote yo te konnen otè yo oubyen gang ki t ap kontwòle zòn lan, menm jan tou lè yo baze sou rapò sous ouvri ak enfòmasyon yo jwenn nan gwoup kominote yo ak ONG yo. Nan yon ka, sivivan an te kwè ke otè yo te fè pati yon sèten gang lè li baze sou kouvèti medyatik konsènan atak la nan katye li a pa gang sa a; fòmilasyon nan rapò sa selon li menm ke asayan yo te fè pati "petèt" nan gang sa refilete sa a.

Nan 18 Desanm 2024, Amnisti Entènasyonal te ekri kabinè Premye Minis la, Alix Didier Fils-Aimé, ki prezante yon rezime sou konklizyon li yo ak demann enfòmasyon. Nou pa t resevwa okenn repons nan moman piblikasyon an.

An 2024, gang ame yo te entansifye atak yo nan zòn metwopolitèn Pòtoprens ak anviwon li yo, nan pran kontwòl divès zòn adisyonèl epi ranfòse anpriz yo sou kominote yo. © Amnisti Entènasyonal

Moun k ap kouri aprè manm gang ki t ap eseye sezi yon kamyon sitèn dyèzèl te tire yon katouch ki lakoz kamyon an eksploze, Pòtoprens, 4 Jen 2024.
© Guerinault Louis / Anadolu atravè Imaj Getty

**“MWEN SE YON TIMOUN, POUKISA SA TE RIVE MWEN?”
ATAK GANG YO SOU ANFANS TIMOUN YO AN AYITI**

Amnisti Entènasyonal

1. FÈ ISTORIK

Depi asasina prezidan Ayisyen an, Jovenel Moïse, nan mwa jiyè 2021 an, vyolans gang ame yo pa t sispann entansifye, nan atenn nivo li pa t janm atenn avan nan kòmansman 2024 la.¹ Pandan plizyè ane, divès douzèn gang t ap simen kawo nan zòn metwopolitèn Pòtoprens lan, nan livre tèt yo nan divès gè pou teritwa, atake popilasyon an ak afebli otorite gouvènman nan yon enpinite absolü.² Pandan ke fòs polis la ap redwi e ke ensekirite ap renye nan divès katye kapital la,³ Konsèy Sekirite Nasyonzi an te otorize yon fòs sekirite miltinasyon ke Kenya ap dirije nan mwa Oktòb 2023 a.⁴

VYOLANS SAN RETE AK KRIZ POLITIK

Nan yon repons aparant a otorizasyon iminan Misyon Sipò Pou Sekirite Miltinasyon (Multinational Security Support Mission, MSS), de kowalisyon gang prensipal yo – G9 ak G-Pèp – te anonse yon trèv ki pa dire lontan nan mwa Septanm 2023 epi te etabli vagman yon alyans kad yo konnen sou non *Viv Ansanm*, oswa ki ap viv ansanm.⁵ Gang yo answit te entansifye atak yo sou popilasyon an ak enstalasyon gouvènman yo, nan elaji teritwa yo epi defye dirèkteman Premye Minis lan – alò chèf leta defakto depi asasina Moïse – pou fòse men li kanpe deplwaman fòs entènasyon la.⁶

An fevriye 2024, alyans gang yo te mennen yon seri atak kowòdone sou kapital la. Se te yon moman makan ki te motive yon atasyon renouvle nan kominote entènasyon la, pandan divès komisarya t ap boule, prizon kraze, divès katye te asyeje epi koupe ak sèvis esansyèl yo, epi kapital la te konplètman paralizè.⁷ Gang yo te asyeje prensipal pò peyi a epi te menm tante sezi ayewopò a.⁸ Nan mwa mas 2024, alòske Premye Minis Ariel Henry, ki te fè fas a divès apèl pou li demisyone, yo te fòse li rete deyò peyi a aprè divès vizit diplomatik ki te gen ladan yo Kenya.⁹

Apati de moman sa a, Nasyonzi te rapòte ke gang yo te gen kontwòl omwen 80% nan kapital la.¹⁰ Nan 24 avril 2024, Premye Minis Henry te demisyone, epi inogire yon konsèy tranzisyon.¹¹ Peyi ki soti nan Kominote Karayib la oswa CARICOM, anplis Etazini, Kanada ak divès lòt, te jwe yon wòl kle nan ankouraje gwoup

¹ AP, "Vyolans gang yo atenn nivo san presedan an Ayiti, anwaye Nasyonzi an di", 25 Janvyè 2024, <https://tinyurl.com/mtbd9av3>;

Reuters, "Chèf dwa moun Nasyonzi an deplore 'anplè san presedan' nan vyolasyon dwa moun an Ayiti", 2 Avril 2024, <https://tinyurl.com/y77cfbpb>; UN, "Vyolans mòtèl an Ayiti atenn yon nivo rekò, kèk senaryo ki pi movèz yo vin kounye a reyalyite, reprezantan espesyal la di Konsèy Sekirite a, ki egzòte yon deplwaman misyon sipò", 22 Avril 2024, <https://tinyurl.com/cez4sy7h>

² Wo Komisè Nasyonzi pou Dwa Moun, Rapò: *Sitiyasyon dwa moun an Ayiti*, 25 Septanm 2023, UN Doc. A/HRC/54/79, para 31.

³ Reuters, "fòs polis Ayiti a redwi akòz de kriz gang lan - sendika", 22 janvyè 2024, <https://tinyurl.com/3thu9h19>; Jounal New York Times, "Lapolis Ayiti ap 'mande èd' nan batay kont gang san pitye", 3 Me 2024, <https://tinyurl.com/ychruck3>

⁴ Nasyonzi, "Konsèy Sekirite a otorize Misyon Sipò Sekirite Miltinasyon pou Ayiti pou yon peryòd inisyal yon ane, ak 13 vòt an favè sa avèk 2 abstansyon", 2 Oktòb 2023, <https://tinyurl.com/y2btz3kk>; Konsèy Sekirite Nasyonzi (UN Security Council, UNSC), Rezolisyon 2699 (2023), adopte 2 Oktòb 2023, UN Doc. S/RES/2699. Nan mwa Septanm 2024, konsèy la te pwolonje manda fòs la pou yon lòt ane. UNSC, Rezolisyon 2751 (2024), adopte 30 Septanm 2024, UN Doc. S/RES/2751.

⁵ Gwoup sou Kesyon Kriz Entènasyon (International Crisis Group, ICG), *Gang Ayiti yo: Èske Yon Misyon Etranje ka Kraze Anpriz Yo?*, 5 Janvyè 2024, <https://tinyurl.com/epiucdev>

⁶ ICG, *gang Ayiti yo* (te deja site).

⁷ ICG, "Èske yon nouvo Gouvènman Pral Anpeche Ayiti Koule Plis?", 21 Mas 2024, <https://tinyurl.com/4em2b2kz>

⁸ CNN, "Gang yo ap dirije kapital Ayiti a. Gen kèk ki di ke yo pare pou ranvèse gouvènman an tou", 5 Mas 2024, <https://tinyurl.com/yymajm5t>

⁹ AP, "Premye minis Ayiti bloke deyò peyi li epi fè fas ak presyon pou demisyone", 8 Mas 2024, <https://tinyurl.com/5n84xm8a>; AP, "Ayisyen yo ap demele yo pou yo siviv, chèche manje, dlo ak sekirite pandan vyolans gang lan ap toufe kapital la", 21 Avril 2024, <https://tinyurl.com/buy8wvxh>

¹⁰ Nouvèl ONI, "Kriz Ayiti: Chèf Nasyonzi fè apèl pou 'aksyon ijan' pou mete fen nan ensekirite ranpant", 5 Mas 2024, <https://tinyurl.com/2tnuczmf>;

Komisyon Entè-Ameriken sou Dwa Moun (IACHR), "IACHR kondane pou eskalad vyolans ak atak pa gwoup ame yo an Ayiti", 7 Mas 2024, <https://tinyurl.com/bdemmtph>; Nasyonzi, "Fè timoun yo tounen lekòl nan yon Ayiti ki ravaje avèk gang k ap touye moun", 7 Avril 2024, <https://tinyurl.com/3zacpa3e>

¹¹ BBC, PM Ayiti a, Ariel Henry, demisyone pandan konsèy tranzisyonèl la prete sèman, 25 Avril 2024, <https://tinyurl.com/486x6vau>; AP, "Avèk laperez ak espwa, Ayiti byen akeyi nouvo konsèy gouvènman an pandan peyi ki ravaje avèk gang ap ap chèche lapè", 25 Avril 2024, <https://tinyurl.com/2x7bwhz4>

politik yo ki te nan enpas pou yo reyini ak pou redije yon fèydeyout pou yon tranzisyon politik.¹² Alafen, apre tantativ san siksè, Konsèy Prezidansyèl Tranzisyonèl la te nome Gary Conille kòm Premye Minis.¹³

Conille ak konsèy tranzisyonèl la te anonse nouvo kabinè a nan mitan mwa Jen 2024.¹⁴ Nan fen mwa sa a, premye kontenjan polisye Kenyen yo te ateri an Ayiti.¹⁵ Sepandan, nan fen 2024 la, divès mwa aprè kòmansman deplwaman an, sèlman 400 polis Kenyen yo te deplwaye, avèk kontribisyon minè ki soti nan lòt peyi rejyonal yo.¹⁶ Gwoup dwa moun ayisyen ak entènasyonal yo, ki gen ladan yo Amnisti Entènasyonal, te ogmante enkyetid sou absans aparant garanti dwa moun nan estrikti opak fòs la, espesyalman lè n konsidere istwa twoublan peyi a avèk entèvasyon entènasyonal yo.¹⁷

Nan mwa Novanm 2024, nan mitan ensekirite a ki vin pi grav,¹⁸ Tranzisyon politik peyi a te vin ankò pi difisil, tansyon ant Konsèy Prezidansyèl Tranzisyon an ak Premye Minis Conille te lakòz revokasyon li.¹⁹ Konsèy la te nome Alix Didier Fils-Aimé antan ke nouvo premye minis epi li te pwosede ak nominasyon yon nouvo kabinè.²⁰ Eskalad vyolans lan te rive nan somè li ak fèmte prensipal ayewopò entènasyonal la pou dezyèm fwa nan yon ane apwè ke gang yo te tire sou twa avyon.²¹

Polis Nasyonal Ayiti a te kontinye fè fas ak divès defi e ak divès limitasyon konsiderab, ki gen ladan yo diminisyon efektivite yo, mank pèsònèl espesyalize ak ensifisans ekipman ak resous yo.²² Polis la ap fè fas avèk difikilte sa yo pandan ke enstalasyon yo ak manm fòs yo rete yon sib privilejye gang yo e ke atrisyon pami fòs la rete elve. Nan mi-2024, fòs polis la te konte anviwon 12000 manm, yon pèt ki plis pase 1000 depi nan kòmansman ane sa a,²³ avèk aksè ak tout 20 veyikil blennde k ap fonksyone yo.²⁴ An reyalyte, ekspè Nasyonzini yo afime ke pwisans gang yo depase byen lwen pa lapolis.²⁵

KRIZ IMANITÈ

Pandan tan sa, gang yo t ap kontinye kanpay terè yo a, boule rapyetè katye yo epi deplase yon gran kantite popilasyon. Nan yon peyi ki te deja an kriz avèk yon enfliasyon k ap galope epi yon kriz ekonomik pi laj, yon kriz imanità vin agrave malgre yon soutyen entènasyonal minimal.²⁶ Yo estime ke 5.5 milyon moun, swa aprepre mwaye nan popilasyon Ayiti a, mande yon asistans imanità.²⁷

¹² ICG, "Ayiti: Yon Nouvo Gouvènman ap Fè Fas a Gang yo", 23 Me 2024, <https://tinyurl.com/4485z8ad>

¹³ AP, "Konsèy tranzisyonèl an Ayiti a chwazi nouvo premye minis pou yon peyi anba syèj gang yo", 28 Me 2024, <https://tinyurl.com/y82rsrbh>; Miami Herald, "Yon ekspè Nasyonzini, ansyen premye minis la nome pou dirije gouvènman tranzisyonèl Ayiti a", 28 Me 2024, <https://tinyurl.com/mmi87zaj>

¹⁴ AP, "Konsèy tranzisyonèl Ayiti a nonmen yon nouvo Kabinè ki gen responsablite dirije yon peyi k ap ravaje pa divès gang", 13 Jen 2024, <https://tinyurl.com/msv77pdv>; Miami Herald, "Yon paj tounen anba grif yon kriz, epi akeyi ofisyèlman yon nouvo gouvènman", 13 Jen 2024, <https://tinyurl.com/4zmajb8n>

¹⁵ AP, "Yon kontenjan polisye etranje ke ONU ap soutni rive an Ayiti pandan ke fòs Kenya ap dirije a ap prepare pou fè fas ak gang yo", 25 Jen 2024, <https://tinyurl.com/bdcax78m>; Reuters, "Premye Minis Ayiti a pwomèt pou pran kontwòl peyi a avèk rive premye polisye Kenyan yo", 27 Jen 2024, <https://tinyurl.com/2ftd62n7>

¹⁶ Kontribisyon a yon fòs solid 2500-gason ke plizyè peyi te pwomèt inisyelman. AP, "ONU pwolonje fòs Kenya ap dirije a pou konbat gang yo an Ayiti, men rele an kouli pou prezans Kas Ble ONU yo", 30 Septanm 2024, <https://tinyurl.com/yckb239s>; ICG, "Ap Evalye Agiman yo an favè Yon Nouvèl Misyon Mentyen Lapè An Ayiti", 1 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/2pe65f4r>. Yon 200 polisye Kenyan anplis te rive an Janvyè 2025. Reuters, "Kenya voye yon lòt 200 polis pou goumen ak gang yo an Ayiti", 18 Janvyè 2025, <https://tinyurl.com/ms38xfsj>

¹⁷ Amnisti Entènasyonal, "Ayiti: garanti dwa moun ak transparans dwe gide deplwaman misyon sekirite a" (Endèks: AMR 36/8084/2024), 4 Jen 2024, <https://tinyurl.com/bdcw3kam>; Nouvèl Imanità, "Ayiti an pwofondè: Dis kesyon kle pandan ke lapolis Kenya yo ap deplwaye pou retabli lòd", 26 Jen 2024, <https://tinyurl.com/4nfh9fhe>. Gade tou Amnisti Entènasyonal, "kas ble ONU yo - 'zewo tolerans' vle di pa pwoteje vyolè yo", 20 Out 2015, <https://tinyurl.com/569jbsxr>

¹⁸ New York Times, "Ayiti: Se pa yon retou nan pwen depa a – li pi mal", 13 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/dkzn9b39>; AP, "Divès rezidan an mas kouri kite kay yo nan kapital Ayiti a pandan gang yo ap entansifye vyolans lan", 14 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/39577vrv>; El Pais, "Gang ame yo anonse 'nouvo batay' an Ayiti apre revokasyon premye minis lan", 12 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/3tyrfr78>

¹⁹ Miami Herald, "Konsèy gouvènman Ayiti a deside revoke premye minis lan, sa ki mete tranzisyon Etazini ap sipòte a an danje", 10 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/cm4kw4vp>

²⁰ AP, "Ayiti ranplase premye minis li a, sa ki make plis boulvèsman nan pwosesis tranzisyon demokratik li a", 10 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/2h65d4dn>; Kominote Karayib la, "Deklarasyon Ki soti nan Kominote Karayib la (CARICOM) sou pwosesis gouvènans tranzisyon ankou an Ayiti", 14 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/bddmkv44>

²¹ AP, "Ayiti mande tèt li kisa pwochèn etap la pral ye pandan vyolans gang yo ap entansifye e ke volonte mentyen lapè ONU echwe", 24 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/44s9zx9b>; AP, "Prensipal ayewopò entènasyonal Ayiti a reouvri yon mwa aprè katouch gang yo te fòse li fèmen", 11 Desanm 2024, <https://tinyurl.com/yv5bapt>

²² Sekretè Jeneral Nasyonzini (UN-Secretary General, UNSG), Rapò, 27 Jen 2024, UN Doc. S/2024/508, paras 22-24.

²³ UNSG, Rapò, 27 Jen 2024 (deja site), para 24.

²⁴ Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, Rapò: *Sitiyasyon Dwa Moun an Ayiti*, 26 Septanm 2024, UN Doc. A/HRC/57/41, para 27.

²⁵ Gade, pa egzanp, UN News, "Ayiti: Gang yo gen 'plis pwisans pase lapolis', 4 Avril 2024, <https://tinyurl.com/2vrb7c9>

²⁶ Avan Desanm 2024, Plan Repons Imanità 2024 Nasyonzini an pou Ayiti, ki te rekòmande 674 milyon USD, te finanse sèlman a 43%. Biwo ONU pou Kowòdinasyon Zafè Imanità (Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, OCHA), "Ayiti: Rapò Sitiyasyon No 07 – Atak ame ak deplasman nan Zòn Metwopolitèn Pòtoprens lan", 10 Desanm 2024, <https://tinyurl.com/ayvb9enj>. Pou plis enfòmasyon sou pwosesis finansman an, gade, pa egzanp, UN News, "Ayiti: Divès milyon vi ki menase pa plizyè kriz militè", 22 Out 2024, <https://tinyurl.com/3y4rj8ns>

²⁷ OCHA, Amerik Latin ak Karayib la: Ayiti, "Apès", <https://www.unocha.org/haiti> (konsilte 20 Desanm 2024).

Vyolans gang yo te deplase di mil moun. Anpil moun te oblije pran abri nan lekòl tankou sa nan kapital la, Pòtoprens. © Amnisti Entènasyonal

Distans pou rive fen 2024, plis pase 1 milyon moun – plis pase mwatye nan yo se timoun – te deplase atravè Ayiti.²⁸ Sa te reprezante yon multiplikasyon pa twa pa rapò a 2023.²⁹ Moun yo refijye nan divès lekòl, legliz, batiman gouvènmantral yo, divès espas louvri ak fanmi akèy.³⁰ Anpil moun te kouri ale nan pati nò ak pati sid peyi a, sa ki ogmante presyon sou enstalasyon ak resous yo ki deja limite nan rejyon sa yo.³¹ Prè 180000 moun twouve yo nan sit deplasman yo, konfwonte a divès risk konsiderab nan kesyon pwoteksyon nan divès kondisyon vi ekstrèmman pa apwopriye,³² ke chèchè Amnisti Entènasyonal yo te kapab konstate dirèkteman reyalye a.

Nan youn nan vag deplasman ki pi wo nan dènye ane yo, vyolans nan mwa Novanm 2024 deplase 41000 moun pandan dewoulman de semèn, plis pase mwatye nan yo se te timoun.³³ Anpil moun nan kan yo, ki gen ladan yo nan moun k ap reponn kesyon Amnisti Entènasyonal, fè fas a ekspilsyon nan sit deplasman yo, avèk majorite a ki deja travèse plizyè faz deplasman.

Nan kontèks sa, mwatye nan popilasyon peyi a pa gen ase manje, nan sa Nasyonzi te dekrei kòm youn nan kriz grangou ki pi grav nan mond lan.³⁴ Nan 5.4 milyon moun ki fè fas a grangou egi, de milyon nan eta "kritik", oswa nivo grangou an grav.³⁵ Vyolans gang yo te entewonp chèn ekipman pandan divès mwa, nan fè pri yo vin grenpe plis ankò ak nan antrave aksè ak divès milyon moun.³⁶

²⁸ UN News, "Ayiti: espiral vyolans gang lan te kite plis pase yon milyon moun ki deplase", 14 Janvyè 2025, <https://tinyurl.com/5cmdfvnk>; UNICEF, "Prèske youn nan uit timoun ki deplase andedan peyi a an Ayiti pandan vyolans gang yo ap kontinye", 17 Janvyè 2025, <https://tinyurl.com/ye2x3ypb>; Òganizasyon Entènasyonal pou Migrasyon (IOM), "Sitiyasyon Deplasman an Ayiti – Pati 9", 14 Janvyè 2025, <https://tinyurl.com/exfwxavd> (an Fransè).

²⁹ UN News, "Ayiti: espiral vyolans gang yo te kite plis pase yon milyon deplase" (site avan sa).

³⁰ IOM, "Sitiyasyon Deplasman an Ayiti – Round 9" (site avan sa).

³¹ IOM, "Sitiyasyon Deplasman an Ayiti – Round 9" (site avan sa). Mercy Corps, "Ayiti: Previzyon Senaryo Pou Planifikasyon Sanitè", 27 Out 2024, <https://tinyurl.com/awjt255k>; UN News, "Ayiti: Edikasyon an danje pandan vyolans gang yo ap kontinye", 11 Septanm 2024, <https://tinyurl.com/c4d7u3tk>

³² OCHA, "Bilten imanitè: Haiti - Pwoblèm 1", 8 oktòb 2024, <https://tinyurl.com/4z5k25zb>

³³ Sove timoun yo, "Ayiti: Eskalad vyolans gang yo fòse plis pase 21000 timoun soti lakay yo nan 2 semèn", 27 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/3aer2n9f>

³⁴ OCHA, "Bilten imanitè: Haiti - Pwoblèm 1" (ki site avan sa), Òganizasyon Alimantasyon ak Agrikilti Nasyonzi (Food and Agriculture Organization, FAO) ak Pwogram Alimantè Mondyal la (World Food Programme, WFP), "Fwaye Grangou: Alèt bonè FAO-WFP sou ensekirite alimantè egi: Pèspèktiv Jen a Oktòb 2024", 5 Jen 2024, <https://tinyurl.com/5242u78n>

³⁵ Klasifikasyon Faz Sekirite Alimantè Entegre (Integrated Food Security Phase Classification, IPC), "Ayiti: Enstantane sou Ensekirite Alimantè Egi IPC", 30 Septanm 2024, <https://tinyurl.com/ymubwe3n>; WFP, "Grangou an Ayiti rive nan yon nivo istorik, yon Ayisyen sou de ap souffri kounye a grangou egi", 30 Septanm 2024, <https://tinyurl.com/yb2xvbka>

³⁶ Aksyon Kont Grangou ak Lòt, "Òganis asistans yo rele pou aksyon fas ak monte grangou a an Ayiti", 30 Septanm 2024, <https://tinyurl.com/banbftpf>. Sa enskri nan yon kontèks defisi 230 milyon USD nan fen 2024 nan fon ki nesesè pa ajans imanitè ak òganizasyon k ap travay sou pwogram alimantè yo. WFP, "Grangou an Ayiti atenn yon nivo istorik elve" (ki site avan sa).

Dapre ONG "Save the Children", youn sou sis timoun nan peyi a "a de dwèt pou yo viv nan yon sityasyon ki pwòch famin" ki "karakterize pa yon malnutrisyon egi ak yon ogmantasyon risk lanmò ki lye ak grangou".³⁷ Nan yon sans pi laj, selon Nasyonzini, twa milyon timoun nan bezwen asistans imanitè.³⁸ Plizyè nan timoun Amnisti Entènasyonal kesyone yo - tankou paran yo - te di yo te, pafwa, pase plizyè jou san manje; pratikman tout moun ki te deplase nan kan yo te di kondisyon vi nan sit sa yo se yon dezaz.³⁹ Nan fen 2024, Fon Nasyonzini pou Timoun (UN Children's Fund, UNICEF) te fè konnen yon defisi finansman 75% nan 222 milyon USD ajans lan ak patnè li yo bezwen pou reponn ak bezwen ijan timoun yo ak moun ki responsab yo.⁴⁰

TIMOUN AK VYOLANS GANG AN AYITI

Selon estimasyon yo, mete kantite timoun ki an Ayiti k ap viv nan zòn ki anba kontwol oubyen ki anba enfluyans gang ame yo nan plis pase yon milyon.⁴¹ Depi 2022, aktè pwoteksyon timoun yo te kòmanse sonnen alam ke vyolans gang lan te genyen yon enpak dispwopòsyone sou timoun yo, sa te sitèlman fèt ke Sekretè Jeneral ONU an te ajoute Ayiti kòm yon "sityasyon preyokipyan" nan rapò 2023 sou timoun ak konfli ame li a.⁴²

Rapò a dokimante sis "vyolasyon grav": rekritman ak itilizasyon pa divès aktè ame; asasina ak mitilasyon; vyolans ak lòt fòm vyolans seksyèl; anlèvman; atak kont lekòl yo ak lopital yo; ak refize aksè imanitè.⁴³

Etap sa te reprezante premye fwa Sekretè Jeneral la te rele nan Nasyonzini pou verifiye abi gang kriminel yo komèt yo pou rapò anyèl la.⁴⁴ Sa kapab kondwi tou nan enklizyon san presedan gwoup sa yo nan "lis lawont" chak ane Sekretè Jeneral la pou pati ki komèt vyolasyon ak abi grav kont timoun yo.⁴⁵ Ajoute Ayiti nan rapò a pa konstitiye yon konklizyon legal ke genyen yon konfli ame an Ayiti, men pito reflete gravite sityasyon an. Nan rapò 2024 la, Sekretè Jeneral la, Nasyonzini te verifiye an Ayiti yon total 383 vyolasyon grav kont 307 timoun, ki gen ladan yo 32 ki te sibi plizyè vyolasyon.⁴⁶

Rapò Amnisti Entènasyonal la vize founi espas pou vwa timoun yo, ki ap esansyèl pou konprann enpak abi ak vyolasyon sou dwa ak bezwen yo nan sans ki pi laj tankou pou ede jayi limyè sou defi reentegrasyon an ap fè fas ak sou chemen pou swiv.

KAD JURIDIK AK OBLIGASYON

Nan moman piblikasyon rapò sa a, ni Wo Komisarya Nasyonzini pou Dwa Moun (Office of the High Commissioner for Human Rights, ICRC) ni Komite Entènasyonal Kwa Wouj (International Committee of the Red Cross, ICRC) pa te deklare batay ant gang ame yo, sou yon bò, ak Lapolis Nasyonal Ayisyen an ak MSS, nan lòt bò a, kòm yon konfli ame. Konsa, dwa entènasyonal dwa moun, dwa penal entènasyonal, dwa travay entènasyonal, ak kèk dispozisyon nan dwa entèn ayisyen se kad legal ki aplikab nan kontèks aktyèl la.

Dwa entènasyonal gen ladan l pwoteksyon espesyal pou timoun yo. Ayiti fè pati divès trete ak pwotokòl enpòtan sou dwa moun, ki gen ladan yo Pakt Entènasyonal ki Lye ak Dwa Sivil ak Politik (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR), Pakt Entènasyonal sou Dwa Ekonomik, Sosyal ak Kiltirèl (ICESCR), Konvansyon sou Dwa Timoun (Convention on the Rights of the Child, CRC), Konvansyon sou Dwa Moun ki gen andikap (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD), Konvansyon sou Eliminasyon tout Fòm Diskriminasyon kont Fanm (CEDAW), Pwotokòl pou Anpeche, Siprime ak Pini trafik Moun, espesyalman lakay Fanm ak Timoun (Pwotokòl Palermo), Pwotokòl Opsyonèl a Konvansyon Dwa

³⁷ "Save the Children", "Youn sou sis timoun yo a de dwèt pou yo viv nan kondisyon ki pwòch famin an Ayiti kounye a", 3 Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/5v3t3sjy>

³⁸ Fon Nasyonzini pou Timoun (UNICEF) USA, "Yo kenbe timoun yo an Ayiti nan yon sik vyolans", 25 Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/bdzmysaw>

³⁹ Entèvyou an pèsòn, 18-26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴⁰ UNICEF, "Rapò Sityasyon Imanitè Ayiti No. 9: Oktòb 2024", 29 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/yckry79y>

⁴¹ Sove Timoun Yo, "Plis pase yon milyon timoun te pran nan pyè vyolans gang yo an Ayiti", 14 Mas 2024, <https://tinyurl.com/2kct3457>. UNICEF te estime an 2023 ke gen plis pase 500 000 timoun ki nan teritwa gang yo ap kontwòle. Komisyonè Nasyonzini pou Dwa Moun, *Sityasyon dwa moun an Ayiti*, 25 Septanm 2023 (te deja site), para 49.

⁴² Sekretè Jeneral Nasyonzini (UN Secretary-General, UNSG), *Timoun ak Konfli Ame*, 5 Jen 2023, UN Doc. A/77/895-S/2023/363, para. 349. Gade Tou Lis Siveyans sou Timoun yo ak Konfli Ame yo (Lis Siveyans), "Yon Lis Kredib": *Rekòmandasyon pou Rapò Anyèl sou Timoun ak Konfli Ame 2024 Sekretè Jeneral la*, Avril 2024, <https://tinyurl.com/yhs267vb>. An 1999, Konsèy Sekirite Nasyonzini te fè sòti premye rezolisyon li sou timoun ak konfli ame, nan ekspriye preyokipasyon yo sou vyolasyon grav ki komèt kont timoun yo epi rele Sekretè Jeneral la pou prezante yon rapò ane swivan an, nan mete pwoblèm lan nan ajanda pè ak sekirite konsèy la. UNSC, Rezolisyon 1261 (1999), adopte an 25 Out 1991, UN Doc. S/RES/1261. Nan lane 2005, konsèy la te kreye yon Mekanis Siveyans ak Kominikasyon Enfòmasyon (MRM) pou dokimante ak rapòte sis vyolasyon grav, ak pou founi baz pou Sekretè Jeneral la drese lis fòs etatik yo ak gwoup non etatik k ap komèt vyolasyon sa yo, ak pou Nasyonzini dyaloge pou jwenn divès angajman konkrè atravè divès plan aksyon. UNSC, Rezolisyon 1612 (2005), adopte 26 Jiyè 2005, UN Doc. S/RES/1612.

⁴³ Lis Siveyans, "Yon Lis Kredib" (ki te deja site).

⁴⁴ UNSG, *Timoun ak Konfli Ame*, 3 Jen 2024, UN Doc. A/78/842-S/2024/384, paras 70-77.

⁴⁵ "lis lawont" anyèl la gen ladan l fòs etatik ak gwoup ki pa etatik ki site nan anèks rapò Sekretè Jeneral sou timoun yo ak konfli ame.

⁴⁶ UNSG, *Timoun ak konfli ame*, 3 Jen 2024 (site avan sa), paras 70-77.

Timoun nan vant timoun, pwostitasyon timoun ak pònografi timoun, ak Konvansyon 182 nan Òganizasyon Entènasyonan Travay (ILO) sou Fòm ki pi Mal la nan Travay Timoun.⁴⁷

Ayiti te siyen men poko ratifye Pwotokòl pou Konvansyon sou Dwa Timoun ak enplikasyon timoun yo nan konfli ame (OPAC),⁴⁸ ki gen ladan li garanti ki pa limite sèlman ak peryòd konfli ame yo.⁴⁹ Konsa tou, se pa yon pati nan Estatè Wòm nan Tribinal Kriminèl Entènasyonan la.⁵⁰

Ayiti se pati nan yon kantite trete rejyonal sou dwa moun, ki gen ladan Konvansyon Ameriken sou Dwa Moun,⁵¹ Konvansyon Entè-Ameriken an sou Eliminasyon tout fòm diskriminasyon kont Moun ki gen andikap yo,⁵² ak Konvansyon Entè-Ameriken an sou Prevansyon an, Pinisyon ak Eliminasyon Vyolans sou Fanm (Konvansyon nan Belém do Pará).⁵³

Konstitisyon Repiblik Ayiti di: "Yon fwa trete entènasyonan oswa akò yo apwouve ak ratifye nan fason ki prevwa pa konstitisyon an, yo vin yon pati nan lejislasyon an nan peyi a ak anile nenpòt lwa nan konfli avèk yo."⁵⁴

Gouvènman Ayiti a oblije respekte, pwoteje ak satisfè dwa moun ki dekri nan trete sa yo. Avèk sipò nan men patnè entènasyonan yo, li ta dwe pran mezi konkrè an ijans pou pwoteje timoun yo kont menas kontinyèl rezonab ki te poze pa gang yo. Abi gang yo komèt epi ki dekri nan rapò sa vyole lwa Ayisyen yo. Anplis de sa, gen règleman entènasyonan ak estanda ki enpoze restriksyon dirèk sou kondwit gang ame yo, ki gen ladan yo Konvansyon sou Pi Move Fòm Travay Timoun ak Pwotokòl Palermo sou trafik moun.⁵⁵

Selon Nasyonzini, Ayiti ap fè fas ak youn nan kriz grangou ki pi grav nan mond lan, avèk 5,4 milyon moun k ap viv nan yon grangou egi. Plizyè timoun nan risk malnitrisyon egi epi lanmò ki gen rapò ak grangou konn menm rive trape yo. © Amnisti Entènasyonan

⁴⁷Ògán Trete sou Dwa Moun Nasyonzini, ak Baz Done Ògán Trete Nasyonzini yo: Eta Ratifikasyon pou Ayiti, <https://tinyurl.com/3u4p95ve> (aksede nan dat 20 Desanm 2024); Koleksyon Trete Nasyonzini, "Depozitè", Pwotokòl pou Fè Prevansyon, Reprime ak Pini Trafik Moun, Espesyalman Lakay Fanm ak Timoun, adisyonèl nan Konvansyon Nasyonzini kont Krim Òganize Transnasyonan, <https://tinyurl.com/4by766d2> (aksede nan dat 20 Desanm 2024); Òganizasyon Travay Entènasyonan, Ratifikasyon Pou Ayiti, <https://tinyurl.com/5ycatvwu> (aksede nan dat 20 Desanm 2024).

⁴⁸ Òganizasyon Trete Dwa Moun Nasyonzini yo, Sitiyasyon Ratifikasyon pou Ayiti (ki site deja).

⁴⁹ Pwotokòl Opsyonèl nan Konvansyon sou Dwa Timoun sou patisipasyon trimoun nan konfli ame (OPAC) espesyalman entèdi rekritman ak itilizasyon timoun "pa gwoup ame ki diferan de fòs lame yon leta". Yo konprann lajman ke "gwoup ame diferan de eta a" se yon referans pa sèlman nan gwoup ki ta satisfè definisyon yon gwoup ame nan konfli, men pito yon referans ak entèdiksyon pi jeneral, ki gen ladann andeyò konfli ame. Kad sou aplikasyon li nan kontèks ki pa yon konfli ame toujou anba diskisyon. Gade Chapit 2 "Rekritman ak itilizasyon timoun" pou plis analiz legal sou pwoblèm nan.

⁵⁰ Koleksyon Trete Nasyonzini, "Depozitè", Lwa Wòm nan Tribinal Kriminèl Entènasyonan, <https://tinyurl.com/5a2wzvj3> (aksè sou 20 Desanm 2024)

⁵¹ Koleksyon Trete Nasyonzini, <https://tinyurl.com/mryz2a4m> (aksede nan dat 20 Desanm 2024).

⁵² Òganizasyon Eta Ameriken yo (OAS), Siyati ak Ratifikasyon: Konvansyon Entè-Ameriken sou Eliminasyon tout fòm diskriminasyon kont Moun ki gen andikap, <https://tinyurl.com/zhpwfrn> (aksè sou 20 Desanm 2024).

⁵³ OAS, Konvansyon Entè-Ameriken sou Prevansyon, Pinisyon ak Eliminasyon vyolans sou Fanm "Konvansyon nan Belém do Pará", <https://tinyurl.com/2wdnwm69> (aksè sou 20 Desanm 2024).

⁵⁴ Ayiti, Konstitisyon 1987, Atik 276.2 Jan sa amande nan dat 9 Jen 2021 (yon tradiksyon anglè ki pa ofisyèl disponib. <https://tinyurl.com/4by3k4u4>).

⁵⁵ Plis analiz legal detaye anba a nan chak chapit pou chak abi ak vyolasyon ki analize nan chapit sa a.

2. REKRITMAN AK ITILIZASYON TIMOUN YO

Amnisti Entènasyonale te dokimante ka 14 timoun – 11 ti gason ak twa ti fi – ki te rekrute ak itilize pa gang ame yo.⁵⁶ Gang ki enplike yo gen ladan yo sa ki annapre yo la: Delma 6, Baz Pilate, Ti Bwa, Baz Belè, Gran Ravin, 103 Zonbi, 5 Segonn ak Kraze Baryè. Timoun yo te gen laj 12-17 ane nan moman entèvyou yo, temwayaj yo souliye dezespwa yo viv nan teritwa gang kontwole yo. Pratik jeneralize rekrutman ak itilizasyon timoun yo pa gang yo an Ayiti entèdi selon dwa entènasyonale ak nasyonale; pami plizyè lòt abi, sa fè timoun yo vin viktim trafik moun.⁵⁷

Timoun yo te pale sou kòman yo te oblije fè divès tach, ki gen ladan yo kolekte enfòmasyon, reyalizasyon divès livrezon, epi fè travay domestik, travay konstriksyon ak reparasyon machin. Yo tout te deklare yo pa t gen chwa travay pou gwoup yo, nan konsidere sityasyon ekonomik ekrazan ak menas manm gang yo t ap fè yo sibi. Nasyonzini ak lòt antite yo te dokimante egalman eksplwatasyon timoun pa gang Ayisyen yo, nan zak soti nan enfraksyon minè pou ale nan krim vyolan.⁵⁸ Pandan yo rekonèt ke chif sa yo difisil pou verifye, Nasyonzini estime ke 30-50% manm gang yo se timoun.⁵⁹ Divès responsab gouvènman ke Amnisti Entènasyonale te kesyone te di pa genyen done ofisyèl sou konbyen timoun ki se manm gang.⁶⁰

Kò Verifikasyon Nimerik (DVC) Amnisti Entènasyonale te analize 29 videyo ak yon imaj ki gen rapò ak asosyasyon timoun avèk gang yo menm jan pou enpak vyolans la sou timoun yo nan yon sans pi laj.⁶¹ Kontni an gen ladan l videyo ak yon foto ki soti nan 2023 ak 2024 ki te montre timoun yo k ap pote zam epi ki akonpaye manm gang ki pi gran yo, entèraksyon lidè gang yo avèk timoun ki nan katye anba kontwòl gang yo, menm jan pou divès videyo ki montre sa yo rele "konfesyon" timoun yo sispèk ki asosye avèk gang yo.

⁵⁶ Nan twa ka, itilizasyon timoun yo pa gang yo te fini an 2023. Amnisti Entènasyonale pa tibliye okenn detay ki pèmèt pou idantifye timoun yo nan moman prezantasyon detaye temwayaj yo anba a pou rezon sekirite ak konfidansyalite.

⁵⁷ Gade bwat tèks sou paj 22 ak 23.

⁵⁸ Nasyonzini te verifye enplikasyon plizyè gang nan rekrutman ak itilizasyon timoun yo an 2023, ki gen ladan yo: Bwouklin, Gran Ravin, 5 Segonn, Ekip Asansè, Baz Gran Grif Savyen, 400 Mawozo, Fòs Rezistans Chandelle ak Belekou. Yon total 23 ka (17 tiganon ak 6 tifi) te verifye. UNSG, *Timoun yo ak konfli ame*, 3 Jen 2024 (site avan sa), para 71. Panèl Ekspè Nasyonzini sou Ayiti te rapòte ke Bwouklin, Gran Ravin, 5 Segonn, Gran Grif, 400 Mawozo, Belekou, Ti Bwa ak 103 Zonbi te pami gang ki pi aktif nan rekrutman timoun yo e ke Kraze Baryè gen anviwon 40 manm timoun. Gwoup Ekspè sou Ayiti, *Rapò Final Gwoup Ekspè sou Ayiti a te soumèt swivan rezolisyon 2700 (2023)*, 30 Septanm 2024, UN Doc. S/2024/704, paras 127-135; Gwoup Ekspè sou Ayiti, *Rapò Enterimè Gwoup Ekspè sou Ayiti a te soumèt swivan rezolisyon 2700 (2023)*, 29 Septanm 2024, UN Doc. S/2024/253, paras 60-61. Gade tou Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, *Sitiyasyon Dwa Moun an Ayiti*, 25 Septanm 2024 (te site avan sa), para 15; Biwo Entegre Nasyon Zini an Ayiti (BINUH), *Rapò chak trimès sou sitiyasyon dwa moun an Ayiti (Jiyè-Septanm 2024)*, 30 Oktòb 2024, p. 9; BINUH, *Rapò chak trimès sou sitiyasyon dwa moun an Ayiti (Avril-Jen 2024)*, 30 Jiyè 2024, <https://rb.gy/0mlbs5>, p. 8; UNSG, *Rapò*, 27 Jen 2024 (te site avan sa), paras 33 ak 39; Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, *Rapò: Sitiyasyon dwa moun an Ayiti*, 25 Mas 2024, UN Doc. A/HRC/55/76, paras 14, 49, 51; Human Rights Watch (Siveyans Dwa Moun), "Ayiti: Vyolans kriminel, grangou ap pyeje timoun yo", 9 Oktòb 2024, <https://rb.gy/a2iap5>

⁵⁹ Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, *Sitiyasyon dwa moun an Ayiti*, 25 Septanm 2023 (te site avan sa), para 49. Nan mwa Novanm 2024, UNICEF te rapòte ke kantite timoun gang yo te rekrute te ogmante 70% pa rapò ak 2023. UNICEF, "Kantite timoun an Ayiti gwoup ame yo te rekrute ogmante pa 70 pousan nan yon ane", 24 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/5fepymfe>

⁶⁰ Entèvyou an pèsòn avèk responsab gouvènmanal yo nan Ajans Pwoteksyon Timoun nan Institut du Bien Être Social et de Recherches (IBESR) oswa Enstiti pou Byennèt Sosyal ak Rechèch, 17 ak 21 Septanm 2024, Pòtoprens; Entèvyou an pèsòn avèk responsab gouvènmanal nan Brigad Polis Nasyonale Ayisyen an pou Pwoteksyon Minè yo (BPM), 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁶¹ Amnisti Entènasyonale kenbe lye divès videyo kote yo kapab disè idantite timoun yo ak lòt moun, pou divès rezon konfidansyalite ak sekirite.

DIFERAN WÒL, MENM REYALITE A

Ti gason ak tifi te dekri bay Amnisti Entènasyonan diferan travay manm gang yo te eksplwate yo pou fè yo. Gen kèk nan yo ki te gen wòl pi soutni ke lòt; yo te peye kèk divès montan varye pandan yo te di lòt yo pou "kenbe monnen an".

Yon tigason ki gen 16 zan ki sòti nan yon zòn ki kontwole pa Gran Ravin nan sid Pòtoprens te dekri kijan yo te konn bezwen li pou al achte manje ak bwason pou manm gang yo. Li te di: "Lè yo wè m, yo mande m pou m al achte yon bagay pou yo. Bagay pou yo bwè, manje ... Si yo ban m yon ti lajan, se 500 goud [USD 3.80] oswa 1000 goud [USD 7.60]... Lòt jou a, mwen t ap jwe foutbòl, [manm gang lan] te wè m, li te mande m pou m al achte kèk minit [pou mobil li]."⁶²

Tigason an te detaye kòman paran li yo ki te konn vann nan lari a pa ka fè sa ankò akòz "kounye a tout moun vin pè" pran lari a, ak kòman sa souvan kite fanmi ki gen 5 moun rete grangou. "Pafwa pa gen manje, epi ou pa manje. Nou konn pase de jou nan yon semèn san manje." Pandan tan sa a, yon zanmi ki se yon manm gang te eseye rekrute l nan pote yon zam, men li te refize:

Li wè sityasyon n ap viv la epi l di m li fè anpil lajan, e m te ka fè anpil lajan tou. Fanmi mwen pa gen ase, e mwen ka fè plis lajan ... Li trè difisil lè w ap viv nan yon katye [tankou pa m nan]. Ou jis bezwen fè fas ak li. Sa pa sanble ni jis ni bon. Yo toujou ap tire. Ou pa ka di oswa fè anyen ... [Gang yo] ap kontwole tout bagay. Epi pa gen anyen ou ka fè sou li.⁶³

Yon lòt tigason ki gen 16 zan ki ap viv nan yon katye sid te di:

Mesye yo soti nan gang lan mande m al achte bagay pou yo. Yo voye m achte dlo ak sigarèt ak marigwana. Dènye fwa a se te kèk jou avan sa. Se yon bagay ki souvan fèt pou w mande timoun piti ale fè komisyon pou yo... Yo se manm gang Chrisla a, [Ti Bwa]. Apre mwen fin [fè] pwovizyon an, monnen an rete... Mwen kenbe li pou tèt mwen ... Li ta ka twa fwa pa semèn ke yo mande m [fè sa]... Si manman m te gen ase pou ban mwen, pou pran swen m, mwen pa t ap nan yon sityasyon kote pou mwen rann sèvis a nèg ki gen zam yo... Pafwa mwen vrèman grangou. Se sèl fason pou m sòti. Pafwa, mwen kapab fè 1000 goud [7.60 USD] pa semèn.⁶⁴

Li te ajoute ke li te gen 13 an lè li te apwoche pa manm gang yo premye fwa pou objektif sa a. Lè l t ap viv nan yon lòt katye, menm gang nan te konn mande l pou l kolekte enfòmasyon sou ale vini kèk moun.⁶⁵ Plizyè ti gason te dekri bay Amnisti Entènasyonan wòl yo te konn jwe, ke yo rele lokalman kòm yon "antèn". Pafwa objektif la se pote tounen divès detay sou anplasman ak ekipman fòs polis yo ak gang rival yo,⁶⁶ lòt fwa, se pèmèt divès anlèvman ak lòt aksyon kriminel tankou brakaj.⁶⁷

"Premye fwa mwen te fè sa [espion] pou yo, mwen te vrèman pè. [Lòt gang] ta ka pran ou ak boule kò ou. Mwen toujou priye epi di, 'Jez, retire m nan plas sa a,'" yon tigason 17-ane te di soti nan yon lòt katye sid ki te itilize pa gang rival yo, 5 Segonn ak Baz Pilat, nan diferan pwèn.⁶⁸ "Yo ba ou lajan epi di ou fè sa. Epi ou dwe fè sa. Premye fwa yo te vini [epi yo te mande m], mwen t ap jwe foutbòl alantou kay la. Gang lan t ap eseye kontwole zòn lan,"sa ke li te di, li ajoute ke li kapab fè jiska 5000 goud (38 USD).⁶⁹

Amnisti Entènasyonan te fè entèvyou avèk yon tigason ke gang Kraze Baryè yo te bay yon zam. Pre-adolesan te di li te fè 5000 goud (38 USD) yon mwa.⁷⁰ Li te eksplike:

Zanmi m nan te fè pati yon [gang] deja e li te ofri m pou m fè pati gwoup la. Sa mwen te fè yo, mwen pa t fè yo avèk tout kè mwen. Mwen pa t konprann sa mwen t ap fè yo. Mwen te kenbe yon zam, pa pou fè mal, men pou bay tèt mwen manje. Nan baz la [gang lan] yo ba ou yon 9mm pou chèche manje. De nan nou ta pral soti ... Nou t ap atake moun yo epi pran sa yo genyen epi pote li tounen nan baz. Si [moun sa yo] te gen lajan, mwen t ap kenbe li separeman pou nou.⁷¹

⁶² Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens. Kalkil ki baze sou yon to echanj 1 dola US a 131.58 goud ayisyen nan 22 Oktòb 2024, konvèti lè lajan XE.

⁶³ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁶⁴ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁶⁵ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁶⁶ Entèvyou an pèsòn, 19-25 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁶⁷ Gade, pa egzanp, Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, Rapò: *Sityasyon dwa moun an Ayiti*, 25 Mas 2024 (te site deja), para. 14.

⁶⁸ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁶⁹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens. Frekans pèman an pa t klè.

⁷⁰ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁷¹ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

Li te dekri kijan yon jou, nan fen 2023, yo te kite li avèk yon zam otomatik pou veye yon gwoup fanm yo kidnape nan youn nan kan gang yo.⁷² Li te di ke li te tande manm kominote yo ap vini pou manm gang yo e li te pè pou lavi li, se konsa li te chape avèk fanm yo, libere yo.⁷³

Amnisti Entènasyonal te fè entèvyou avèk twa tifi plizyè gang te itilize pou fè travay domestik, tankou fè manje ak netwayaj, tankou fè livrezon.⁷⁴ Manm gang yo "mande mwen achte bagay pou mennaj yo ak pou netwaye kay la pou yo ... yo jis ban mwen 250 goud [anviwon 2 USD] pou manje", te di yon tifi 17-ane ki ap viv nan yon zòn ki kontwole pa gang ti Bwa.⁷⁵ Yon tifi 17-ane ki ap viv nan yon zòn kontwole pa 5 Segonn te di: "Mwen te fè manje anpil fwa pou yo ... pafwa pou yon gwoup ant 10 ak 15 moun ... dènye fwa mwen te fè sa te mwa pase a ... Yo voye lajan pou mwen; mwen prepare manje epi rele yo pou vin pran li."⁷⁶

Gang yo eksplwate timoun yo nan plizyè tach tankou kolekte enfòmasyon. Avèk divès milye moun ki deplase akòz vyolans lan, anpil timoun nan risk pou gang yo rekrite yo ak itilize yo. © Amnisti Entènasyonal

Yon tifi ki gen 16 ane ki t ap koutize pa yon manm gang 103 Zonbi te envite li pou deplase avèk li nan komin Gresye.⁷⁷ Li te rive nan mitan 2024, apre gang lan te anvayi zòn sa a.⁷⁸ Li te di:

Yon jou mwen t ap pase la epi nou te rankontre... li te di mwen li te renmen m... Li te di m ale Gresye avèk li imedyatman epi m te di l 'M poko'... Li te mande m sa ankò e ankò apre 15 jou mwen te deside ale avèk li... Lè nou te rive Gresye ansanm ... Li te di m pou m fè manje pou yo. Mwen te fè manje pou gwoup la... 58 moun an total... Te genyen [plizyè] nan nou tifi [ki t ap fè manje]... Nou te abitye fè manje pou yo, al achte bagay pou yo. Nou te lave asyèt pou yo. [Nou] te lave mayo yo ak pantalon yo.⁷⁹

Après de mwa, tifi a te di, li pa t kapab sipòte bri katouch ki pa t janm sispann ankò nan antouraj li. Li te di li lè sa a, mennaj li a ke li ta prale vizite manman li epi li pa t janm tounen.⁸⁰ "Se pa yon bon lavi [avèk gang yo]."⁸¹

Amnisti Entènasyonal te analize ak verifiye 23 videyo ak yon sèl imaj ki te montre timoun yo k ap kominike avèk manm gang yo, pote zam epi, pafwa, mache dèyè lidè gang yo kòm moun ki fè pati antouraj yo oswa prezan pandan nan zak vyolans yo. Nan yon dokiman ki pibliye sou YouTube nan 11 Oktòb 2024, ke yon pwodikè fim ki te pase yon tan avèk gang yo, yo wè plizyè timoun k ap pote zam nan lari a ak nan yon baz gang.⁸² Nan yon pati, yo idantifye yon tigason ki gen yon mitrayèt ki gen apeprè 14 ane, malgre pwodikè fim lan te kwè li gen pi piti ke sa;⁸³ nan yon lòt pati, yo te idantifye yon lòt ti gason ame genyen apeprè 15 ane.⁸⁴ Nan yon pwen, pwodikè fim lan te mande yon lidè gang nan ki laj yon moun ka goumen nan gwoup la; li te reponn: "Mwen panse pa gen okenn laj pou goumen. Ou jis dwe konnen sa w ap fè. Laj pa vle di anyen nan batay."⁸⁵

⁷² Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁷³ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁷⁴ Yo te eksplwate tifi yo tou pou rezon seksyèl. Gade Chapit 3 "Vyole ak lòt vyolans seksyèl". Avèk eksepsyon yon tifi yo te eksplwate toude pou kwit manje ak pou rezon seksyèl, tifi ki te sibi itilizasyon pa manm gang yo pou rezon seksyèl yo pa site nan sa timoun ki mansyone yo ap rakonte nan chapit sa a sou rekritman ak itilizasyon.

⁷⁵ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁷⁶ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁷⁷ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁷⁸ Pou plis sou atak la 103 Zonbi sou Gresye, gade, pa egzanzp, Haitian Times, "Plis pase 25 asasina ak anpil kidnapi pa gang yo nan Gresye, Ayiti", 2 Jiyè 2024, <https://tinyurl.com/yszjh9s4>

⁷⁹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁸⁰ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁸¹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁸² Charles Villa, "Mwen te rankontre gang yo nan Pòtoprens, kapital peyi Ayiti", 11 Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/3xkktm9e>

⁸³ Charles Villa, "Mwen te rankontre gang yo nan Pòtoprens" (te deja site), minit 20:53.

⁸⁴ Charles Villa, "Mwen te rankontre gang yo nan Pòtoprens" (te deja site), minit 22:15.

⁸⁵ Charles Villa, "Mwen te rankontre gang yo nan Pòtoprens" (te deja site), minit 23:40. Amnisti Entènasyonal te analize ak verifiye plizyè lòt videyo ki te montre timoun yo akonpanye lidè gang yo, ki gen ladan yo Jimmy Chérizier alyas "Babecue". Videyo yo te sanble montre plizyè kontèks pou kominikasyon sa yo, ki gen ladan yo lidè gang yo nan bay timoun yo divès atik tankou pake manje ak anvlòp lajan kach oswa abòde timoun yo pami manm kominote yo, ap eseye fè apèl kont popilasyon an anba reklamasyon ke yo la pou sipòte kominote yo kont klas politik la.

Nan yon videyo ki pibliye sou X nan dat 20 Oktòb 2024, yo ta montre manm gang yo pandan yon atak ankou sou katye Solino nan moman sa a, yo wè pou pi piti de (2) timoun k ap mache avèk mang gang ame yo k ap chante "Si ou pa Viv Ansanm, n ap mete dife sou ou."⁸⁶ Analiz Imaj Satelit montre domaj ak destriksyon siyifikatif nan zòn lan ki te fèt Desanm 2024.⁸⁷ Nan yon videyo orijinal ki poste sou TikTok epi ki pataje sou X nan Mas 2024, yo wè pou pi piti yon gason ki pi aje oubyen petèt yon jenòm pami yon foul gang ki t ap atake pò a nan moman sa a; yo wè manm yo k ap grenpe plizyè kantenè epi ki sanble ap mete plizyè pake deyò.⁸⁸ Nan yon lòt videyo ke Amnisti Entènasyonal te verifye, yo wè timoun yo nan antouraj manm gang yo pandan y ap atake komisarya ak veyikil polis yo.⁸⁹

MENAS AK PINISYON

Anplis grangou ak bezwen imans, timoun yo te di ke yo te oblije fè divès travay pou gang yo akòz de perèz, menm si gang sa yo konn, pafwa, konn fè yo konfyans pou lage zam nan men yo. Anpil moun te di ke yo te menase yo dirèkteman avèk divès reprezay kont yo ak manm fanmi yo si yo te refize.

Yon tigason 12-ane ki te abitye viv nan lari te di Amnisti Entènasyonal manm Gran Ravin yo te fòse li vin yon "antèn". "Si mwen pa t fè sa, yo t ap touye mwen", selon sa li te di.⁹⁰ Tigason ki gen 17 tan ki t ap travay alafwa pou 5 Segonn ak Baz Pilat te di: "Yo te di [mwen], 'Fè nou konnen si ou wè yon gang [rival]. Apresa vini jwenn [nou pou] jwenn kòb. Si ou pa fè sa, n ap touye ou.' Mwen te aksepte sa yo te di a. Mwen pa t vle mouri."⁹¹ Nan yon pwen, manm 5 segonn yo te eseye fòse l goumen avèk yo e yo te ba l yon fizi otomatik, nan menase li pou yo touye l oswa yon moun nan fanmi l si li refize. Li te epaye gras ak entèvansyon yon manm gang ansyen, byenke yo te kontinye pwovoke li, tankou plase yon zamafe devan kay li lanwit.⁹²

Tifi ki gen 17 tan k ap viv nan yon zòn ki kontwole pa gang ti Bwa ak ki konn al fè mache epi fè travay domestik pou manm gang yo, te di: "Pafwa mwen di, 'Mwen pa vle fè sa,' yo rele sou mwen e di, 'Lè chèf la mande ou fè yon bagay, ou dwe fè li' ... Ou pa ka di yo non."⁹³ Yon tigason ki pi gran ki konn repare motosiklèt pou manm gang yo te di: "Pafwa, mwen pè yo. Yo pote zam. Pafwa mwen pa ka jwenn yon pyès, epi si mwen pa ka jwenn yon pyès epi mwen pa kapab repare motosiklèt la, yo rele sou mwen."⁹⁴

Nan kèk ka, timoun yo te di yo te pini yo si yo te refize fè sa gang yo te mande yo. Yon tigason ki pi gran ki abitye fè siveyans pou gang Delma 6 te di: "Yo te voye m pote yon tifi pou yo epi mwen pa t vle fè sa, epi yo ban m yon kalòt."⁹⁵ Yon tigason ki gen 15 zan ki ap viv nan lari a e ke manm gang Ti Bwa yo konn itilize pou achte manje ak dlo te di ke li te resewva yon kout pwen nan bra li poutèt li te refize achte manje yon fwa.⁹⁶ "Yo te di tou si ou pa vle kenbe zam, ou te dwe sòti [nan katye a]."⁹⁷

Yon ti gason adolesan ki konn achte bagay diferan, ki gen ladan yo manje ak marigwana, pou gang nan Baz Belè te deklare yo te frape li ak agrese li - nan pwen pou li te blese - anpil fwa pa manm gang yo pou plizyè rezon. Sa te rive, pa egzanzp, lè l refize travay yo, mande kòb, epi menm yon fwa poutèt li te fè yon kout je an kachèt sou manm gang yo ki t ap gade yon fim.⁹⁸ Li te eksplike:

⁸⁶ Michael Deibert, piblikasyon X: "Gang alye Viv Ansanm yo ap atake kominote Solino pandan n ap pale a. Plizyè aktè nan gouvènman Ayiti a sanble yo preyokipe avèk jwèt politik yo epi sitou kominote entènasyonal la, ki manke yon sans de ijans, te abandone peyi a nan sò li.", 20 Oktòb 2024, (lyen retni). Gang yo te goumen avèk lapolis epi te lanse yon atak sou Solino nan mwa septanm nan 2024, ki te dire plizyè mwa. Gade, pa egzanzp, AP, "Kowalisyon Gang an Ayiti pwopaje vyolans nan katye Pòtoprens, mete dife nan kay yo", 26 Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/5avsuywt>

⁸⁷ Konsilte paj 45

⁸⁸ Amerique.info7, piblikasyon X: "Gang ki kontwole plis pase 80% nan kapital la antre nan kay Baussan (CPS) yon lòt fwa jodia samdi 16 mas, anpil gagòt, yo demantibile anpil kanntenè e yo pote ale anpil machandiz" 16 Mas 2024, (lyen refize, an kreyòl ayisyen).

⁸⁹ Radyo Independante fm, piblikasyon X: "Gang 103 Timoun Bougòy nan gresye fenk boule yon blennde lapolis.2 polisye pran bal youn nan do e la nan kwis men yo pa grav" De polisye te tire, youn nan do a ak lòt la nan kwis la men yo pa seryezman [blese]", 27 Me 2024, (lyen retni, nan kreyòl ayisyen). Jan sa mansyone pi wo a, gang 103 Zonbi te lanse yon vag atak sou komin nan Gresye kòmanse nan mitan-2024, touye ak blese rezidan yo ak kouri dèyè anpil ladan yo. Gade, pa egzanzp, Le Nouvelliste, « Un blindé de la PNH incendié, un policier blessé à Gressier » ["Yon Veyikil Blennde Pran Dife, Yon Polisye Blese nan Gresye"], 27 Me 2024, <https://tinyurl.com/vnwddsk> (an Fransè); Haitian Times, "Plis pase 25 asasina ak plizyè moun gang yo kidnapé nan Gresye, Ayiti" (site avan sa).

⁹⁰ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁹¹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁹² Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁹³ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁹⁴ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁹⁵ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁹⁶ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁹⁷ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁹⁸ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

Prèske chak jou, yo ofri mwen zam... Si mwen mande yon bagay yo di, 'Nan menm fason nou genyen lan, ou kapab fè sa tou'... Mwen pa vle patisipe nan sa a. Nan zòn mwen an, pa genyen anyen yo pa kapab fè... [Lè mwen refize] pafwa yo joure m epi yo di, 'Ou vle lajan nou men ou pa vle travay'... Yon jou yo te voye m al chache yon bagay. Mwen te di ke anivèsè mwen t ap vini, nou dwe achte pou mwen yon pè tenis... [Manm gang lan] te frape mwen epi te di, 'Èske ou konn sòti pafwa pou w pote lajan pou mwen nan lari a?'⁹⁹

Dwa entènasyonal ak nasyonal pwoteje timoun yo kont rekritman ak itilizasyon pa gang ame yo an Ayiti. Konvansyon sou pi Movè Travay Timoun yo entèdi itilizasyon timoun yo nan travay fòse oswa nan aktivite ilegal epi mande pou pati eta yo ede viktim vyolasyon sa yo avèk reyabilitasyon, entegrasyon sosyal, ak aksè nan edikasyon.¹⁰⁰ Dwa nasyonal Ayiti a entèdi menm jan rekritman timoun yo pou itilize nan aktivite kriminel yo.¹⁰¹

Anplis de sa, lejislasyon entènasyonal ak nasyonal kont trafik moun entèdi rekritman an ak itilizasyon timoun yo pou eksplwatasyon.¹⁰² Pwotokòl pou Anpeche, Siprime ak Pini Trafik Moun (Pwotokòl Palermo) mande pou Eta yo anpeche zak sa yo ak pou pwoteje viktim vyolasyon sa yo.¹⁰³ Lejislasyon ayisyen kont trafik moun elabore plizyè mezi gouvènman an dwe pran pou pwoteje ak ede viktim trafik yo.¹⁰⁴

Konvansyon Ameriken sou Dwa Moun egzije Eta yo pou bay timoun yo yon pwoteksyon espesyal ki, dapre Komisyon Entè-Ameriken sou Dwa Moun (IACHR), gen ladan l eradike rekritman timoun yo k ap fè aktivite ilegal pa gang ame yo.¹⁰⁵ IACHR la ap sipòte pou mete fen nan tip rekritman sa "gen ladan l yon manda yo bay non sèlman pou Eta yo eradike tip travay timoun sa a, men tou, atake aktè non etatik yo pou yo evite angaje nan rekritman sa a".¹⁰⁶

Finalman, Pwotokòl Opsyonèl nan Konvansyon sou Dwa Timoun sou Patisipasyon Timoun nan Konfli Ame (OPAC), entèdi rekritman oubyen itilizasyon timoun ki gen 18 ane nan ostilite gwoup ame yo ki diferan ak fòs ame yo nan yon eta.¹⁰⁷ Malgre ke Ayiti te siyen sèlman OPAC la, pwotokòl opsyonèl la te ratifye pa 173 eta e ke dispozisyon sa, entèdiksyon rekritman oubyen itilizasyon timoun ki gen mwens pase 18 ane, kapab konsidere kòm yon bagay ki ap reflekte dwa entènasyonal koutimye a.¹⁰⁸

Garanti ki dekri nan OPAC pa gen restriksyon pou peryòd konfli ame yo,¹⁰⁹ sepandan, "yon kad analitik komen ki anglobe diferan kontèks" rete pou yo devlope li.¹¹⁰ OPAC te kapab yon zouti enpòtan pou plis fè prevansyon kont rekritman timoun yo nan gang ame yo epi pwoteje sa yo ki deja enplike yo.

⁹⁹ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁰⁰ Òganizasyon Entènasyonal Travay (ILO) Konvansyon 182 (Pi Movè Fòm Travay Timoun), Atik 3(a), 3(c), 6, 7(2).

¹⁰¹ Ayiti, Lwa ki gen rapò ak entèdiksyon ak eliminasyon tout fòm abi, vyolans, tretman maladi oswa tretman kriyèl kont timoun, 5 Jen 2003, <https://tinyurl.com/343tboxa> (an franse), Atik 2(c).

¹⁰² Pwotokòl pou Anpeche, Siprime ak Pini Trafik Moun, Espesyalman Fanm ak Timoun (Pwotokòl Palermo) endike nan Atik 3(a) ke trafik moun: "ap vle di rekritman, transpò, transfè, ebèjman oubyen resewa moun, pa mwayen menas oswa itilize fòs oswa lòt fòm kontrent pa anlèvman, fwood, desepasyon, nan abi otorite oswa yon pozisyon vilnerabilite oswa nan bay oswa resewa peman oswa avantaj pou atenn konsantman yon moun ki gen kontwòl sou yon lòt moun, nan objektif eksplwatasyon". Pwotokòl Palermo te adopte 15 Novanm 2000, pa rezolisyon Asanble Jeneral 55/25, Atik 3(a). Li dispoze anplis, "Rekritman, transpò, transfè, ebèjman oswa resewa yon timoun nan bi eksplwatasyon yo dwe konsidere kòm trafik moun menm si sa pa enplike okenn mwayen ki tabli nan souparagraf (a)." Pwotokòl Palermo, Atik 3(c). Dapre Biwo Reprezantan Espesyal Sekretè Jeneral pou Timoun ak Konfli Ame (Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, OSRSG CAAC), selon definisyon sa a, nenpòt ki zak ki vize yon timoun ki lye ak yon gwoup oswa ostilite se trafik timoun. OSRSG CAAC, *Trafik Timoun ak Konfli Ame*, Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/34rjpx9j>, p. 14. Definisyon an aplike pandan sityasyon lapè ak konfli ame e yo itilize pou alafwa trafik timoun entèn ak deyò peyi a. OSRSG CAAC, *Trafik Timoun ak Konfli Ame (site avan sa)*, p. 10. Lwa sou anti-trafik Ayiti a bay yon definisyon ki sanble ak definisyon trafik epi endike timoun yo rekrite pou objektif eksplwatasyon yo pa bezwen eleman "mwayen" an. Ayiti, Lwa Anti-Trafik, 2 Jen 2014, <https://tinyurl.com/452jcx2> (an franse), Atik 1.1.1 (Tradiksyon anglè disponib nan <https://tinyurl.com/5fuijapmc>). Moun yo te jwenn koupab nan trafik ap fè fas a sèt rive 15 ane anprizonman epi yon amann 200000 goud (1520USD) a 1500000 goud (11400 USD). Lwa Anti-trafik (site avan sa), Atik 11.

¹⁰³ Pwotokòl Palermo, Atik 6, 7, 8, 9; OSRSG CAAC, *Trafik Timoun ak Konfli Ame (site avan sa)*, pp. 14-15.

¹⁰⁴ Ayiti, Lwa Anti-trafik (site avan sa), Chapit II.

¹⁰⁵ Konvansyon Ameriken sou Dwa Moun (American Convention on Human Rights, ACHR), Atik 19; IACHR ak OAS, *Krim Òganize ak Dwa Timoun yo, Adolèsan ak Jèn yo: Defi Aktyèl yo ak Aksyon Eta yo*, 16 fevriye 2023, <https://tinyurl.com/8k8ubuzm>, para. 155.

¹⁰⁶ IACHR ak OEA, *Krim Òganize ak Dwa Timoun yo (site avan sa)*, para. 154.

¹⁰⁷ OPAC, Article 4(1). Gade tou Atik 4(2).

¹⁰⁸ Biwo Wo Komisè pou Dwa Moun (OHCHR), "Estati Ratifikasyon Tablodebò Entèraktif", Pwotokòl Opsyonèl pou Konvansyon sou Dwa Timoun nan patisipasyon timoun yo nan konfli ame, <https://indicators.ohchr.org/> (aksede 20 Desanm 2024).

¹⁰⁹ Kowalisyon pou Sispann Itilize Sòlda Timoun ak UNICEF, *Gid pou Pwotokòl Opsyonèl sou Patisipasyon Timoun yo nan Konfli Ame*, Desanm 2003, <https://tinyurl.com/mr2vcmxj>, p. 17 ("atik 4(1) pa mande pou gwoup ame yo dwe angaje aktivman nan yon konfli ame anvan dispozisyon li yo aplike. Rekritman timoun ki poko gen 18 ane avan deklanchman ostilite yo entèdi tou"); Child Rights Connect, Rapò sou OPSC ak OPAC, *Yon gid pou Òganizasyon Non-gouvènmanal yo*, <https://tinyurl.com/4rwar5j4>, p. 5 ("OPAC ap aplikab endepandaman de si wi ou non yon pati Eta a kounye a oswa fèk genyen yon konfli ame").

¹¹⁰ UNICEF, *Patisipasyon Timoun yo nan Vyolans Òganize yo: Tandans k ap emèje ak eka nan konesans*, Septanm 2024, <https://tinyurl.com/56n9pvu5>, pp. 5, 26.

Plizyè faktè sipòte demann posib OPAC la pou gang ame an Ayiti yo. Sekretè Jeneral Nasyon Zini an ak ICRC te deja obsève ke nivo ensekirite ak bezwen imanitè yo konparab ak sa yo ki nan sityasyon konfli ame yo.¹¹¹ Anplis de sa, metòd rekritman yo, itilize, eksplwatasyon ak abi pa gang yo konparab ak sa yo ki anplwaye pa kèk aktè non etatik nan kontèks konfli ame. Li vo pou n note ke sityasyon an nan Pòtoprens gen potansyèl pou devlope an yon konfli ame.

PREZIME KOUFAB

Pou kèlkeswa travay gang yo ap itilize timoun yo, nenpòt senp asosyasyon avèk gwoup sa yo ekspozé yo a divès risk. Timoun yo te dekri anpil laperèz yo genyen kont polis la ak manm kominote yo. Yo menm tou yo te pale kòman yo estigmatize ak wont yo resanti akòz de apatenans yo ak katye ki anba kontwòl gang yo.

Tigason ki pi gran ke Delma 6 te itilize kòm yon "antèn" te deklare: "Travay mwen fè pou yo, yo te kapab touye mwen pou li. Mwen te kapab disparèt epi fanmi mwen pa t ap konnen kote m ye... Si yo voye mwen fè travay antèn nan zòn komisarya, èske ou panse si polis te kenbe mwen, yo t ap kite m rete vivan? Y ap touye mwen... Pa egzanp, si ou fè pati zòn mwen an, [pa pibliye], epi lapolis kenbe ou avèk yon kat idantite ki montre sa, y ap touye ou."¹¹²

Plizyè moun yo kesyone te fè konnen enkyetid yo sou fason lapolis konn kanpe yo pou verifikasyon kat idantifikasyon ak kòmman afilyasyon ak kèk zòn te kapab mennen nan asasina ekstrajidisyè.¹¹³ Anplis, ti gason adolesan yo patikilyèman nan risk, paske laj pou yo jwenn kat idantifikasyon an se 18 ane epi yo kapab sanble pi gran pou polisye ki pa kwè yo pi jèn, yon repondan te deklare.¹¹⁴ Youn nan tigason adolesan yo mansyone pi wo yo konn al fè pwovizyon pou manm gang yo te di ke lapolis pafwa konn enstale pafwa divès pwèn kontwòl mobil avèk yon machin blennde. "Si ou [soti] Belè, Sen Maten, ba Delma e ke w al tonbe sou kamyon avèk lapolis, yo kapab tire ou sou plas... [Lè] nou te wè [veyikil blennde a], nou te vire tèt tounen epi fè yon lòt wout... Pafwa yo konn arete moun epi lage yo. Men gen lòt yo arete epi yo pa janm wè kote yo pase [apre sa]. Katye a konnen. Sa se nan tout radyo," selon sa li te di.¹¹⁵

Nan fen 2024, rapò Nasyonzini an sou kantite moun ki te mouri ak blese nan twazyèm trimès ane a te deklare ke nan 1223 asasina ki anrejistre ant Jiyè ak Septanm, lapolis te fè pou pi piti 96 ekzekisyon ekstrajidisyè, ki gen ladan yo sis timoun yo te akize kòm "antèn".¹¹⁶

Amnisti Entènasyonal te dokimante sou ka yon ti gason ki pi gran yo te arete yon jan abitrè epi yo te mete li nan prizon an Mas 2024 aprè manm gang yo te fin atake yon komisarya polis nan Delma. "Lapolis te antre nan katye m nan e yo te arete tout jenn gason ki te nan zòn mwen an. Yo te arete m lè m t ap dòmi. Yo te mennen m nan yon komisarya polis epi mete m nan prizon, li te di."¹¹⁷ Yo te finalman voye li nan tribinal epi li te oblije peye yon avoka apeprè 760 USD, yon ti fòtin nan lèyman fon kominote a te òganize.¹¹⁸ Yo te libere li san enkilpasyon aprè yo li pase yon total uit jou nan prizon, ki gen ladan yo yon enstalasyon ki gen twòp moun kote yo te kenbe li avèk adilt yo epi te dwe peye 8 USD pou yo bay li espas pou dòmi.¹¹⁹ "Mwen pa t dwe janm nan sityasyon sa a."¹²⁰

¹¹¹ UNSG, Rapò, 14 avril 2023, UN Doc. S/2023/274, para. 74; Komite Entènasyonal Kwa Wouj (ICRC), "Ayiti: Nivo grav nan ensekirite pa dwe yon obstak pou èd imanitè ke nou vrèman bezwen", 8 Fevriye 2023, <https://tinyurl.com/mr4tcsww>

¹¹² Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹¹³ Entèvyou an pèsòn, 19-25 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹¹⁴ Pa egzanp, Amnisti Entènasyonal te kesyone divès manm fanmi yon tigason ki gen 15 zan yo te tiye ki te di ke yo kwè ke lapolis te tire tigason an paske li pat rive prezante yon kat idantifikasyon lè yo te mande li epi li te parèt siyifikativman pi gran pase laj li. Amnisti Entènasyonal pa t kapab verifye sa fanmi an t ap rakonte a.

¹¹⁵ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹¹⁶ AP, "Ayiti wè yon ogmantasyon nan asasina ak ekzekisyon lapolis avèk timoun ki sible", 30 Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/9uwcups5>

¹¹⁷ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹¹⁸ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹¹⁹ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹²⁰ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

Viktim trafik yo gen pwoteksyon selon prensip non sanksyon, ki entèdi yo arete timoun yo, enkilpe oubyen pouswiv yo pou aktivite ki se yon "konsekans dirèk" trafik moun.¹²¹ Komisyon Entèamerikèn sou Dwa Moun te rele tou pou yo trete timoun gang yo rekrute kòm viktim avan tou.¹²²

Plizyè timoun te di ke yo te eseye kache lefèt ke yo konn patisipe nan divès aktivite pou gang yo akòz yo pè reprezay nan men manm kominote ki te konn soufri lontan nan men gang yo.¹²³ "Si yon moun pwente yon dwèt sou mwen, yo kapab retire lavi m," selon sa yon ti gason ki konn al fè komisyon pou Baz Belè. Fristre akòz enkapasite leta pou bloke vyolans ki pa sispann ogmante lakay gang yo, nan dènye ane sa yo, kèk manm kominote te deside pran zafè a pou kont yo, nan reviv yon tradisyon "gwoup oto-defans" nan sa yo te vin konnen antan ke mouvman *bwat pouvwa*.¹²⁴ Gwoup sa yo te enplike nan plizyè lenchaj orib, kèk ladan yo te menm fini pa filme epi sikile yon jan laj sou rezo sosyal yo kòm yon resi edifyan.¹²⁵

Amnisti Entènasyonal te analize sis videyo ki montre timoun ak jèn gason yo panse ki asosye avèk gang aprè divès manm kominote yo te sanble kaptire yo. Yo te wè nan twa videyo divès timoun k ap tranble vizibleman yo t ap kesyone; epi twa videyo ki parèt montre divès atak *bwa kale*, ki gen ladan yo de videyo kote moun ki kaptire a te sanble te boule jiskask li mouri.¹²⁶ Pa egzanp, yon videyo ki afiche sou Facebook nan 19 Oktòb 2024 te sanble montre yon "entèwogasyon" de ti gason yo te akize kòm "antèn" pou yon operasyon nan vilaj Kanaran, yon mesye yo rekonèt kòm "Jeff".¹²⁷

Timoun yo te deklare Amnisti Entènasyonal yo te pè ke idantite yo ta ekspoze sou rezo sosyal yo, paske se yon tandans k ap grandi nan mitan kominote yo pou denonse kolaboratè gang yo sispèk yo. Tifi 17-ane ki konn fè travay domestik ak livrezon pou Ti Bwa te di:

Yo vize moun [ki gen idantite yo te afiche] sou rezo sosyal yo... Ou pa menm konnen ki moun ki afiche foto ou ... Li ta jis moute la... Moun ki vle lòt moun konnen ke w ap fè move bagay, yo pibliye foto yo sou rezo sosyal yo... Sa rive souvan... gen anpil foto moun [yo di ki asosye avèk gang yo] sou rezo sosyal yo... Yo pran foto nenpòt moun, paske yo pa panse okenn moun k ap viv nan zòn nan inosan.¹²⁸

Amnisti Entènasyonal te resanse ka senk ti gason otorite yo te arete aprè manm kominote yo te siyale yo. Twa nan yo te rekonèt ke yo te fè divès aktivite pou gang yo.¹²⁹ Nan sa ki te rete yo, de ki te pèsiste yo pa t nan okenn asosyasyon avèk gang yo, yo te mete youn nan prizon pou pwoteje li aprè divès manm kominote a te arete li epi te rive fòse li fè yon "konfesyon" ke li te yon antèn, dapre otorite yo.¹³⁰

Ti gason ki te gen 12 ane a te deklare Amnisti Entènasyonal ke manm Gran Ravin yo te fòse li vin yon "antèn" te di ke li te pèdi direksyon sou wout pou kolekte enfòmasyon pou gang yo yon jou.¹³¹ "Popilasyon

¹²¹ Komite Nasyonzini sou Eliminasyon Diskriminasyon kont Fanm (CEDAW), rekòmandasyon Jeneral 38 (2020): Trafike fanm ak tifi nan kontèks migrasyon global, 20 Novanm 2020, UN Doc. CEDAW/C/GC/38, para. 98. Komite CEDAW la mande pou detantè dwa yo pou yo asire ke "tout fanm ak tifi ki viktim trafik, san eksepsyon, yo pa sibi arestasyon, enkilpasyon, prizon, pouswit jidisyèl oswa penalite oswa yo otreman pini pou ... patisipasyon yo nan aktivite ilegal nan limit ke patisipasyon sa yo se yon konsekans dirèk nan sityasyon yo kòm viktim trafik". Gade tou OHCHR, *Prensip Ak Direktiv ki Rekòmande sou Dwa Moun ak Trafik Moun*, 20 me 2002, <https://tinyurl.com/2sp3evtd>; Rapòtè Espesyal Nasyonzini sou trafik an pèsòn, espesyalman fanm ak timoun, *Rapò sou Aplikasyon Prensip San Sanksyon an*, 17 Me 2021, UN Doc. A/HRC/47/34, para. 18.

¹²² IACHR ak OEA, *Vyolans, Timoun ak Krim òganize*, 11 Novanm 2015, <https://tinyurl.com/mrxax7cz>, para. 15, 61, 473; IACHR ak OEA, *Krim Òganize ak Dwa Timoun yo* (deja site), p. 59. Nan sityasyon konfli ame, lòt direktiv entènasyonal fè apèl tou pou eta yo trete timoun ki asosye avèk gwoup ak fòs ame yo antan ke viktim avan tou ak pou yo pa pouswiv oubyen pini timoun yo sèlman poutèt yo se manm yon gwoup ame. Prensip ak Direktiv sou Timoun ki Asosye avèk Fòs Ame oswa Gwoup Ame (Prensip Paris yo), Fevriye 2007, <https://tinyurl.com/y2uh2vwy>, para 3.6, 8.7. Pou enfòmasyon adezyon Ayiti a Prensip Paris yo, konsilte, ICRC, "Siyatè Prensip Paris yo", 30 Septanm 2011, <https://tinyurl.com/bdhshufc>. Nan menm rezon politik la, timoun ki asosye avèk gang ame yo an Ayiti, ki sibi menm eksplwatasyon ak abi yo, yo ta dwe trete yo avan tou kòm viktim.

¹²³ Sa a te reflekte tou nan temwayaj kèk nan tifi yo ki te gen relasyon seksyèl avèk manm gang yo - si wi ou non volontèman oswa ou pa - epi ki te di yo te pè ke yo te "soti" kòm "mennaj" paske sa ta ka tou ekspoze yo ak atak *bwa kale* yo. Plis sou sa nan Chapit 3.

¹²⁴ Gade, pa egzanp, BINUH, *Rapò chak Trimès Jiyè-Septanm 2024*, Oktòb 2024, p. 8; Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, *Sityasyon Dwa Moun an Ayiti*, 26 Septanm 2024 (te site deja), para. 13; Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, *Sityasyon Dwa Moun an Ayiti*, 25 Mas 2024 (te site avan sa), paragaf 14-15; Human Rights Watch, *Viv yon Kochma: Ayiti bezwen yon repons dwa ki baze sou dwa moun pou kriz k ap eskalade a*, 14 out 2023, <https://tinyurl.com/4kwtx8ay>; pp. 22-25; ICG, "Ayisyen tounen jwenn yon jistis popilè pandan menas gang yo ap entansifye", 3 Jiyè 2023, <https://tinyurl.com/mr3vutiz>; Centre d'analyse et de recherche en droits de l'homme [Sant pou Analiz ak Rechèch Dwa Moun oubyen CARDH], *Enpak du « Bwa Kale » sur l'insécurité et le kidnapping en Haïti [Enpak mouvman "Bwa kale" sou ensekirite ak kidnapin an Ayiti]*, 26 Me 2023, <https://tinyurl.com/3essnr68> (an franse).

¹²⁵ Gade, pa egzanp, Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, *Sityasyon Dwa Moun an Ayiti*, 25 Mas 2024 (site avan sa), paragaf 15; Human Rights Watch, *Viv yon Kochma* (site avan sa). Nan mwa Novanm 2024, apre gang yo yon lòt fwa ankò te entansifye divès atak sou kapital la, atak *bwa kale* yo te monte, avèk rezidan yo ki te vin jwenn lapolis nan tiye divès manm gang. Gade, pa egzanp, Reuters, "Plis pase de douzèn mò apre tantativ atak sou yon katye an Ayiti", 19 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/5f45snuu>; France 24, "Doktè san fwontyè kanpe operasyon yo nan kapital Ayiti a nan mitan menas lapolis", 19 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/bdh9y2wk>; Miami Herald, "Plis pase 100 manm gang prezime te mouri pandan ke vijilans lan ap ogmante an Ayiti", 25 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/esw93rxe>

¹²⁶ Laj viktim *Bwa Kale* yo pa t kapab disènen nan videyo yo.

¹²⁷ Ayiti TV Infos, piblikasyon Facebook 19 Oktòb 2024, (lyen efase).

¹²⁸ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹²⁹ Entèvyou an pèsòn, 19-25 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹³⁰ Entèvyou an pèsòn, 17 ak 21 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹³¹ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

an te wè m epi te kòmanse bat mwen... yo te di m ap fè antèn [travay] pou manm gang yo... te gen anpil moun [ki t ap bat mwen]... Mwen t ap senyen," li te ajoute, nan eksplikasyon yo te mennen li nan yon komisarya polis apre sa.¹³²

Anpil nan timoun yo kesyone yo te di yo santi yo ekskli nan pwòp kominote pa yo. Yo te dekri kòman yo santi yo pyeje, yo pa kapab soti nan lòt katye akòz yo pè pou sekirite pa yo epi yo pa kapab pati definitivman paske yo pa gen ase lajan. Timoun 16 ane ki te deklare li konn achte manje ak dlo pou manm Gran Ravin yo te di, "Kèk moun nan kominote a konn gade li mal."¹³³ Li te ajoute: "Mwen santi m ap viv nan yon prizon. Mwen vle yo amelyore sekirite a yon jan pou m kapab lib... I mwen kapab ale okenn kote. Mwen kwense nan menm kote a. Moun toujou konnen ki kote ou soti ... Yo panse ke ou fè pati yon gang... [Otorite yo] te di pifò moun ki ap viv nan zòn sa yo pa inosan. Men gen kèk ki inosan. Yo di moun yo pou yo pati. Gen kèk ki pa gen mwayen pou yo pati, epi yo dwe rete."¹³⁴

Temwayaj sa yo ak prèv nimerik souliye anplè travay ki nesese pou asire yon gerizon kominote efikas pou tout pwosesis reentegrasyon fonksyone. Tout pwosesis reentegrasyon pa dwe ap desann. Ayisyen yo pa gen anpil lafwa nan gouvènman santral siksesif yo,¹³⁵ e konsa pwosesis ki baze nan kominote a ki ta pi enpòtan pou kominote ki afekte yo epi jwenn sipò yo ta dwe priorize.

Yon afich nan youn nan biwo santral Brigad Polis Nasyonal Ayisyen an pou Pwoteksyon Minè yo dekri timoun yo kòm "espwa peyi a" e li avèti pou yo pa komèt vyolans kont yo. © Amnisti Entènasyonal

REENTTEGRASYON NAN PWEN MÒ

CRC a ak pwotokòl opsyonèl li mande Eta yo pou pran mezi pou sipòte reentegrasyon tout timoun ki te sibi nenpòt fòm eksplwatasyon oswa abi.¹³⁶ Nan Oktòb 2023, gouvènman Ayisyen an te siyen yon pwotokòl akò avèk Nasyonziini pou kreye divès pakou transfè ak swen timoun ki asosye avèk gang ame yo te rankontre pandan operasyon sekirite yo.¹³⁷ Pwotokòl la konsakre plizyè nòm ak prensip deja kodifye nan dwa

¹³² Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹³³ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹³⁴ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹³⁵ Gade, pa egzanp, pa egzanp, Freedom House, "Libète nan Mond 2024 la: Ayiti", <https://tinyurl.com/26ixu5pu>; Konsèy sou Relasyon Etranje yo, "Chemen Ki Simen avèk Twoub vè Devlopman Ayiti", 25 Jen 2024, <https://tinyurl.com/ybtzv8te>

¹³⁶ Konvansyon sou Dwa Timoun (CRC), Atik 39; OPAC, Atik 6(3).

¹³⁷ Pwotokòl la aplike non sèlman pou pèsònèl fòs lòd yo, men tou pou manm misyon Sipò Miltinasyon Kenya a (MSS). Pwotokòl sou dosye avèk Amnisti Entènasyonal. Gade tou UNSG, *Timoun yo ak konfli ame*, 3 Jen 2024 (site avan sa), para. 78; Reprèzantan Espesyal Sekrètè Jeneral Nasyonziini pou Timoun ak Konfli Ame yo, Rapò, 26 Jiyè 2024, UN Doc. A/79/245, para. 23. Pwotokòl Transfè sa yo ki bay

entènasyonèl la, ki gen ladan l tretman moun, liberasyon kondisyonèl, altènativ pou detansyon ak asistans jiridik.¹³⁸

Responsab gouvènmantral yo ak reprezantan Nasyonzi yo, menm jan ak ONG entènasyonèl ak Ayisyen yo ki enplike nan pwoteksyon timoun te di Amnisti Entènasyonèl ke divès preparatif te ankou pou mete an plas yon kantite sant tranzit ki destine pou resewa timoun yo.¹³⁹ Men, menm si akò kad la ak pou pi piti yon sant tranzit egziste, yon pwosesis demobilizasyon ak reentegrasyon potko kòmanse. Moun ki t ap reponn kesyon yo te dekri bay Amnisti Entènasyonèl plizyè obstak. Premyèman, divès resous nètman pi enpòtan ap nesès pou finanse konstriksyon sant tranzit nan zòn san danje yo, ki gen ladan yo deyò kapital la, ak pou soutni yon varyete fonksyon kle, ki gen ladan yo fòmasyon pou aktè pwoteksyon ak fòs sekirite.

Yon lòt obstak majè ki frennen pwosesis la se ensekirite pèsistan an. Aktè pwoteksyon yo te di ke li t ap iresponsab pou ankouraje timoun yo demobilize an mas, avèk gang yo nan kontwòl vas majorite zòn metwopolitèn lan, e gouvènman an pa gen okenn mwayen pou angaje yo nan negosyasyon avèk yo. Reentegrasyon nan kominote orijin pa yo se pa yon opsyon nan sikonstans aktyèl yo, selon sa moun y ap kesyone yo te di, paske timoun yo pral rete nan yon gwo risk alafwa pa bò kote gang yo epi manm kominote yo. Konsa, prevansyon ak pwoteksyon kont rekritman ak itilizasyon timoun yo ap esansyèl anpil.

Pandan tan sa a, sityasyon an nan *Centre de Rééducation des Mineurs en Conflit avec la Loi* (CERMICOL), ap pwofondman preyokipan. Amnisti Entènasyonèl te vizite enstalasyon an, te kesyone otorite ki okouran de sityasyon an, ki gen ladan yo direksyon k ap jere CERMICOL, menm jan pou de gason yo te arete la, epi te egzamine rapò sou dwa moun lokal ak entènasyonèl yo konsènan sant lan.¹⁴⁰ Nan moman vizit Amnisti Entènasyonèl la an Septanm 2024, CERMICOL te abrite kat fwa kapasite moun ki te prevwa pou batiman an – avèk 390 gason, fanm, tifi ak ti gason, olye de 100 ti gason yo te prevwa pou li, selon sa Responsab ki soti nan Direksyon Administrasyon Penitansyè (DAP) te di.¹⁴¹ Sa te afekte kondisyon konfinman yo, ki gen ladan yo kondisyon somèy, enstalasyon sanitè yo ak kalite manje.

Etablisman destine pou sèvi antan ke sant reyabilitasyon pou ti gason ki t ap pran nan aplikasyon lalwa, nan ba yo edikasyon, fòmasyon pwofesyonèl ak lòt sipò, alafwa pandan yon jij envestigasyon ap egzamine sityasyon yo menm jan aprè kondanasyon yo. Men nan dènye ane yo, sant lan te transfòme an "yon penitansyè konplèks", responsab DAP la te di.¹⁴² Atak gang yo sou prizon fanm yo nan Cabaret an 2022 ak sou yon seri enstalasyon penitansyè pou gason yo an 2024 te lakoz transfè popilasyon prizonye adilt ki rete a soti nan etablisman sa yo ale nan CERMICOL.¹⁴³ Kowabitasyon prizonye yo nan yon fason konsa kreye divès kondisyon – epi li poutèt pa l – an kontrè avèk CRC,¹⁴⁴ konsa tou a divès prensip ak nòm sou separasyon prizonye yo pa sèks ak laj, pami lòt konsiderasyon ki sanse defann diyite ak lòt dwa yo.¹⁴⁵

Otorite DAP la te di ke yo te kenbe prizonye granmoun gason yo nan de salklas ki te prevwa pou bay sèvis edikatif pou timoun yo, sa vle di lekòl la te dwe kanpe pou ti gason yo eksepte elèv nevyèm ane ki te bezwen chita pou egzamen leta yo.¹⁴⁶ Menm tan rekreyasyon pou ti gason yo te afekte, avèk fanm ak tifi yo nan itilize lakou a, ki gen ladan l objektif benyen ak lesiv ki pa gen okenn vi prive.¹⁴⁷

pou transfè rapid timoun ki soti nan gad aktè sekirite yo bay otorite pwoteksyon timoun sivil yo fè pati enfrastrikti pwoteksyon timoun Nasyonzi an ki anplwaye nan divès peyi atravè mond lan, majorite nan konfli ame. Gade, Rezolisyon Konsèy Sekirite Nasyonzi (UNSC) 2427 (2018), adopte 9 Jiyè 2018, UN Doc. S/RES/2427, para. 19; Prensip Paris yo, para. 7.21.

¹³⁸ CRC a prevwa detansyon an kòm yon mezi dènye rekou, pou dire ki pi brèf posib, epi, lè yo akize yon timoun te komèt yon krim, egzije yon tretman ki konfòm ak nòm jistis pou timoun yo ki gen ladan yo, kote ki apwopriye, rechèch altènativ nan pwosedi jidisyè ak plasman nan enstitisyon. CRC, Atik, 37(b) ak 40.

¹³⁹ Entèvyou nan apèl videyo yo ak an pèsòn, Jen-Septanm 2024.

¹⁴⁰ Gade, pa egzanzp, Wo Komisè Nasyonzi pou Dwa Moun, *Sityasyon Dwa Moun an Ayiti*, 25 Mas 2024 (te site deja), paragaf 39; Réseau National de Défense des Droits Humains (RNDH) oswa Rezo Nasyonal Defans Dwa Moun, « Traitements cruels, inhumains et dégradants au CERMICOL: Le RNDH tire la sonnette d'alarme » ["Tretman kriyèl, mechan ak degradan nan CERMICOL: RNDH sone alam lan"], 9 Septanm 2024, <https://tinyurl.com/bdh4dpb7> (an Fransè).

¹⁴¹ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens. Chèchè Amnisti Entènasyonèl yo te kapab obsève sipopilasyon prizon an. Nan moman vizit delegasyon an, te gen 93 ti gason, 131 gason, 157 fanm ak nèf tifi ki te fèt nan etablisman an, selon responsab yo.

¹⁴² Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁴³ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens. Gade tou BINUH, *Rapò Chak Trimès-Jen 2024* (deja site), p. 9.

¹⁴⁴ CRC, Atik 37(c).

¹⁴⁵ Prensip Debaz Nasyonzi oswa Tretman Prizonye yo, te adopte 14 Desanm 1990; Règ Minimòm Estanda Nasyonzi pou Administrasyon Jistis Jèn yo (Règleman Beijing), para 29; Prensip ak pi bon Pratik sou Pwoteksyon Moun ki Prive nan Libète nan Amerik la, adopte 13 Mas 2008. Li ale tou kont garanti nan konstitisyon Ayisyen an, ki presize nan ki kondisyon prizon yo dwe reflekte "respè pou diyite moun". Haiti, Konstitisyon, 1987 (revize 2012), Atik 44-1.

¹⁴⁶ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens. Direktiv Nasyon Zini yo endike ke timoun ki nan prizon yo epi ki nan laj lekòl yo genyen dwa a edikasyon. Asanble Jeneral Nasyonzi (UN General Assembly (UNGA), Rezolisyon 45/113: *Règ pou Pwoteksyon Minè ki Pa An Libète*, te adopte 14 Desanm 1990, UN Doc. A/RES/45/113, para. 38.

¹⁴⁷ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens. Gade RNDH tou, "Kriyèl, tretman mechan ak degradan nan CERMICOL" (te site avan sa). Direktiv Nasyonzi an mande pou timoun yo arete yo genyen "dwa a yon tan apwopriye egzès lib chak jou, nan lè lib nenpòt lè tan pèmèt sa". UNGA, Rezolisyon 45/113 (te site avan sa), para. 47.

Amnisti Entènasyonon dokimante sou detansyon ti gason nan CERMICOL ki poko gen 13 an, laj minimòm responsablite kriminel an Ayiti. ¹⁴⁸ Anba lwa nasyonon Ayiti yo, timoun ki anba laj 16 lane pa ta dwe kenbe nan etablisman penitansyè yo. ¹⁴⁹

Anplis de sa, nan 93 ti gason yo te kenbe nan etablisman an (anpil nan yo kwè ke yo te asosye avèk gang), okenn nan yo pa t kondane, se sa responsab DAP la te di. ¹⁵⁰ Tribinal Jivenil Pòtopwens lan pa t kapab fonksyone depi 2019 akòz vyolans gang yo, se sa responsab DAP ak otorite Minis Jistis yo te di. ¹⁵¹ Kèk seyans tribinal te fèt nan CERMICOL nan mwa Oktòb 2023, men pratik la te vin fini pa kanpe depi nan kòmansman 2024 apre entansifikasyon vyolans gang yo ak transfè prizonye gason granmoun yo ki kounye a okipe salklas yo kote seyans tribinal yo te fèt, se sa responsab DAP la te di. ¹⁵²

Pandan ke enpak sou restriksyon resous ak konplikasyon nan kesyon sekirite yo konpreyansib, reta ki genyen nan fonksyon jistis pou timoun efikas pa ka kontinye. Komite sou Dwa Timoun rekòmande pou yon tribinal oubyen lòt òganis konpetan pran yon desizyon final sou enkilpasyon yo pote kont yon timoun pa pita pase sis mwa apati de dat detansyon inisyal la, oubyen otreman timoun lan dwe libere. ¹⁵³

Se poutèt sa, gouvènman ayisyen an ta dwe transfere timoun yo te kenbe nan CERMICOL san yo pa enkilpe oswa jije pou plis pase sis mwa, ki gen ladan l pou zak yo swadizan komèt pandan yo asosye avèk gang yo, pou ajans pwoteksyon timoun, Enstiti pou Byennèt Sosyal ak Rechèch (oswa *Institut du Bien Être Social et de Recherches*, IBESR), oswa lòt aktè pwoteksyon timoun sivil ki enpòtan pou reentegrasyon. Pou timoun ki te fèt nan etablisman an pou mwens pase sis mwa, otorite yo dwe konsidere aranjman altènativ pou tribinal mobil yo, kidonk ka yo ka ijan pou jije. Selon dwa Ayisyen an, timoun ant 13 ak 16 ane ke yo jwenn ki te komèt yon krim ta dwe plase nan pwogram dejidisyarizasyon an, ki bay yon altènativ pou sèvi yon santans nan sistèm jistis fòmèl la, men pa nan CERMICOL, ki, nan sans, kalifye kòm yon kote defakto pou detansyon. ¹⁵⁴

Gouvènman Ayisyen an ta dwe ogmante tou laj minimòm responsablite kriminel soti nan 13 rive pou pi piti 14 ane, an konfòmite avèk rekòmandasyon Komite Dwa Timoun yo epi transfere tout timoun anba laj sa yo bay aktè pwoteksyon timoun yo. ¹⁵⁵ Nan devlope repons li pou timoun nan CERMICOL, gouvènman an dwe gide pa prensip pi bon enterè timoun lan. ¹⁵⁶

¹⁴⁸ Ayiti, Kòd Penal, 1835, <https://tinyurl.com/mr39cs6p>, Atik 50. Pou timoun ki gen laj 11 ak 13 lane ki te komèt yon krim, jij la kapab òdone divès mezi pou "pwoteksyon, sipèvizyon, asistans, oswa edikasyon". Òganizasyon Mondiale Kont Tòti (OMCT), *Dwa Timoun yo An Ayiti: Rapò sou aplikasyon Konvansyon sou Dwa Timoun pa Repiblik Ayiti a*, Oktòb 2002, <https://tinyurl.com/3v2k49m6>, p. 12. Gade tou *Avocats sans Frontières Canada / Avoka San Fwontyè Kanada yo (ASFC), Les Mineurs en Conflit avec la Loi en Haïti : Guide à l'intention des praticiens du droit, (Minè nan konfli avèk Lalwa an Ayiti: Gid pou Pratisyen Dwa yo)*, Novanm 2015, <https://tinyurl.com/3hey9ybp> (an Fransè), pp. 14-16.

¹⁴⁹ Selon Kòd Penal Ayiti a, yon timoun ki gen mwens pase 16 lane ki te komèt yon krim kapab, pa egzanzp, remèt yo bay responsab yo oubyen plase yo nan yon pwogram dejidisyarizasyon tankou yon etablisman edikatif. Ayiti, Kòd Penal (te site deja), Atik 50. Nan ka ki pi grav, timoun nan kapab kondane pou yon peryòd ki rive jiska uit ane nan yon "sant edikasyon korektif". Ayiti, Kòd Penal (te site deja), Atik 51. Selon dekrè 19 Septanm 1989, timoun ki gen mwens pase laj 16 ane pa kapab kenbe nan yon sant detansyon. Korespondans pa imel avèk avoka dwa moun Ayisyen, 18 Desanm 2024, nan dosye avèk Amnisti Entènasyonon. Komite Nasyonon sou Dwa Timoun yo deklare ke nan sistèm jistis timoun "dejidisyarizasyon a dwe rete fason prefere pou fè fas avèk timoun yo. Komite sou Dwa Timoun yo, Kòmantè Jeneral 24: Dwa Timoun yo nan Sistèm Jistis Timoun lan, 18 Septanm 2019, UN Doc. CRC/C/GC/24, para. 16. Sa sanble se ka a, omwen nan teyori, pou timoun ki gen mwens pase 16 ane an Ayiti. CERMICOL, ki anba jiridiksyon Direkèt Administrasyon Penitansyè a (DAP), e ki pa kapab bay sèvis reyabilitasyon apwopriye ak sèvis edikasyon yo ankò, kalifye kòm yon etablisman detansyon defakto. Nan mwa Desanm 2024, Amnisti Entènasyonon te aprann, nan yon pledwaye konjwen, UNICEF ak IBESR te fasilite liberasyon ak reentegrasyon 13 ti gason nan etablisman ant Oktòb ak Novanm. Entèvyou pa apèl videyo, 13 Desanm 2024.

¹⁵⁰ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁵¹ Entèvyou an pèsòn, 23 ak 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁵² Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens. Lòt pwoblèm estriktirèl tankou kantite jij envestigatif ensifizan ak grèv repete pa jij yo plis frajilize pwosesis jidisyè a ak sistèm jistis timoun lan, dapre rapò RNDH ak dwa moun Nasyonon.

¹⁵³ Komite sou Dwa Timoun yo, Kòmantè Jeneral 24 (te site deja) para. 90

¹⁵⁴ Gade Ayiti, Kòd Penal la (te site avan sa), Atik 50 ak 51. Gade nòt pye paj 147 pou plis esplikasyon sou poukisa CERMICOL kalifye kòm espas detansyon defakto.

¹⁵⁵ Ayiti, Kòd Penal (te site deja), Atik 50; Komite sou Dwa Timoun yo, Kòmantè Jeneral 24 (te site deja), para. 22.

¹⁵⁶ Gade CRC, Atik 3(1), ki mande pou eta yo konsidere pi bon enterè timoun lan nan tout aksyon konsènan timoun yo.

Amnisti Entènasyonnal te vizite Sant pou Revedikasyon Minè an Konfli avèk Lalwa yo, oubyen CERMICOL (ki kapab remake nan foto ki nan tèt la), epi te dokimante sou sipopilasyon prizon yo ak lòt pratik detansyon ilegal k ap fèt la. Chèchè yo te pale avèk responsab ki la yo ak nan ajans pwoteksyon timoun, IBESR (ki kapab remake nan foto anba a), konsènan pwoblèm ki trennen reentegrasyon an. © Amnisti Entènasyonnal

“MWEN SE YON TIMOUN, POUKISA SA TE RIVE MWEN?”
ATAK GANG YO SOU ANFANS TIMOUN YO AN AYITI

Amnisti Entènasyonnal

3. VYOL AK LOT VYOLANS SEKSYEL

Gang ame yo te kidnape, vyole, ak fè agresyon seksyèl pandan atak sou katye yo oswa apre yo fin pran kontwòl teritwa nan yon zòn. Tifi yo rete bloke nan divès pati ki gen ensekirite nan Pòtoprens e yo pa t kapab pati lè yo menase oubyen atake manm gang yo. Gang ame yo te eksplwate seksyèlman tou tifi ki dezespere pou touche lajan pou manje ak fè lòt depans yo. Tandans jeneralize sa soti nan vyolans seksyèl a eksplwatasyon ewonte kont tifi ap posib akòz de kontwòl dominan gang yo nan katye yo, paske enpinite toupatou pèmèt manm gang yo, swa pou kont li oswa nan yon gwoup, yo komèt krim sa yo san yo pa bezwen pè responsablite.

Vyòl ak lòt fòm vyolans seksyèl kont fanm ak tifi ann Ayiti te itilize istorikman nan moman enstabilite politik ak kòm yon zouti sistematik pa gang yo.¹⁵⁷ Nasyonziini te eksprime alam sou eskalasyon atak ki sanble toutespre sou fanm ak tifi ki asosye avèk atak kowòdone pa gang ki te kòmanse nan kòmansman 2024,¹⁵⁸ sa ki fè reviv divès enkyetid ki date depi 2022.¹⁵⁹ Deplasman an mas la te kite istorikman fanm yo ak tifi yo an Ayiti nan yon ogmantasyon risk vyolans seksyèl;¹⁶⁰ dènye vag deplasman yo te lakoz divès nivo "san presedan" tankou vyolans selon Nasyonziini.¹⁶¹

Amnisti Entènasyonal te resanse ka 18 tifi ki te sibi vyòl ak lòt fòm vyolans seksyèl pa manm gang yo, kèk ladan yo te sibi agresyon plis pase yon fwa.¹⁶² Nan 10 ka, tifi yo te sibi kadejak kolektif, epi nan nèf ka, se kidnape yo te kidnape tifi yo. Anplis de sa, chèchè yo te fè entèvyou avèk de tifi yo te vyole nan sit deplasman yo apre yo te fin fòse yo kouri kite katye yo akòz vyolans gang.

Majorite tifi yo te vyole te di ke yo pa t kapab idantifye nan ki gang espesifik agresè yo soti. Gen kèk tifi manm gang espesifik yo te atake nan pouswiv yo pa fòs oswa manm gang ke yo te konnen oubyen yo te rankontre te fòse yo antre nan "relasyon" eksplwatasyon oubyen oswa sèks komèsyal. Gen lòt ki te konnen ki gang ki gen kontwòl zòn nan epi te konekte agresè yo a sèten gwoup. Gang yo ki enplike nan ka yo

¹⁵⁷ Gade, pou egzanp, Amnisti Entènasyonal, *Pa Vire Do ou Bay Tifi yo: Vyolans Seksyèl Kont Tifi an Ayiti* (Endèks: AMR 36/004/2008), 27 Novanm 2008, <https://tinyurl.com/2s3t79pj>

¹⁵⁸ Rapò 2024 Sekretè Jeneral la sou konfli ki gen rapò ak vyolans seksyèl te fè referans ak sityasyon an Ayiti a epi li gen ladan li sa yo kòm "divès pati nan enkyetid": G9, 5 Segonn, Gran Ravin, Kraze Baryè ak 400 Mawozo. UNSG, *Konfli ki gen rapò ak vyolans seksyèl*, 4 Avril 2024, S/2024/292, para 18, 86-89, Anèks p. 35. Gade tou BINUH, *Rapò chak trimès-Septanm 2024* (te deja site), p. 9; Wo Komisè Nasyonziini pou Dwa Moun, *Sityasyon dwa moun an Ayiti*, 26 Septanm 2024 (te site avan sa), para 16 ak 18; BINUH, *Rapò chak trimès-Jen 2024* (deja site), pp 7-8; UNSG, *Timoun ak konfli ame yo*, 3 Jen 2024 (te site deja), para. 74; UNSG, Rapò, 27 Jen 2024, para. 38; Panèl Ekspè sou Ayiti, *Rapò pwovizwa 29 Mas 2024* (te deja site), para 53-55; Wo Komisè Nasyonziini pou Dwa Moun, *Sityasyon dwa moun an Ayiti*, 25 Mas 2024 (te deja site), para. 19.

¹⁵⁹ OHCHR ak BINUH, *Vyolans seksyèl nan Pòtoprens: Yon zam ke gang yo itilize pou simen laperèz*, 14 Oktòb 2022, <https://tinyurl.com/ndhmka8d>

¹⁶⁰ Gade, pou egzanp, Amnisti Entènasyonal, *Replik: Fanm yo pale kont vyolans seksyèl nan Kan Ayiti yo* (Endèks: AMR 36/001/2011), 6 Janvye 2011, <https://tinyurl.com/4vxz72m5>

¹⁶¹ Gade, pa egzanp, UN News, "Ayiti: Fanm deplase yo ap fè fas a nivo ensekirite ak vyolans seksyèl 'san parèy'", 17 Jiyè 2024, <https://tinyurl.com/yasxsk3v>; Wo Komisè Nasyonziini pou Dwa Moun, *Sityasyon dwa moun an Ayiti*, 26 Septanm 2024 (te site avan sa), para 22.

¹⁶² Laj yo te soti nan 14-17 nan moman entèvyou yo, anplis de yon jèn fanm ki apèn genyen 18 ane men li te gen 16 ane lè yo te vyole li. Yon vas majorite ka yo te dokiman te rive fèt an 2024: Nèf nan tifi yo te vyole an 2024, senk te sibi lòt fòm vyolans seksyèl an 2024. Nan tifi ki te sibi lòt fòm vyolans seksyèl nan 2024 yo, gen youn ki te sibi vyòl an 2023, epi yo te vyole yon lòt an 2021. Anplis de sa, twa lòt tifi plis jèn fanm ki gen 18 ane a te sibi vyòl an 2023.

dokimante pa Amnisti Entènasyon gen ladan yo: 400 Mawozo, Gran Ravin, 5 Segonn ak pwobableman Chen Mechan.¹⁶³

CRC egzije pati eta yo entèdi kidnapin sou timoun yo epi, ansanm avèk ICCPR la, mande pou eta yo pwoteje libète timoun yo.¹⁶⁴ Selon dwa entènasyon ak nasyon, yon timoun yo kidnap pou eksplwatasyon seksyèl oubyen lòt fòm eksplwatasyon yo konsidere kòm yon viktim trafik moun.¹⁶⁵

CRC mande tou pou eta yo pwoteje timoun yo kont eksplwatasyon ak abi seksyèl, ki gen ladan yo pwostitasyon, menm jan tou kont tòti ak lòt tretman kriyèl, mechan, oswa degradan, ki gen ladan yo zak kadejak ak vyolans seksyèl.¹⁶⁶ Anplis de sa, selon Pwotokòl Opsyonèl nan Konvansyon sou Dwa Timoun nan vant timoun yo, pwostitasyon timoun ak pònografi timoun dwe entèdi ak anpeche eksplwatasyon timoun yo nan fè sèks komèsyal, tankou pou pran tout mezi posib pou sipòte sivivan yo ak rekiperasyon fizik yo ak sikolojik yo.¹⁶⁷ Enstriman rejyonal yo egzije tou pou eta yo entèdi vyolans seksyèl.¹⁶⁸

Deplasman an mas la te istorikman kite fanm ak tifi yo ann Ayiti nan ogmantasyon risk vyolans seksyèl. Dapre Nasyonziini an, vag deplasman repete yo an 2024 te lakòz yon nivo vyolans "san parèy". © Amnisti Entènasyon

ATAK SOU GWO ECHÈL AK RISK CHAK JOU

Tifi yo t ap sibi vyòl ak sibi lòt fòm vyolans seksyèl pa manm gang yo nan moman atak yo sou katye yo, teworize popilasyon an kòm yon zòn ke yo te anvayi, oswa pou rache kontwòl lòt gang yo. Tifi yo t ap fè fas ak risk nan men gang yo, ki gen ladan yo anlèvman ak agresyon seksyèl sou wout pou yo ale lekòl oubyen pandan yo pral nan mache, a pye oubyen nan transpò piblik. Tifi yo tou sibi asèlman nan lari a pa manm

¹⁶³Nan rapò a, sèten ensidan yo atribiye a divès gang espesifik baze sou temwayaj divès temwen ak sivivan nan ka kote yo te konnen otè yo oubyen gang ki t ap kontwole zòn lan, menm jan tou baze sou rapò sous ouvri ak enfòmasyon yo jwenn nan men ONG yo. Nan yon ka, youn nan sivivan yo te di ke li te kwè ke moun ki komèt zak yo te fè pati Chen Mechan ki baze sou nouvo kouvèti konsènan atak sou zòn gang sa a. Nasyonziini te verifiye patisipasyon plizyè gang nan vyolans seksyèl kont 41 tifi an 2023, ki gen ladan l: Baz Gran Grif Savyen, 5 Segonn, Kanaran, Belekou, Gran Ravin, Kraze Baryè, Ti Bwa, Bel-Air, 400 Mawozo, Kokorat Sans Ras ak lòt manm nan fanmi G9 ak alye yo ak kowalisyon G Pèp. UNSG, *Timoun yo ak konfli ame*, 3 Jen 2024 (site avan sa), para. 74.

¹⁶⁴CRC, Atik 35, 37 (b); Alyans Entènasyon sou Dwa Sivil ak Politik (ICCPR), Atik 9(1).

¹⁶⁵OSRSG CAAC, *Trafik timoun ak konfli ame* (te deja site), pp. 16-17, 19; Ayiti, Lwa Anti-trafik (deja site), Atik 1.1.1, 1.1.2, 1.1.5, 1.1.17.

¹⁶⁶CRC, Atik 34, 37(a); OSRSG CAAC, *Sis Vyolasyon Grav Kont Timoun Pandan Konfli Ame: Fondasyon Legal la*, Oktòb 2009 (mete ajou Novanm 2013), <https://tinyurl.com/3mx65494>, pp. 16-17. Lwa ayisyen an entèdi rekritman an, transfè, oswa ebèjman timoun pou pwostitasyon. Ayiti, Lwa ki gen rapò ak entèdiksyon ak eliminasyon tout fòm abi, vyolans, tretman maladi oswa tretman kriyèl kont timoun (te site avan sa), Atik 2(b).

¹⁶⁷Pwotokòl Opsyonèl nan Konvansyon sou Dwa Timoun sou vant timoun yo, pwostitasyon timoun ak pònografi timoun, Atik 1, 9(1), (4).

¹⁶⁸ACHR, Atik 5, 7, 11. Konvansyon Entè-Ameriken an sou Prevansyon an, Pinisyon ak eliminasyon vyolans kont fanm, ki deklare ke chak fanm gen dwa libere anba vyolans nan piblik ak prive, angaje Ayiti pou anpeche, pini ak elimine vyolans seksyèl. Atik 3 ak 7.

gang yo, ki kapab eskalade an vyòl ak lòt vyolans seksyèl, epi pafwa yo sible patikilyèman, ki gen ladan yo lakay yo.

Yon jènfi ki gen 18 ane te dekri bay Amnisti Entènasyonon kijan yo te vyole li nan kad yon atak pi laj lè gang 5 Segonn te anvayi katye li a nan kòmansman 2023 a. Li te gen 16 an nan moman an. Li te di:

Yo te vini, yo te di ke yo t ap pran zòn nan. Yo te fè sa yo te fè ak vòlè tout bagay. Yo te pratikman pran tout bagay ... Lè yo t ap vini, manman m te kouri. Mwen t ap eseye pran kèk rad, epi yo te vini nan [kay mwen]. Twa mesye te vyole mwen... [Yo] te gen zam, epi yo te frape m ak menase touye mwen. Zam yo te gwo ... Mwen pè anpil lè m wè yo ankò. Men, mwen pa gen mwayen pou m kite [zòn lan].¹⁶⁹

Menm lè gang yo te deklare ke yo ta epanye popilasyon an, tankou apre anons alyans Viv Ansanm nan mwa Septanm 2023 a, yo pa t fè swit a sa. Nan Mas 2024, yon tifi ki gen 16 ane ki t ap viv nan katye Kafou-Fèy, te retounen nan zòn lan kèk mwa aprè fanmi an te chape anba vyolans gang lan la.¹⁷⁰ Gang yo te di moun yo te ka tounen,¹⁷¹ selon sa li te di, se konsa li t al pran batistè ak kat idantifikasyon yo te abandone nan dezòd la nan kouri.¹⁷² Li te ajoute:

Dabò, [youn nan manm gang yo] te pran men mwen epi te di, 'ey, swiv mwen.' Te genyen yon lòt ti gason ke te soti dèyè mwen epi [te kouvri] vizaj mwen epi te trennen mwen pandan yon long peryòd tan, mennen m yon kote. Se te apeprè 30 minit mache. Yo te gen zam nan men yo. Yon lòt nèg te mande, 'Ki kote ou prale ak yon ti fi?' Yo te di, 'Nou jis te pran li kounye a.' Yo te mennen m nan yon kay e yo toule de te vyole m. Apre sa, youn nan yo te di yo te ka touye m tou. Lòt la te di yo te fini avè m, epi yo ta dwe kite m ale.¹⁷³

Nan doulè ak nan rad chire, li te mache tounen nan sit depasman kote fanmi li te deplase; yon moun te ba l yon bagay pou l mete sou li nan wout la.¹⁷⁴ "Mwen te wont ak pè di manman m sa... Lè sa a, mwen pa t kapab pale pandan twa mwa... Mwen te di manman m sa nan mwa Jen an. Finalman, mwen te pale ankò e m te esplike manman m sa k te pase a. Li te mennen m wè yon doktè."¹⁷⁵ Yo te jwenn li ansent. "Se pa chwa mwen; kounye a, mwen dwe pran swen yon tibebe san yon papa."¹⁷⁶

Menm aktivite senp chak jou yo te vin tounen yon risk pou tifi nan zòn gang-kontwole yo. Pa egzanp, gen de sè adolesan manm gang yo te kidnape sou wout pandan yo t ap tounen lekòl epi aprè yo te mennen yo nan yon kay kote yo te vyole yo.¹⁷⁷ Nan 12 Fevriye 2024 nan komin Tabla, sè yo t ap mache ansanm lè manm gang yo, petèt ki fè pati Chen Mechan, te pran yo.¹⁷⁸ Tifi yo te sibi kadejak kolektif; Yonn nan yo pa senk gason, lòt la pa sis.¹⁷⁹ Ti sè a te di:

Nou te kouvri nan san... Tou de nan nou pa t konn fè sèks anvan sa. Nou te blese nan vajen nou ... Li te douloure ... Te gen anpil san. Lè m panse sou sa pafwa, mwen di tèt mwen, gade laj mwen. Sa te rive m. Manman m di, 'Pa kriye, gen kouraj.' M ap panse sou sa epi di tèt mwen, mwen se yon timoun, poukisa sa rive mwen?¹⁸⁰

Yon tifi ki gen 17 tan ki te rete nan Kafou-Fèy te di ke manm gang yo te vyole li 19 Desanm 2023 a.¹⁸¹ Viv ak yon fanmi ki te eksplwate l kòm yon travayè domestik, yo te voye li byen ta nan aswè a pou achte espageti. "Mwen te nan lari a epi de (2) gason te rele mwen. Mwen te di, 'Mwen trè okipe, mwen dwe achte yon bagay.' Yo te di si mwen pa ale avèk yo, yo gen zam e yo pwal mete yon bal nan tèt mwen," selon sa tifi a te

¹⁶⁹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁷⁰ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁷¹ Sa a te yon referans nan sa lidè gang yo te pwononse, ki gen ladan yo Jimmy Chérizier apre kreyasyon kowalisyon Viv Ansanm nan mwa Septanm 2023 ak reklamasyon gang yo ki te deplase moun yo, ki gen ladan yo moun ki soti Kafou-Fèy ki kapab retounen san danje lakay yo. Gade, pa egzanp, Reuters, "gang ayisyen rele pou ranvèsè PM Henry pandan ke kawo a ap entansifye", 20 Septanm 2023, <https://tinyurl.com/ydpehw86>; Rezo Nòdwès, « Plusieurs puissants chefs de gangs criminels déclarent mettre bas leurs armes, quelques heures avant le discours de Ariel Henry à l'ONU » ["Plizyè lidè gang kriminèl pwisan deklare yo ap depoze zam yo, kèk èdtan anvan diskou Ariel Henry nan Nasyonziini"], 22 Septanm 2023, <https://tinyurl.com/yrmnwjws> (an franse).

¹⁷² Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁷³ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁷⁴ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁷⁵ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁷⁶ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁷⁷ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens; Entèvyou pa apèl vwa avèk manman ti fi yo, 20 Septanm 2024.

¹⁷⁸ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens; Entèvyou pa apèl vwa avèk manman ti fi yo, 20 Septanm 2024. Youn nan tifi yo te di ke manb gang yo ki te pote atak la ki te fè pati Chen Mechan ki baze sou nouvo kouvèti atak gang sa a sou katye a.

¹⁷⁹ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁸⁰ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁸¹ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

di.¹⁸² Nèg ame yo – ki te abiye an nwa epi ki kouvri vizaj yo – te mennen li nan yon kay vid kote senk nan yo te vyole li youn apre lòt.

"Yo te di li, 'Ou pa pral pale sou sa. Si ou pale sou sa, n ap touye ou.' Lè sa a, yo te di m pati," selon tifi a te di.¹⁸³ Apre sa li te ale epi te achte espageti a, epi lè mwen te rive lakay la, li te pran yon beny epi pa t di okenn moun sa ki te rive. Yon semèn pita, li te sove kite kay abizè a epi te ale nan yon sit depasman. Gen yon dam ki te sot nan kan an ki te mennen l lopital, e nan yon vizit annapre, tifi a te jwenn li ansent. "Sa te detwi mwen... Mwen pa gen pèsòn pou ede m ak ti bebe a."¹⁸⁴

Yon lòt taktik komen se te kanpe machin transpò piblik ki nan pwen kontwòl yo epi fòse tifi yo sòti sou menas pou agrese yo seksyèlman. Amnisti Entènasyonal te resanse de ka konsa. Yon tifi ki gen 16 zan te di ke nan mwa avril 2023, yo te rale li soti nan yon otobis ansanm ak senk fanm nan Site Solèy.¹⁸⁵ Manm gang yo, ki te kwè ki te fè pati G9, te mennen l ak lòt moun yo nan yon kay ak yon jaden.¹⁸⁶ Nan jaden an, yo frape l nan tèt avèk yon zam, sa ki te fè li tonbe san konsyans.¹⁸⁷ Li te reveye epi te jwenn li toutouni, selon sa li te di, epi apre sa yo te mare li sou yon chèz kote li te sipliye yo pou lavi li.

"Yo te frape m ankò, apre sa , yo te pran m epi yo te vyole mwen. Twa mesye te vyole mwen... Annapre, yo te lage m, men yo te kite m tankou jan manman mwen te fèm - san yon rad. Moun yo te jwenn mwen nan lari epi te mete yon rad sou mwen," selon sa li te di.¹⁸⁸ Lè l te retounen lakay li, li pa t di pèsòn si yo te vyole l jiskaskè l te rate yon peryòd règ yon mwa pita epi manman li te mennen li nan yon sant sante kote yo te dekouvri li te ansent.¹⁸⁹

Li te di ke avèk èd manman l 'li bwè "tout bagay" pou avòtman gwoès la, men pa gen anyen ki te fonksyone; pita yo te refize fè yon avòtman pou li nan yon etablisman medikal.¹⁹⁰ San okenn travay ak resous limite, timoun ke li te fòse akouche t ap soufri malnitrasyon nan moman entèvyou a. "Mwen te eseye touye tèt mwen. Manman m te anpeche m fè sa.... Mwen te bwè Clorox [dlo javèl]. Moun yo te gentan mennen m lopital la... Mwen te konn fè anpil rèv. Men, depi lè m te gen tibebe a, tout rèv mwen yo te ale. Yon gwo rèv se te pou fini lekòl epi vin yon enfimyè," tifi a te ajoute.¹⁹¹

Avòtman rete ilegal an Ayiti pandan y ap tann refòm nan Kòd Penal la, ki vle di legalize li jiska 12yèm semèn gwoès la nan tout ka yo epi pèmèt aksè nan nenpòt etap pou sivivan vyòl yo.¹⁹² Komite Nasyonzi an sou dwa Timoun (Komite a) te souliye ke tifi yo ta dwe "pran desizyon otonòm ak eklere sou sante repwodiktif".¹⁹³ Komite a te rekòmande ke metòd kontraseptif yo "ta dwe fèt fasilman epi rapidman aksesib" pou adolesan yo, e ke eta yo garanti aksè ak "avòtman san danje ak sèvis swen apre avòtman, kit avòtman legal oubyen li pa legal".¹⁹⁴

Komite a te egzòte eta yo pou "dekriminalize avòtman pou garanti ke tifi yo jwenn aksè ak yon avòtman san danje epi sèvis apre avòtman yo".¹⁹⁵ Komite a te renouvle apèl li a pou dekriminalize avòtman "nan tout sikonsans" nan plizyè egzamen respè trete a nan peyi yo. Komite a te endike byen klè, selon li menm, lwa ak règlemantasyon ki kriminalize ak pini avòtman vyole dwa tifi yo a non diskriminasyon.¹⁹⁶

Refi oswa reta nan yon avòtman san danje se yon fòm vyolans ki baze sou sèks ki ka nan kèk ka konstitiye yon tòti oubyen yon tretman kriyèl, mechan oubyen degradan.¹⁹⁷ Jirispridans ògan

¹⁸² Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁸³ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁸⁴ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁸⁵ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁸⁶ Alyans G9 la te mennen yon atak kont Site Solèy nan Mas ak Avril 2023 ki te sible zòn gwoup rival yo t ap kontwole, federasyon G-Pèp. Yo te rapòte ke vyòl jeneralize tifi ak fanm yo kòm yon pati entegral nan atak sa a. Gade, pa egzanzp, Human Rights Watch, *Viv yon Kochma* (te deja site), pp 20, 27- 30 ak 32. Gade tou OHCHR ak BINUH, *Vyolans seksyèl nan Pòtoprens* (te deja site), para 41.

¹⁸⁷ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁸⁸ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁸⁹ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁹⁰ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁹¹ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

¹⁹² Gade, pa egzanzp, Le Nouvelliste, « L'entrée en vigueur du nouveau Code pénal repoussée au mois de juin 2025 » ["Nouvèl Aplikasyon Kòd Penal la te Ranwaye pou Jen 2025"], 24 Jen 2024, <https://tinyurl.com/54rypezn> (nan Franse); Bibliyotèk Kongrè, "Ayiti: Gouvènman Ranwaye Antrè an Aplikasyon Nouvo Kòd Penal la", 22 Jen 2022, <https://tinyurl.com/27r5wtp2>

¹⁹³ Komite sou Dwa Timoun yo, Kòmantè Jeneral 15: Sou Dwa Timoun nan Pi Bon Eta Sante Posib (Atik 24), 17 Avril 2013, UN Doc. CRC/C/GC/15, para 56.

¹⁹⁴ Komite sou Dwa Timoun yo, Kòmantè Jeneral 15 (te site deja), para. 70.

¹⁹⁵ Komite a sou Dwa Timoun, Kòmantè Jeneral 20: Sou Aplikasyon Dwa Timoun pandan Adolesans, 6 Desanm 2016, UN Doc.

CRC/C/GC/20, para. 60.

¹⁹⁶ Gade, pa egzanzp, Komite sou Dwa Timoun yo, Ki konkli Obsèvasyon yo: Saudi Arabia, 17 Mas 2006, UN Doc. CRC/C/SAU/CO/2, para. 28.

¹⁹⁷ CEDAW, Rekòmandasyon Jeneral 35: Vyolans ki baze sou sèks kont fanm yo, 26 Jiyè 2017, UN Doc. CEDAW/C/GC/35, para. 18. Gade tou Komite Nasyonzi kont Tòti (Committee against Torture (CAT)), Ki Konkli Obsèvasyon yo: Polòy, 29 Out 2019, UN Doc. CAT / C / POL /

konvansyonèl yo endike tou ke refi avòtman kapab konstitiye yon vyolasyon dwa sante, vi prive, nan kèk ka, dwa pou yon moun lib kont tretman kriyèl, mechan ak degradan.¹⁹⁸

IACHR estime tou ke entèdiksyon absoli yon avòtman vyole yon kantite dwa, ki gen ladan yo dwa a lavi, tretman moun, vi prive ak sante.¹⁹⁹

Nan kèk ka, manm gang yo te idantifye ak vize divès tifi byen presi nan kominote a. Yon tifi ki gen 14 an te di Amnisti Entènasyonal ke 1ye Fevriye 2024, yon manm gang te parèt lakay li nan komin Kwadèbouke epi li te mande pou li.²⁰⁰ Li pa t la, men manm 400 Mawozo, ke yo konnen k ap kontwole zòn lan, te ensiste pou manman li al chache li, "oubyen l ap tounen epi tiye tout moun nan kay la".²⁰¹ Li t ap tann toupre kay la pandan manman t al chache tifi a tounen. Apre sa, li te mennen tifi a nan yon kay vid ki toupre a, li vyole li epi apres a li kite l ale.²⁰² Nan de jou, fanmi an te kouri kite zòn lan. "Mwen te konn al lekòl, men apre ensidan an, mwen te kanpe," selon sa li te di.²⁰³

Yon tifi ki gen 14 zan ki sòti nan Matisan te di yon manm gang te asele li plizyè fwa nan lari nan zòn li an.²⁰⁴ Li te eksplike:

Li t ap rele m epi di, 'Mwen renmen w.' Mwen pa t reponn... Asèlman an te fèt regilyèman. Li te menase m epi te di, 'M ap tiye si ou di moun ke y ap asele ou.' Mwen te pè pou lavi m. Presyon an te fèt regilyèman... Lè l te kouri sou mwen, li te pwente yon zam sou mwen. Li t ap di, 'Si ou pa fè sa mwen vle a, m ap tire w.' Li konn kole zam lan bò kòt mwen epi di, 'Youn nan nwit sa yo, m ap tiye w.'²⁰⁵

Nan 22 Jiyè 2024, li te soti lannwit pou al achte manje.²⁰⁶ Sou wout pou retounen lakay li, li te kwaze avèk li. Li te gen zam sou li epi avèk de (2) lòt manm gang, epitou li te twò pè pou kouri pou yo. Li te menase l 'nan yon kay epi vyole li anba menas zam, menase ke "sa a ta ka dènye jou ou".²⁰⁷ Apre kadejak la, "li choute m atè a epi li di, 'Ou pa vo anyen ankò.'²⁰⁸ Li te avèti l pou pa di okenn moun sa ki te pase epi te vide yon boutèy bwason ki gen alkòl sou li e li te madichonnen li.²⁰⁹

Anplis vyòl yo, Amnisti Entènasyonal tou dokimante ka lòt fòm vyolans seksyèl ke tifi yo te sibi pa manm gang yo. Yon tifi ki gen 16 ane te di yon manm Gran Ravin te fè asèlman seksyèl sou li pandan li te nan yon bwat nwit nan Fontamara nan Septanm 2024.²¹⁰ Tifi a te di ke li te apwoche li epi te kòmanse touche tete li. Li te kapab wè zam li epi te pè reponn avèk agresivite, selon sa li te di.²¹¹ Lè tifi a te eseye elwaye, misye te swiv li epi li te eseye mete zam li nan men l.²¹² Tifi a te di li pa vle sa. "Misye te kòmanse rele sou mwen epi di ke m ap fè sanblan ke m difisil pou jwenn, m ap fè sanblan m pa menm ak lòt yo... Li te kontinye rele sou mwen nan di, 'Ou pa sèl tifi nan vil la!' tifi a te di, li ajoute ke li te fini pa soti nan klèb la.²¹³ Nan yon ensidan san rapò ak sa, yo te vyole menm tifi a yon ane avan nan Matisan aprè manm gang yo te kidnapè li nan yon bis, yo te kenbe li pou twa jou, bat li, gason ak fanm vyole li plizyè fwa epi te fòse li fè "movè bagay" avan yo te fini pa lage li.²¹⁴

CO/7, para 33(d), 34(e); CAT, Ki Konkli Obsèvasyon yo: Wayòm Ini nan Grann Bretay ak Ilann Dinò, 7 jen 2019, UN Doc.

CAT/C/GBR/CO/6, para 46 ak 47. Ayiti te siyen men li pa t ratifye Konvansyon kont Tòti ak Lòt Tretman oubyen Pinisyon Kriyèl, Mechan ak Degradan. Oganis Trete Dwa Moun Nasyonzini yo, Eta Ratifikasyon pou Ayiti (te site deja).

¹⁹⁸ Gade, pa egzanzp, Komite Dwa Moun Nasyonzini, Konsilte: *Whelan v. Iland*, adopte 17 Mas 2017, UN Doc. CCPR/C/119/D/2425/2-14, para. 7.6; *Mellet v. Iland*, adopte 31 Mas 2016, UN Doc. CCPR/C/116/D/2324/2013, para. 7.4-7.6; *K.L. v. Peru*, adopte 24 Oktòb 2005, UN Doc. CCPR/C/85/D/1153/2003, para. 6.3; *V.D.A. v. Ajantin*, adopte 29 Mas 2011, UN Doc. CCPR/C/101/D/1608/2007, para. 9.2. Ayiti ratifye ICCPR men li pa t aksepte pwosedi plent endividyèl li yo.

¹⁹⁹ Gade, pa egzanzp, IACHR, "IACHR pran ka ki enplike entèdiksyon absoli El Salvador nan avòtman nan Tribinal Lakou Entè-Ameriken sou Kesyon Dwa Moun", 11 Janvyè 2022, <https://tinyurl.com/4w8idr5k>

²⁰⁰ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰¹ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰² Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰³ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰⁴ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰⁵ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰⁶ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰⁷ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰⁸ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁰⁹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²¹⁰ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²¹¹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²¹² Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²¹³ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²¹⁴ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens. Li te di ke li pat konnen afilyasyon gwoup la ki te atake li nan 2023 paske nan moman sa a, alafwa Gran Ravin ak 5 Segonn te fonksyone nan zòn lan epi diferaman ak mesye ki te asele li a an 2024, li pa t konnen asayan yo depi nan atak 2023 a.

Yon tifi 16 ane te dekri bay Amnisti Entènasyonon yon mang gang te agrese li seksyèlman an 2024, yon ane aprè yo te kidnape li epi te sibi vyòl kolektif nan men manm gang yo. © Amnisti Entènasyonon

Yon lòt tifi 16 ane ki te sibi atak nan Matisan te di anviwon 10 manm gang te kanpe bis li te monte a an Jen 2024.²¹⁵ Youn nan yo te eseye pouswiv li nan tan lontan, selon sa li te di. Manm gang yo te kòmanse manyen figi l ak tete li, epi lè tifi a te mande pou yo sispann, yo te bat li epi yo te frape l atè kote li kouche avèk anpil chòk.²¹⁶ Li te di yo te pati pou y al chache zam yo, sa ki te bay machann ki t ap vann nan lari yo yon chans pou kache li. "Papa m te di pou n pati, ke li t ap mennen nou yon lòt kote, men nou pa t gen lajan pou sa. Nou oblije rete... Mwen pè anpil. Mwen pa fè wout sa ankò," selon sa li te di.²¹⁷

TE EKSPLOWATE NAN 'DIVES RELASYON' AK SEKS KOMESYAL

Manm gang yo fòse tifi yo antre nan "relasyon",²¹⁸ menm jan tou eksplwate yo nan sèks komèsyal.²¹⁹ Tou de sitiyasyon sa yo konstitiye yon vyolans seksyèl epi, nan kèk ka, trafik moun tou.²²⁰ Selon nòm entènasyonon yo, timoun ki enplike nan zak sèks komèsyal yo se viktim eksplwatasyon seksyèl, ke Òganizasyon Travay Entènasyonon rekonèt sa kòm youn nan pi movè fòm travay lakay timoun ak yon vyolasyon dwa moun ki grav.²²¹ Amnisti Entènasyonon te resanse senk ka kote tifi yo te eksplwate nan "divès relasyon" ak sèks komèsyal.

Yon tifi 17-ane ki t ap viv nan Matisan te dekri bay Amnisti Entènasyonon ki jan yon manm gang - ki te konn koutize plizyè lòt tifi - te konn swiv li plizyè fwa lè li te konn vini nan zòn lan pou viv avèk yon manm fanmi nan kòmansman 2024 la.²²² Li te di:

Lè l te wè m premye fwa, li te mande nimewo telefòn mwen. Mwen te di pa t gen yon telefòn. Li te ofri pou l achte yon telefòn pou mwen, mwen te di non... li te kòmanse asele mwen epi di mwen, 'mwen ta renmen vin mennaj ou, epi si ou pa vle, m ap tiye ou'. Mwen te pè ... Mwen pa t vle mouri, Se konsa, mwen te aksepte renmen avèk li... Mwen pa ka konte konbyen fwa li te mande m sa... Epi apre mwen te aksepte vin mennaj li, li t ap fòse mwen fè sèks avèk li... li t ap fè tout bagay pou fòse m fè sèks avèk li... Se te premye fwa... Li pa yon moun ke mwen renmen, e se te premye fwa pou mwen fè sèks.²²³

Li te di ke li te lonje pwent zam lan sou li plis pase yon fwa pou fòse li fè bagay li pa t vle fè, epi yon fwa menase pou tire sou li nan pye poutèt li te al achte bagay san pèmasyon li.²²⁴ Li te di ke li te finalman fè sa l kapab pou mete fen nan "relasyon an", nan ajoute: "Mwen pè pou li pa ale nan gwoup li a epi pale sou sitiyasyon nou an, epi yo t ap fè m bagay ki vrèman mal... tankou kidnape mwen oubyen tiye mwen."²²⁵

Yon lòt tifi ki gen 17 ane te di ke nan fen 2023 li te tonbe renmen ak yon nèg ki nan ventèn li san li pa konnen si li te yon manm Gran Ravin.²²⁶ "Lè mwen te dekouvri li te fè pati yon gang, mwen te vrèman wont.

²¹⁵ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens'.

²¹⁶ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens'.

²¹⁷ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens'.

²¹⁸ Swadizan "relasyon" sa yo fonde sou eksplwatasyon, avèk tifi yo ki souvan gen yon ti kras oubyen pa gen pouvwa ditou.

²¹⁹ Amnisti Entènasyonon pa rekonèt patisipasyon timoun yo nan zak sèks komèsyal kòm travay seksyèl ki sanksyone nan fason òganizasyon an wè patisipasyon adilt ki konsanti yo. Nan kontèks sa a, yo konsidere timoun yo kòm viktim eksplwatasyon seksyèl. Amnisti Entènasyonon, *Règleman sou obligasyon leta pou respekte, pwoteje ak satisfè dwa moun travayè seksyèl yo* (Endèks: POL 3040622016), 26 Me 2016, <https://tinyurl.com/m7s72n2e>, pp. 3-4.

²²⁰ Jan sa te deja mansyone, Pwotokòl Palermo a mande pou twa eleman swivan yo dwe satisfè pou granmoun yo dwe konsidere kòm viktim trafik: 1) yon aksyon, tankou "rekrutman an, transpò, transfè, ebèjman oubyen akèy yon moun" 2) yo te mennen li pa yon mwayen patikilyè tankou "menas oswa itilizasyon fòs oswa lòt fòm presyon, kidnapin, desepsyon, abi otorite oswa nan yon pozisyon frajilite" 3) "nan bi eksplwatasyon", ki gen ladan l esklavaj oswa pratik ki sanble ak esklavaj. Sèlman eleman aksyon yo ak finalite yo ki rekòmande pou etabli trafik pou timoun yo, paske yo pa kapab konsanti ak eksplwatasyon ki anvizaje a. Pwotokòl Palermo, Atik 3(a), (b), (c).

²²¹ Konvansyon ILO 182 (Pi Move Fòm Travay), Atik 3(b) ak 6(1).

²²² Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens'. Li pat konnen ki gang li te fè pati, men li te di 5 Segonn se gang ki kontwole zòn lan.

²²³ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens'.

²²⁴ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens'.

²²⁵ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens'.

²²⁶ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens'.

Mwen te di l mwen te vle kite avèk li men li pa t ap kite sa rive," selon sa li te di.²²⁷ Premye fwa, li te kriye epi te sipliye li epi te di se pa te chwali pou l antre nan gang. Okòmansman, tifi a te dakò pou l rete nan relasyon an, men li te chanje lide apre kèk mwa.²²⁸ Li te eseye mete fen nan sa avèk misye ankò, epi donk ti dam lan te vin aprann li ansent. Se la menas yo te kòmanse, selon sa ti dam lan te di, tankou misye konn di l ap touye tidam lan si li pa t kenbe gwosès la.²²⁹

Li te eseye men pa t reyisi fè yon avòtman an sekirite avèk èd manman li.²³⁰ Misye te fòse l fè sèks avèk li pafwa jiskaske ti dam lan te fè yon jan pou mete fen nan relasyon an. Zak entimidasyon l yo te gen ladan yo pwente zam li sou ti dam lan ak yon zanmi gason depi li te wè yo ap mache ansanm. "Kounye a, mwen rete lakay... Mwen ta renmen akouche bebe m lan san danje. E apre sa mwen vle viv yon lòt kote," li te di.²³¹

Yon tifi 16 ane k ap viv nan yon zòn ki anba kontwòl 5 Segonn te dekri bay Amnisti Entènasyonal kòman li te kòmanse patisipe nan sèks komèsyal avèk manm gang yo apre li te konn viv divès peryòd repete san manje, tankou, li te di, "yon semèn an antye mwen pa t kapab manje oubyen bay pitit mwen an manje".²³² Li te jwenn rekou nan koutize yon manm gang pou "pwoteksyon", men jan temwayaj li montre sa, swadizan pwoteksyon sa te rann li pi vilnerab a plis abi ak eksplwatasyon.²³³ Li toujou avèk li nan moman entèvyou a, li te di li te konn pafwa ba li lajan, men souvan bat li epi menase li "tankou yon bèt".²³⁴ Li te esplike lè manm gang yo rele li, li te oblije reponn. Li te di:

Nan sitiasyon sa a, mwen pa genyen chwa. Si yo di vini isit la, epi mwen pa vini, yo wè sa kòm derespektan. Y ap tire sou ou... menm si yo konnen mwen renmen avèk yon moun. Yo ban mwen lajan si yo vle... Y ap chwazi ou men ou pa janm konnen si y ap peye ou... Yo te chwazi mwen plizyè fwa. Yo toujou gen zam... Sa ka rive twa oubyen kat fwa pa semèn. Yo wè ou epi yo di, 'An n ale.' Si ou refize, yo frape ou avèk yon zam. Mwen te eseye. Yo te kapab tire mwen yon jou. Yo mete men sou ou epi yo choute ou. Gen kèk ki peye. Gen kèk ki pa fè sa... Yo ba ou 1500 goud [11,40 USD] oswa 1000 goud [7,60 USD] - ase pou nourri ti bebe a epi achte sandal ak abiye.²³⁵

Patisipe nan fè sèks komèsyal avèk manm gang yo pa te premye eksperyans li avèk vyolans seksyèl ki gen rapò ak gang. Nan 2021, yo te vyole pa senk manm nan 5 Segonn pandan yon atak pa gang nan zòn li an.²³⁶ Fanmi li pa t gen mwayen pou kouri epi yon nwit, apre yo te fin pase plizyè jou anfèmen nan kay la, li te sòti pou al chache manje. Yon manm gang te di li kanpe epi te tire yon bal anlè. Yo te mennen l nan yon kay kote yo te bat li epi yo te vyole l.²³⁷ "Après sa, yo pouse m desann mach eskalye yo epi yo di m soti la. Li te trè difisil pou mwen leve... Yo te di m 'Poukisa nou pa tire ou pito?' Mwen te fè efò pou m pati."²³⁸ Se konsa li te vin ansent.

Yon lòt tifi yo te eksplwate nan sèks komèsyal te di, "Nou te kòmanse fè bagay nou pa t sipoze fè pou bay tèt nou manje."²³⁹ Ti dam lan te esplike ke li menm ak lòt fanm nan fanmi an te jwenn presyon nan men yon gwoup manm gang ki te vini nan kay yo a. Tidam 17 ane a te ajoute:

Pafwa yo ban nou 2500 goud [19 USD], nou pran li pou n bay tèt nou manje. Gen kèk nan yo ki pa agresif, men pifò nan yo vrèman agresif. Yo konn di tou fache, 'Mwen ba ou lajan... ou dwe fè sèks avèk mwen... Pafwa yo fòse m fè sèks avèk yo... Si yo pa peye, mwen jis fè li epi bay vag paske mwen pè yo... Lè mwen pa vle fè sèks avèk yo, yo itilize zam pou ban m presyon... Yo pwente yon zam sou tèt mwen plizyè fwa... Kèk nan yo, lè mwen mande yo pou itilize yon kapòt, yo tande mwen, men kèk nan yo lè mwen mande sa, yo refize epi... pafwa yo bat mwen.²⁴⁰

VYOLANS SEKSYÈL NAN SIT DEPLASMAN YO

Avèk divès dizèn milye moun ki te deplase akòz vyolans gang ki anpile nan plizyè anviwònman fòtin, ki gen ladan yo lekòl ak lòt batiman gouvènmantral yo nan zòn metwopolitèn Pòtoprens lan, risk vyolans seksyèl

²²⁷ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²²⁸ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²²⁹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³⁰ Li te vizibleman mal alèz pandan entèvyou a epi te esplike ke li te vin gen doule pandan kèk tan depi li te rate tantativ avòtman an.

²³¹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³² Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³³ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³⁴ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³⁵ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³⁶ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³⁷ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³⁸ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²³⁹ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁴⁰ Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

anplis nan sit sa yo vin yon preyokipasyon majè. Divès travayè imanité ak tifi ki te deplase te menm deklare bay Amnisti Entènasyonal ke moun sa yo ki te kouri akòz de anpriz gang yo nan zòn yo pa t jwenn okenn soulajman nan kan yo ki pa an sekirite.

Divès gwoup fanm ak timoun te deklare ke yo sot viv diferan sityasyon vyolans seksyèl nan anviwònman kan yo, ki gen ladan yo vyòl nan men rezidan kan yo epi, pafwa, manm komite kan ki gen responsabilite sit la.²⁴¹ Fanm ak tifi ki deplase yo, yo menm tou, pafwa yo eksplwate yo seksyèlman an echanj asistans, oubyen pou jwenn aksè a twalèt yo, selon sa yon ajan imanité te di,²⁴² yon bagay Nasyonziini te resanse tou.²⁴³

Chèchè Amnisti Entènasyonal yo te obsève dabò mank absolwi vi prive ak kondisyon foul la nan de sit deplasman yo te vizite. Chanm ki ouvri byen laj san pòt ak sal benyen san kouvri, ke travayè imanité yo te di ki komen nan lòt kan yo egalman, sa ki kite tifi yo vin pi ekspoze.²⁴⁴

Yon tifi 14 ane te sibi vyòl nan mitan 2024 la andedan yon sit deplasman an plennè nan yon zòn ki anba kontwòl lapolis, selon sa manman tifi a te di.²⁴⁵ Tifi a te di Amnisti Entènasyonal li te sòti nan tant fanmi an, kote li te rezide pandan plizyè ane, pou al chache dlo pou kont li lannwit, lè twa mesye te kòmanse rele li. "Mwen te di yo, 'Mwen pa konnen nou. Poukisa w ap rele m?' Mwen te ale andedan [estasyon dlo a], pa t gen okenn lòt moun. Yo te vyole m la," selon sa li te di.²⁴⁶ Mesye yo - ki gen figi yo te kouvri - pa te gen okenn zam.

"Yo te di m yo te konn wè mwen epi yo te konnen kote m [rete], ke si mwen pa t fè sa, mwen pral gen pwoblèm avèk yo... Youn nan yo te gen yon gwo kouto... Li te pwente li sou mwen... Mwen te pè epi kite yo fè sa yo te vle ... Yo te pase men m yo [dèyè do m]... youn te kontwole men m yo, lòt yo se pye mwen... twa nan yo [fè sa youn dèyè lòt], selon sa tifi a te di.²⁴⁷ Li pa t di sa ak manman li jiska yon mwa pita. Fanmi an kontinye viv nan kan an.

Yon lòt tifi ki gen 14 ane te di Amnisti Entènasyonal yon manm komite kan te vyole li nan mwa me 2024 pa yon sit deplasman enstale nan yon lekòl.²⁴⁸ Fanmi tifi a te deplase soti Kafou-Fèy aprè yon atak gang nan zòn lan. Nan kan an, li te dòmi akote yon manm fanmi li nan yon chanm ki te ranpli avèk anpil lòt moun ki te deplase, gen ladan l yon manm komite kan an. Li te dekri sa k te pase nan lannwit atak la, li te di: "Mwen te ale andedan. Li te vrèman fènwa. Pa gen okenn limyè. Se sèlman lajounen ou kapab wè... tout moun te dòmi eksepte li menm, [manm komite a]."²⁴⁹ Li te di ke li te retounen nan kabann li pou yon ti tan epi manm komite a te mande li poukisa li pa t ap dòmi. Nan yon moman, tifi a te tandè yon bagay tankou bwi yon sprey epi te kòmanse santi li diferan, li te di.²⁵⁰ Li te santi li vin etoudi epi apre sa li te santi yon moun k ap touche li. Li te di ke li te eseye reveye manm fanmi an ki te kouche akote li epi li te rele non lòt moun yo nan sal la, men pèsoun pa reveye.²⁵¹

Lè li te leve nan maten, kolan li te mete anba wòb li "pa t nan fason yo te sipoze ye", selon sa li te di.²⁵² Li te santi doulè nan vajen li epi li te gen difikilte pou l mache. Lè manm komite kan sa a te wè l ap kriye, li te mande l ki pwoblèm li te genyen, epi li te di li sa. Li te ajoute: "Li te di m, 'Mwen pral di ou yon bagay si ou p ap di okenn moun sa... Èske ou te santi yon moun manyen ou? Se te mwen. Si mwen eksplike ou sa a, pa di pèsòn, oswa m ap touye ou, oswa fè ou disparèt."²⁵³ Apre sa, misye te di l tidam lan li te vyole li avèk dwèt li,²⁵⁴ Se sa k fè li te gen doulè e pa t gen okenn rezon pou l kriye. Lè fanmi l te dekouvri sa k te pase a, yo te rapòte l bay lapolis e mesye a te jwenn arestasyon epi l ap fè fas ak pwosedi legal yo.²⁵⁵ Tifi a te oblije deplase soti nan kan an pou ale nan yonabri tanporè; manm fanmi li te rete dèyè.²⁵⁶

²⁴¹ Manm komite yo souvan pwoklame tèt yo pou kont yo. Se pa yon antite k ap sipèvizè kan an ki te ba yo travay la men yo se manm kominote ki pran responsabilite a.

²⁴² Entèvyou pa apèl videyo avèk yon reprezantan ONG Ayisyen feminis ki aksantye sou dwa fanm ak tifi yo, 4 Septanm 2024.

²⁴³ Gade, pa egzanzp, UN News, "Ayiti: Fanm deplase yo ap fè fas ak yon "nivo ensèkirite ak vyolans seksyèl 'san parèy'" (deja site).

²⁴⁴ Yon tifi ki gen 17 ane k ap viv nan yon sit deplasman nan Pòtoprens, pa egzanzp, te di Amnisti Entènasyonal kijan tifi ak fanm yo dwe benyen nan yon zòn ki ekspoze e ke gason yo konn monte nan yon pwen obsèvasyon ki tèlman elve ke yo konn menm pran foto medam yo lè y ap benyen. Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁴⁵ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁴⁶ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁴⁷ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁴⁸ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁴⁹ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁵⁰ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁵¹ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁵² Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁵³ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁵⁴ Vyòl avèk dwèt enplike penetrasyon vajen an oubyen twou dèy a avèk youn oubyen plis dwèt.

²⁵⁵ Tifi a ak manman li te montre delege Amnisti Entènasyonal yo rapò medikal ak polis la sou asèlman an. Sou fichye bò kote Amnisti.

²⁵⁶ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

Chèchè Amnisti Entènasyon yo te obsève mank entimite ak kondisyon sipopilasyon an nan de (2) sit depasman yo te vizite an Septanm 2024. Chanm ki ouvri byen laj ak espas pou benyen yo ki pa kouvri, kote travay imanitè yo te di ke se yon bagay ki komen nan lòt kan yo tou, sa ki rann tifi yo ekspoze. © Amnisti Entènasyon

ESTIGMATIZASYON AK LAPERÈZ

Tifi ki sivivan yo te pale de kalvè y ap pase, de konba yo kont estigmatizasyon ki asosye avèk vyolans seksyèl ak rejè yo nan kominote a nan sans laj, epi, pafwa, nan pwòp fanmi yo tou. Jan yo te detaye nan temwayaj anwo yo, plizyè ekspri laperèz sou posibilite pou gen nouvell atak manm gang yo, ki gen ladan yo otè ki kontinye rezide nan menm zòn yo. Ti fi ki te patisipe nan "relasyon" ak sèks komèsyal avèk manm gang yo te di tou ke yo enkyete sou sekirite yo ak ki jan sosyete a wè yo.

Yon tifi ki gen 14 an ke senk manm gang te vyole nan Jen 2024 nan komin Kwadèbouke toupre yon sit depasman kote li rete avèk manman te di lòt moun nan kominote a te chanje fason yo kominike avèk li.²⁵⁷ "Yo pa trete m menm jan an apre sa ki te pase a. Yo pa alèz avè mwen. Yo panse ke m te atrape sida oswa mwen ansent. Yo rete lwen m ak manman m," selon sa li te di.²⁵⁸

Tifi a ki gen 17 ane ki sòti Kafou-Fèy ki te sove nan kay ki t ap abize l la kote li te yon travayè domestik ale nan yon kan depasman aprè gang te vyole li te di li te kache lòt moun yo nan kan kòman li te vin ansent.²⁵⁹ "Si yo konnen, yo pral moke mwen," selon sa li te di.²⁶⁰

Tifi ansent ki gen 16 ane ki te deplase a, yo te vyole nan Mas 2024 aprè li te retounen nan Kafou-Fèy pou pran bagay li te di: "Yo trete m yon fason diferan kounye a... Sa te lakòz mwen rete andedan an. Mwen pa jwenn lè fre... Yo trete mwen mal nan kan an ... Manman m te di, 'Mwen te fè ase pou ba ou levasyon, men kounye a, mwen dwe pran swen yon pitit youn nan voryen yo?'"²⁶¹

Tifi a ki gen 17 ane ki te kite avèk patnè li aprè li te aprann li se yon manm gang te di ke pwòp manman li vin wont pou li epi te mande li pou l kite kay la lè tifi a te dekouvri li te ansent.²⁶² Li te di tou li te pè pou moun k ap chache aktivman moun ki gen tout asosyasyon avèk gang yo pa pran foto l:

²⁵⁷ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁵⁸ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁵⁹ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁶⁰ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁶¹ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁶² Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

Mwen tèlman pè ke yon moun ki ta pran foto mwen epi pataje li sou rezo sosyal yo epi di mwen se yon fanm yon manm gang... mwen pa pè mouri. Men, mwen pè mouri nan sityasyon sa a mwen ye a, paske yon moun ki ansent yon pitit yon manm gang... mwen prefere mouri pou yon lòt rezon, pa poutèt sa.²⁶³

Krent pou yo pa pran foto a fè eko nan ka yon lòt tifi, ki mansyone nan chapit avan an, ki konn fè travay domestik ak livrezon pou Ti Bwa, epi li pè pou yo pa rekonèt li sou rezo sosyal yo.

Jèn fanm ki gen 18 ane ke yo te vyole nan yon atak Matisan an 2023 lè li te gen 16 ane te di apa de menas reprezay akòz de l ap viv nan zòn gang yo ap kontwole, yo sipoze souvan ke tout tifi k ap viv nan zòn sa yo konn enplike nan relasyon seksyèl avèk manm gang yo.²⁶⁴ Sa lakoz menm plis perèz ak lawont. Li te di:

Li difisil pou yo ale yon lòt kote... Yo konn di w bagay tankou, 'Men rèn lan ap vini', sa vle di ou konn nan konfyolo avèk manm gang yo. [Moun] kapab di [nan ki zòn] ou soti toudepan de ki direksyon ou soti. Mwen t ap mache bò estad la... epi yon moun te di, 'Men mennaj yon manm gang.'²⁶⁵

Non sèlman sa te blese l paske an reyalyte li pa nan yon "relasyon" avèk yon manm gang, men tou akòz kèk grenn mwa ki te pase aprè manm gang 5 Segonn te vyole li, selon sa li te di.²⁶⁶

AKSÈ ENSIFIZAN NAN SÈVIS SWEN SANTE YO

Tifi ki sibi vyolans seksyèl pa manm gang yo – ki gen ladan yo ka vyòl kolektif ki fèt souvan – bezwen swen sante ki wotman espesyalize.²⁶⁷ Sèvis Sante yo tradisyonèlman toujou gen twòp moun an Ayiti, epi vyolans gang lan te antrave plis aksè ak sèvis yo pou plizyè rezon, ki gen ladan yo ensekirite ki limite depasman popilasyon an ak atak sou enstalasyon medikal yo.²⁶⁸ Pa egzanp, nan moman ki pi terib atak gang yo an 2024, Nasyonziini te di sis pami 10 lopital nan Pòtoprens te prèske pa fonksyone.²⁶⁹ Plis pase mwaye nan sivivan vyòl Amnisti Entènasyonal te kesyone te resevwa swen medikal, men prèske tout nan yo jwenn aksè ak li nan ONG entènasyonal ak lokal yo.

Vyòl manm gang yo komèt yo kite tifi yo vilnerab pou yo trape enfeksyon seksyèlman transmisib (IST yo). Yon kantite tifi Amnisti Entènasyonal te kesyone te deklare yo te vrèman atrape enfeksyon ki transmèt seksyèlman yo (IST) aprè zak vyòl la. Gwosès san planifikasyon ki soti nan vyolans seksyèl gang yo komèt te kite medam yo tou ap fè fas ak divès risk sante majè, ki gen ladan yo konplikasyon obstetrik paske kò tifi yo pa ko devlope pou bay nesans epi yo dwe chèche rekou ak divès metòd avòtman danjere. Tifi Amnisti Entènasyonal te kesyone yo te di menm si yo jwenn aksè ak sèvis sante yo aprè yo te sibi agresyon an, plizyè baryè – ki gen ladan yo ensekirite ak kontrent finansye – te anpeche yo jwenn aksè dirab ak sèvis sa yo.²⁷⁰

Tifi a ki gen 17 ane ki sòti nan Matisan ki t ap eseye avòte gwosès san planifye li a aprè li te aprann ke patnè li a te yon manm gang te deklare ke li te pwemye ale jwenn yon gerisè tradisyonèl ki te ba li yon bagay pou vale, ki te lakoz li t ap bay san epi pa t rive pèdi gwosès la.²⁷¹ Li te kontinye gen doulè pandan plizyè mwa epi te finalman wè yon doktè. "Mwen wè yon doktè epi mwen fè ekografi epi achte medikaman, men mwen pa gen ase lajan pou fè tout bagay mwen bezwen fè. Gen plizyè tès mwen bezwen fè ke mwen poko fè."²⁷²

Aksè a sèvis sante mantal yo ak sipò siko-sosyal la enpòtan anpil pou sivivan vyolans seksyèl yo. Leta yo gen yon obligasyon pou yo respekte, pwoteje ak satisfè dwa pi bon eta sante fizik ak mantal posib.²⁷³ Sa rekòmande pou garanti disponiblite, aksesibilite, karaktè abòdab ak akseptabilite enstalasyon sante kalite,

²⁶³ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁶⁴ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁶⁵ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁶⁶ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁶⁷ Ayiti gen yon obligasyon pou asire reyalyasyon dwa ak pi bon eta sante fizik ak mantal, ki egzije, pami lòt bagay yo, pou enstalasyon swen sante, byen ak sèvis yo disponib an kantite sifizan, pou yo aksesib ak tout moun san diskriminasyon, ak pou yo nan bon kalite. Pak Entènasyonal Sou Dwa Ekonomik, Sosyal ak Kiltirèl (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR), Atik 12; Komite Nasyonziini sou Dwa Ekonomik, Sosyal ak Kiltirèl (CESCR), Kòmantè Jeneral 14: Dwa a Pi Bon Eta Sante Posib (Atik 12), 11 Out 2000, UN Doc. E/C.12/2000/4, para. 12.

²⁶⁸ Entèvyou pa apèl videyo ak yon reprezantan nan yon ONG medikal entènasyonal, 10 Jiyè 2024. Gade tou Arens Jean Ricardo Medeus ak lòt moun yo, "Enpak vyolans gang an Ayiti sou apwovizyonman swen sante ak fòmasyon medikal", Out 2024, The Lancet, Volim 36, <https://tinyurl.com/4vf7zsc6>; UN News, "Sistèm sante ayisyen an paralize nan kapital Ayisyen an", 28 Jen 2024, <https://tinyurl.com/mse9c9nv>; AP, "Sistèm sante Ayisyen toupre efondremman pandan ke medikaman yo ap fini, gang yo ap atake lopital yo epi pò yo rete fèmen", 23 Avril 2024, <https://tinyurl.com/3ukzac3p>; Doktè San Fwontyè / Médecins Sans Frontières (MSF), "Atak sou fòs anbilans yo, aktivite yo kanpe nan sant ijans Pòtoprens", 15 Desanm 2023, <https://tinyurl.com/bsuk8mf8>; MSF, "Ayiti: Kòman vyolans lan afekte sante ak ajan swen sante yo", 10 Avril 2024, <https://tinyurl.com/454xztv5>

²⁶⁹ UNICEF, "Vyolans lan choke sistèm sante an deklèn Ayiti a", 22 Me 2024, <https://tinyurl.com/49enaby4>. Gade tou, Wo Komisè Nasyonziini pou Dwa Moun, *Sityasyon dwa moun an Ayiti*, 26 Septanm 2024 (te site deja), para. 21.

²⁷⁰ Entèvyou an pèsòn yo, 18-25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁷¹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁷² Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁷³ ICESCR, Atik 12.

byen ak sèvis yo, ki gen ladan yo tretman ak swen sante mantal.²⁷⁴ Li mande tou pou rekonèt ak abòde wol detèminan pou sante yo - ki gen ladan l detèminan sosyal, ekonomik ak anviwòm mantal yo - kòm kle pou yon bon sante mantal ak byennèt.²⁷⁵ Kòm nan plizyè lòt peyi ki gen ti revni fèb, an Ayiti menm nan pi bon sikonstans yo, sèvis sa yo te vrèman trè limite, malgre prezans plan gouvènman yo ki angaje pou founi yo.²⁷⁶

Anpil nan sivivan vyòl Amnisti Entènasyonal te kesyone yo te deklare ke yo pa t gen aksè a sèvis sa yo e a sipò, men gen kèk ki te di ke yo te wè konseye nan enstalasyon sante yo apre yo te resevwa swen medikal oswa nan sit depلاسman kote ONG yo te bay kèk swen pou sivivan yo.²⁷⁷ Menm nan sikonstans ki pi difisil yo, gouvènman – pa ONG yo – ki gen responsabiltè an premye pou garanti reyalizasyon estanda debaz minimòm nan dwa a sante.²⁷⁸

Li te klè nan chèchè Amnisti Entènasyonal la ke ONG entènasyonal ak lokal yo te demisyone nan ranpli kèk nan espas yo ak efò egzès bay kèk nivo sipò siko-sosyal nan enstalasyon medikal ak nan sit depلاسman. Men sèvis sa yo pa ka rete lajman konte sou gwoup sosyete sivil yo epi yo bezwen pwogrese siyifikativman, ki gen ladan asire dispozisyon ki nan plis swen espesyalize ak koz nivo kriz la. Anplis de sa, jan sa toujou pwouve nan tan pase pou kriz ki menm jan, gouvènman yo ak patnè entènasyonal yo, ki gen ladan aktè imanitè ak devlopman, dwe asire ke sèvis sa yo bay alontèm garanti swen etik ak dirab.²⁷⁹

BARYÈ JISTIS

Jan sa mansyone pi wo a, gen stigma enpòtan ki asosye ak vyolans seksyèl. Menm jan an tou, jan sa detaye nan kèk nan temwayaj yo, krent pou reprezante manm gang yo saliyen, sa anpeche sivivan yo ale devan lapolis. Absans lapolis nan zòn gang yo kontwòle vle di ke sivivan yo tou senpleman pa te gen pèsòn pou yo al jwenn, e yo te pè ke otorite yo ta fini pa asosye yo ak gang yo. Kontrent finansye ak enpinite ranpant nan peyi a se pami konsiderasyon ke sivivan yo dwe lite kont yo tou.

"Si panse sou ale kote lapolis, mwen se yon moun ki mouri," sa ke tifi ki gen 16 zan ki soti nan Matisan epi ki eksplwate nan fè sèks komèsyal ak manm gang te di.²⁸⁰ Ti fi a ki gen 16 zan ki te kanpe nan Matisan pa manm gang ki te kontinye manyen kò li epi bat li nan mwa jen 2024 te di: "Mwen te pè di lapolis. Mwen pa t vle yo panse ke mwen te yon mennaj yon manm gang."²⁸¹

Nan anpil ka, ti fi yo tou senpleman pa t kapab idantifye atakè yo ki atake yo, yon pwoblèm ke plizyè ti fi site ki anpeche yo rapòte atak yo. Nan vas majorite ka yo dokimante pa Amnisti Entènasyonal, manm gang yo te mete mask pandan y ap atake ti fi yo. Ti fi a ki gen 17 tan ki te vyole ak epi tonbe ansent pa senk manm gang nan Kafou-Feuilles nan mwa desanm 2023 te di: "Mwen te vle rapòte li bay lapolis, men mwen pa t vle [asayan yo] figi, mwen pa gen okenn prèv. Se konsa, mwen te bay vag ... Mwen pè pou lapolis ta mande m si m te wè [atakè yo], e m pa t wè yo, si m konnen yo, e m pa t fè sa."²⁸²

Ti fi ki gen 14 zan ki te vyole pa senk manm gang nan mwa jen 2024 nan komin nan Kwadèbouke te di ke tout moun nan fanmi li te pèdi nenpòt fòm idantifikasyon oswa dokiman apwè ke gang lan te atake kay fanmi li a atè.²⁸³ Kat idantifikasyon nou yo boule nan kay la. Nou pa gen okenn dokiman idantifikasyon (IDs) pou

²⁷⁴ CESCR, Kòmantè Jeneral 14, para. 12 ak 17.

²⁷⁵ CESCR, Kòmantè Jeneral 14, para 4 ak 11,

²⁷⁶ OHCHR ak BINUH, *Vyolans seksyèl nan Pòtoprens* (te deja site), para 76; Òganizasyon Mondyal Lasante (OMS), "Pwofil Peyi 2020 Atlas Sante Mantal: Ayiti", 15 Avril 2022, <https://tinyurl.com/4ukp3h3j>

Komisyon Lancet sou Sante Mantal Global ak Devlopman Dirab ki kreye avèk objektif pou rekadre priyòtizasyon sante mantal nan kontèks pou atenn Objektif Devlopman Dirab, te rekonèt ke peyi ki nan tout nivo revni yo alwe yon pwopòsyon byen enferyè nan bidjè sante pa yo a sante mantal pase sa ki nesèsè. Nan rapò istorik 2018 li a, li te rekòmande pou, an jeneral, peyi ki gen fèb mwayen revni yo dwe ogmante alokasyon sante mantal yo pou pi piti 5% nan bidjè sante pa yo. Gade Vikram Patel ak lòt moun yo, "Komisyon Lancet sou devlopman sante mantal ak dirab", *The Lancet*, 9 Oktòb 2018, Vol. 392, Pwoblèm 10157, pp 1553-1598, <https://tinyurl.com/yxpebnn>

²⁷⁷ Entèvyou an pèsòn yo, 18-25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁷⁸ CESCR, Kòmantè Jeneral 3: Nati Obligasyon Pati Eta yo (Atik 2.1), 14 Desanm 1990, UN Doc. E/1991/23, para 11 ak 12; CESCR, Kòmantè Jeneral 14, para 43(a), 44(a). Pati nan ICESCR yo gen yon obligasyon pou pran divès mezi alafwa "endividyèlman ak atravè asistans ak kooperasyon entènasyonal" pou reyalize pwogresivman dwa ki enonse nan alyans lan. ICESCR, Atik 2(1), 22, 23. Divès dispozisyon ki sanble sou asistans entènasyonal kodifye tou nan Konvansyon sou Dwa Timoun (Atik 4), ak Konvansyon sou Dwa Moun ki Andikape (Atik 4(2) ak 32). Deklarasyon ak angajman entènasyonal yo, ki gen ladan yo Deklarasyon Vyèn 1993 ak Pwogram Aksyon epi Deklarasyon 1986 sou Dwa a Devlopman te afime tou enpòtan asistans ak kooperasyon entènasyonal, ki souliye ko-responsabiltè kominote entènasyonal la nan fè respekte dwa moun yo. Gade tou kòmantè jeneral swivan yo pa òganis trete yo: CESCR, Kòmantè Jeneral 2: Mezi Asistans Teknik Entènasyonal yo (Atik 22), 2 Fevriye 1990, UN Doc. ²⁷⁸ Komite sou Dwa Timoun yo, Kòmantè Jeneral 3 1990/23 (te site deja), Kòmantè Jeneral 4: Sante ak Devlopman nan yon kontèks Konvansyon sou Dwa Timoun nan, 1 jiyè 2003, UN Doc. CRC/GC/2003/4, para 43.

²⁷⁹ Gade, pou egzanp, Amnisti Entènasyonal, "Yo bliye sou nou": *Enpak sante mantal alontèm nan lagè ak Ebola nan Sierra Leone* (Endèks: AFR 51/4095/2021), 25 May 2021, <https://tinyurl.com/yxke7faz>

²⁸⁰ Li pa janm rapòte tou kadejak 2021 pa 5 manm Segondè lè li te gen 13 zan. Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁸¹ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁸² Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁸³ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

ale nan lapolis. Li difisil. Nou te abandone," li te di.²⁸⁴ Plizyè entèvyou te di Amnisti Entènasyon yo pèdi tout byen yo, ki gen ladan kat idantifikasyon ak lòt dokiman enpòtan, lè yo te kouri pou agresyon gang yo nan zòn yo.

Pou anpil entèvyou, nosyon pou ale nan lapolis te soti nan kesyon an akòz absans absoli pèsònèl lalwa nan zòn gang yo kontwole yo. Anpil moun te pè lide pou rapòte atak yo bay otorite yo. Ti fi a ki gen 16 zan ki te kidnape epi vyole pa gang nan Matisan nan 2023, epi ankò agrese seksyèlman pa yon manm gang nan Fontamara nan 2024, te di:

Èske ou serye? Li pa posib [pou rapòte atak yo nan lapolis]... Pa gen okenn lapolis ... Sèl chèf nan vil la se manm gang yo. Si ou gen yon pwoblèm ak yon moun, ou dwe ale wè [lidè gang lan] epi rezoud pwoblèm nan avè l'. Li se sèl chèf. Pa gen okenn ofisye polis nan vil la kounye a. Yo te pouse yo deyò. Epi menm ofisye polis sa yo ki toujou la, yo pa kapab fè anyen pou nou paske y ap travay avèk manm gang yo. Si ou wè yon ofisye polis nan vil la kounye a, pa genyen rezon pou w gaspiye tan w epi pale avèk li, paske l ap travay avèk manm gang yo.²⁸⁵

Nan sèlman youn nan ka Amnisti Entènasyon resanse yo, sivivan vyolans seksyèl la te siyale atak la bay lapolis. Men menm nan ka sa a, manman tifi a te di fanmi an te oblije peye kantite lajan egzòbitan bay avoka a ki te reprezante yo nan fè swivi pou pwosedi legal yo. "Tout lajan mwen te ale nan avoka a pou ka sa a... Pafwa mwen prete lajan pou mwen ka peye li. Yo pa t ban mwen yon avoka [pa leta]," sa ke manman tifi 14 ane a te di, tifi yon manm komite kan an te vyole nan Me 2024 la nan sit deplasman fanmi an te deplase soti nan Kafou-Fèy.²⁸⁶

Li te di ke li te oblije peye avoka a divès kantite lajan nan diferan etap, ki gen ladan yo 15000 goud (114 USD) pou parèt nan tribinal chak fwa akize a parèt.²⁸⁷ Lòt manm komite yo ak rezidan kan yo te konn bay fanmi an presyon pou yo abandone plent yo a epi aksepte yon pèman nan men agresè a, men manman an te refize. Depi lè sa a, manman an te di ke li te eskli nan distribisyon èd yon ONG konn vin livre nan kan an.²⁸⁸ Manman an ak yon pati nan fanmi an te rete nan kan an, men tifi a te demenaje pou ale nan yonabri kote yon ONG ap dirije pou sivivan vyolans seksyèl yo.

Reprezantan Nasyonzi ak ONG yo te di Amnisti Entènasyon ke kantite limiteabri ki egziste yo debòde.²⁸⁹ Yo te di plis enstalasyon ap nesèsè pou resevwa timoun ki se sivivan vyolans seksyèl yo epi founi reyadaptasyon ak swen nesèsè tankou pwoteksyon pandan ak apre pwosedi legal yo.²⁹⁰ Plizyè ajans Nasyonzi ap travay sou efò kowòdinasyon pou genyen yon katografi aktyalize sou sèvis yo ak mwayen oryantasyon, men majorite nan travay yo rete kriyèlman san finansman.²⁹¹

Pi jeneralman, menm jan ak sivivan lòt fòm vyolans gang yo komèt, tifi ki agrese seksyèlman yo afekte pa epinite jeneral ke manm gang yo benefisye.²⁹² Sa ap kontinye fèt malgre egzistans yon kantite inite polis espesyalize pou abòde vyolans seksyèl la ak pou pwoteksyon timoun.²⁹³

Selon lwa ayisyen an, vyòl oswa agresyon seksyèl pini ak 10 ane travay fòse, ki ogmante a 15 ane si viktim nan se yon timoun ki poko gen 15 ane.²⁹⁴ Yon nouvell kòd penal, ki vle di ap antre an vigè nan Jen 2025,²⁹⁵ pral ajoute nouvo sanksyon pou krim ki egziste yo, ki gen ladan yo yon pèn prizon 15- a 20-ane pou vyòl yon timoun ki gen mwens pase 15 ane, menm jan tou nouvo krim yo tankou solisite yon minè pou angaje li nan sèks komèsyal.²⁹⁶

²⁸⁴ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁸⁵ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁸⁶ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁸⁷ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁸⁸ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

²⁸⁹ Entèvyou nan apèl videyo, Jen-Septanm 2024.

²⁹⁰ Entèvyou nan apèl videyo, Jen-Septanm 2024.

²⁹¹ Entèvyou nan apèl videyo, Jen-Septanm 2024.

²⁹² Gade, pa egzanp, OHCHR ak BINUH, *Vyolans seksyèl nan Pòtoprens* (te deja site), para. 4, 8, 14, 56, 80.

²⁹³ OHCHR ak BINUH, *Vyolans seksyèl nan Pòtoprens* (te deja site), para ²⁹³Wo Komisè Nasyonzi pou Dwa Moun, *Sitiyasyon dwa moun an Ayiti*, 25 Septanm 2023 (te site avan sa), para 2023. 54.

²⁹⁴ Ayiti, Dekrè ki modifiye rejim agresyon seksyèl ak elimine diskriminasyon kont fanm yo nan zòn sa a, 11 Out 2005, <https://tinyurl.com/3ueevbmy> (an fransè), Atik 2-3.

²⁹⁵ Nouvo kòd kriminèl la sanse ranplase sa ki date depi 1835 lan. Defen Prezidan Jovenel Moïse te pibliye yon dekrè nan Mas 2020 - ki gen detay yo ki te pibliye nan jounal ofisyèl nan Jen menm ane a nan - ki revize Kòd Penal la. Nouvo kòd la sanse t ap antre an vigè 2022. Men, mezi sa te pwovoke yon tole epi antre li an vigè te ranwaye a plizyè repriz. Gade, pa egzanp, Miami Herald, "Legalizasyon avòtman, ak dwa omoseksyèl te fè monte legliz Ayiti yo an kolè, nan kritike prezidan an", 6 Out 2020, <https://tinyurl.com/556k3fmx>; Haiti Libre, "Ranwa kòd penal la", 25 Jen 2024, <https://tinyurl.com/52abex2c>; Le Nouvelliste, « L'entrée en vigueur du nouveau Code pénal repoussée au mois de juin 2025 » ["Aplikasyon Nouvo Kòd Penal la ranwaye pou Jen 2025"], 24 Jen 2024, <https://tinyurl.com/2u2e2zna> (an fransè).

²⁹⁶ Le Moniteur, « Sommaire : Décret Code Pénal » ["Rezime: Dekrè Kòd Penal la"], 24 Jen 2020, <https://tinyurl.com/2ymzbhif> (nan lang fransè), Atik 298(2) ak 384. Gade tou Bibliyotèk Kongrè a, Global Legal Monitor (Obsèvatè Jiridik Mondyal), "Ayiti: Gouvènman an ranwaye

Nan mwa Septanm 2024, otorite Ayisyen yo ak Nasyonzini te sijen yon pwotokòl ki vize pou kreye chanm jidisyè espesyalize pou pouswiv "kriminèl an mas, ki gen ladan vyolans seksyèl ak krim finansye ".²⁹⁷ Otorite Ayisyen yo dwe an ijans bay priyorite operasyon pwotokòl la epi asire ke òganism jidisyè sa yo gen pèsònèl pwofesyonèl ki resevwa fòmasyon pwofesyonèl espesyal pou asiste viktim krim sa yo ak pou yo swiv pwosedi ki santrè sou viktim yo ak enfòmè sou twomatis. Kòm yon kad nan efò yo pou asire pwosesis jidisyè efikas ak swen pou sivivan, otorite yo dwe travay kole kole ak òganizasyon sosyete sivil nasyonal ak entènasyonal ki prezan nan domèn nan e ki te nan premye liy pou ede viktim yo ak fanmi yo.

Manm gang yo, tankou sa yo te pran foto li nan kapital Pòtoprens lan 22 Fevriye 2024, souvan mete mask an piblik. Nan pifò ka Amnisti Entènasyonal yo te dokimante, manm gang yo te mete mask pandan y ap vyole tifi yo, yon pwoblèm ke plizyè tifi te site kòm youn nan rezon ki te anpeche yo rapòte atak yo paske yo pa t kapab idantifye agresè espesifik yo. © Giles Clarke / Imaj Getty

antre an vigè nouvo kòd penal an fòs", 28 July 2022, <https://tinyurl.com/27r5wtp2>: Le Nouvelliste, « Mise au point des auteurs du nouveau Code penal » ["Clarifikasyon otè yo pou nouvo kòd penal"], 22 Jiyè 2020, <https://tinyurl.com/yhmya4v9> (in French).

²⁹⁷BINUH, *Rapò Chak Trimès Jiyè-Septanm 2024* (site deja), p. 11. Mezi sa a te vini apre Ministè Jistis ak Sekirite Piblik te kreye yon ekip nan mwa Jiyè 2024 pou kontwòle ak priyoreze ka vyolans seksyèl yo. Dapre Nasyonzini an, kreyasyon ekip sa a "te lakòz 18 ka vyolans seksyèl yo te jije, ki gen ladan yo de timoun ki enplike. Apre jijman sa yo, douz akize yo te kondane, senk te lage, epi yo te rejte yon ka ". BINUH, *Rapò Trimès Jiyè-Septanm 2024* (site deja), p. 11. Travay ekip sa a te mansyone nan Amnisti Entènasyonal nan yon entèvyou ak yon otorite ministè jistis. Entèvyou an pèsòn, 23 Septanm 2024, Pòtoprens.

"MWEN SE YON TIMOUN, POUKISA SA TE RIVE MWEN?"
ATAK GANG YO SOU ANFANS TIMOUN YO AN AYITI

Amnisti Entènasyonal

4. ASASINAY AK BLESY YO

Vyolans gang te kite yon tras lanmò ak destriksyon atravè zòn metwopolitèn nan Pòtoprens ak rejyon ki antoure yo. Timoun yo te mouri epi yo te blese pandan envazyon katye yo, kòm konsekans bal mawon, pafwa, bal ki tire sou yo dirèkteman. Daprè rapò Sekretè Jeneral Nasyonzi an sou timoun ak konfli ame, Nasyonzi te verifiye ka de 128 timoun yo touye ak 79 lòt ki blese kò yo aprè vyolans gang yo an 2023.²⁹⁸ OHCHR nan Nasyonzi te rapòte omwen 5601 moun yo te tiye epi 2212 moun yo te blese nan vyolans gang an Ayiti an 2024. Kantite timoun pa mi yo pa t rive pibliye nan moman finalizasyon rapò sa a, men avèk figi sa yo ki reprezante yon ogmantasyon 150 moun ki asasine epi 540 blese pa rapò a 2023, kantite timoun ki asasine epi ki blese an 2024 te pwobableman ogmante tou.²⁹⁹

Amnisti entènasyonal te resanse ka 12 timoun ki te blese (10) oswa ki te pèdi lavi yo (2) kòm rezilta vyolans ki gen rapò ak gang ak ensidan ki asosye yo.³⁰⁰ Laj yo te varye ant senk rive nan 17 lane. Gang yo konekte ak ka Amnisti Entènasyonal te resanse ki gen ladan yo Bwouklin, Simon Pele, Belekou, Boston ak Gran Ravin. Omwen de ka ki te enplike echanj katouch ant gang ak lapolis.

Lwa entènasyonal nan sa ki gen rapò ak dwa moun rekonèt dwa a lavi.³⁰¹ Alyans Entènasyonal sou Dwa Sivil ak Politik ak Konvansyon Ameriken sou Dwa Moun tou mande pou yo pa prive pèsòn abitrèman dwa pou viv.³⁰² Anplis, CRC egzije pati leta yo pou garanti "asire nan tout mezi posib sivi ak devlopman timoun lan".³⁰³ Lwa Ayisyen mande leta pou garanti dwa a lavi epi kriminalize asasina.³⁰⁴

KOUT BAL MAWON

Moun yo te kesyone yo te deklare ke vyolans gang lan te vin tèlman yon reyalite chak jou nan plizyè katye ke plizyè fanmi ki gen ladan yo plis pase yon viktim, pafwa menm viktim lan ap fè fas ak plizyè menas. Yon tifi ki gen 14 ane nan Delma te dekri bay Amnisti Entènasyonal kòman yon bal ki rebondi, ke manm gang yo te tire nan atake yon bank toupre kay li a, ki te fini pa pèse vizaj li, antre epi sòti nan lèw siperyè li.³⁰⁵ Tifi a te kanpe nan antre lakay li ansanm ak manman l lè ensidan an te rive nan mwa Septanm 2024.³⁰⁶

Manman tifi a te mennen l lopital kote l te sibi operasyon. "Mwen te tèlman pè antre nan sal operasyon an... Apre m te fin leve, mwen te wè manman m ki t ap kriye anpil. Li te panse mwen pa t ap janm reveye, mwen t ap tou mouri. Lè m te reveye, mwen te santi anpil doule toutotou [bouch mwen]" sa ke li te di, yon sikatris dyagonal vizib ant nen li ak lèw siperyè li.³⁰⁷

"Se pa yon zòn kalm. Gen pwoblèm tout tan. Gen anpil kout zam. Mwen pa ka sipòte kout zam," tifi a te deklare, pandan l ajoute ke frè li ki gen 17 ane te mouri 14 Jen 2024 aprè ke yo te tire li nan vant avèk yon bal mawon nan pandan konba nan zòn lan.³⁰⁸ Pandan kout bal yo nan katye a, ti gason an te di li pa sòti men kite li soti li menm pou pote manje bay yon zanmi k ap viv toupre a. Li te di:

²⁹⁸ UNSG, *Timoun yo ak konfli ame*, 3 Jen 2024 (site deja), para. 73.

²⁹⁹ UN News, "Plis pase 5600 moun ki asasine nan vyolans gang Ayiti an 2024", 7 Janvyè 2025, <https://tinyurl.com/y7224dfv>; Wo Komisè Nasyonzi pou Dwa Moun, *Sitiyasyon dwa moun an Ayiti 25 Mas 2024* (te deja site), para. 18.

³⁰⁰ Yon ka ki date 2023, rès 11 yo te fèt an 2024.

³⁰¹ ICCPR, Atik 6(1); CRC, Atik 6(1); ACHR, Atik 4(1)

³⁰² ICCPR, Atik 6(1); ACHR, Atik 4(1)

³⁰³ CRC, Atik 6(2).

³⁰⁴ Ayiti, *Konstitisyon* (te site avan sa), Atik 19; Ayiti, *Kòd Penal* (deja site), Tit II, Chapit 1, Seksyon 1.

³⁰⁵ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁰⁶ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁰⁷ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁰⁸ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

Nou te menm [gen difikilte] pou jwenn yon espas pou kenbe kadav frè mwen an avan finerya la... Se tankou mwen te pèdi yon pati nan kò mwen, se tankou mwen te pèdi pi bon zanmi mwen, konseye mwen. Mwen te pèdi yon gwo prezans nan lavi mwen. Depi lè sa a, mwen pa konnen kè kontan, mwen pa vle rete nan zòn lan. Mwen vle ale yon lòt kote... Nou pa ka jwenn manje fasil... Manman m pa gen ase resous, pafwa lè li soti pou vann bagay, li pa tounen ak anyen. Pafwa nou pase tout jounen an san manje, nou ka ale dòmi san manje anyen pandan tout jounen an... Manman m pa gen kliyan ankò; moun yo pè [nan batay] epi yo te kite vil la... Nou pa gen resous pou nou pati.³⁰⁹

An Out 2024, yon ti gason ki gen 17 ane yo te pran nan yon transpò piblik nan periferi Site Solèy sou wout lakay li, soti nan yon seminè sou otonomizasyon jèn yo, lè li te pran kout bal mawon.³¹⁰ Anba doulè ak malèz vizibleman, li te dekri bay Amnisti Entènasyonal ki jan li te kanpe pou chanje machin san li pa t rann kont ke ta pral genyen yon fiziyad apre sa, ke yo te di li pita li twouve li ant gang Simon Pele ak lapolis:

Mwen te santi yon bagay cho sou vant mwen. Mwen te gade anba epi te mwen wè rad mwen wouj ak san... yo te tire sou mwen nan yon kote. [Yon] bal rete kwense. [Doktè yo] pa t kapab retire li... mwen nan yon doulè kritik. Mwen [pral] tounen bò kote doktè a pou opere m ankò pou retire bal la... Mwen pa ka kouri. Mwen pa ka manje anpil... Mwen pa santi m byen ditou. Mwen tandè bri bal epi mwen santi m ap pèdi tèt mwen³¹¹

Gen lòt bal ki te pase toupre mwen, men li pa t konnen yo, sa ke li te di. Se te dezyèm fwa tigason an te blese akòz vyolans ki gen rapò ak gang. Nan mwa Novanm 2021, sou wout li pou tounen gade yon match foutbòl, li te pran yon bal nan bra li nan komin nan Taba. Man gang Bwouklin yo te angaje nan yon fiziyad ki te blese li ak lòt moun, sa ke li te di.³¹²

Nan 1ye Janvyè 2024, yon ti gason 10 ane te touche ak yon bal mawon alaswit de yon goumen ant gang Boston ak Bwouklin yo nan Site Solèy, sa ke yon travayè imanitè te deklare.³¹³ Kominote a te kolekte lajan pou ede avèk pwosedi medikal ti gason an.³¹⁴ Tigason 10 lane a te di Amnisti Entènasyonal li te sou wout li pou al achte glas pou manman li lè li te pran de bal.³¹⁵ Li te di yonn nan bal yo te antre nan zòrèy li, epi yon lòt te rete loje nan tèt li; doktè yo te di li pa ka opere. "Li difisil pou mete sandal. Mwen dwe kite pye m anlè. Yon fwa, mwen te eseye mete sandal mwen, mwen te santi tèt mwen ap vire, epi mwen te tonbe... Depi lè mwen te pran bal la, mwen pa ka mache menm jan ankò," selon sa li te di.³¹⁶ Apre ensidan an, manman li te mennen li lekòl, selon sa li te di, pandan li ap eksplike li te pè pou sa pa agrave blesi li a.³¹⁷

Menm apre gang yo fòme divès alyans oswa konkli divès trèv, rivalite yo pa fin efase konplètman. Evènman ki pi banal yo kapab deklannche vyolans, epi timoun yo fini pa peye pri a. Nan 11 Septanm 2024, lè yon abit nan yon match foutbòl nan Site Solèy akòde yon chout penalite a Boston, ekip lokal la, divès afwontman eklate ant gang katye a ak pa ekip opoze a, Simon Pele, ansanm ak manm gang Belekou yo (tout fè pati alyans G9).³¹⁸

Divès espektatè ak divès pasan ki pa enplike nan kominote a te asasine ak blese. Yon tifi 14 lane ki te soti pou al achte yon bagay pou manman li te di Amnisti Entènasyonal li te pran kat bal – yon sèl te ale nan tete li, de nan avan bra li, epi youn te rete loje nan bra li:

Mwen t ap bay san... Mwen t ap panse ke mwen ta pral mouri... Mwen te kache nan yon bank bòlèt... te gen lòt moun ki te kache la tou... Mwen te rete pou yon moman... Te gen yon moun ki te vlope menm pou kanpe san an... Andedan an, nou te toujou ap tandè manm gang yo k ap goumen epi tire katouch deyò a... Mwen te rele manman m avèk telefòn yon lòt moun... Lè manman m te rive, nou pa t kapab soti. Pita, yon moun te vin nan magazen an epi... te di nou ka ale deyò... Nou te ale lakay nou... Manman m te chanje rad mwen pou m al lopital... Depi lè sa a, mwen pa ale okenn kote ankò, mwen pa

³⁰⁹ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens.

³¹⁰ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³¹¹ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³¹² Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³¹³ Entèvyou pa apèl vokal, 23 Septanm 2024.

³¹⁴ Entèvyou pa apèl vokal, 23 Septanm 2024.

³¹⁵ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³¹⁶ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³¹⁷ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³¹⁸ AP, "Yon nouvèl vag vyolans eklate nan kapital ayisyèn lan alaswit yon match foutbòl", 13 Septanm, <https://tinyurl.com/2avus25f>; Le Nouvelliste, « Cité Soleil : un penalty contesté provoque une nouvelle guerre des gangs » ["Cité Soleil: Yon sanksyon kontwovèsè deklannche yon lòt gè ant gang yo"], 12 Septanm, <https://tinyurl.com/5n92yv9n> (an franse); Haiti Libre, "Yon match foutbòl deklannche yon gè gang nan Site Solèy", 13 Septanm 2024, <https://tinyurl.com/4dp8km8p>

al wè zanmi... Mwen pa vle yo pran mwen pa sipriz ankò epi pou yo touye mwen nan mitan katouch...
Toutan m ap eseye dòmi, tout bagay ap fè m mal.³¹⁹

Yon tifi 14 ane te dekre bay Amnisti Entènasyonal ke li te touche pa kat bal 11 Septanm 2024 nan moman afwontman gang yo apre yon abit nan yon match foutbòl nan Site Solèy te akòde yon chout penalite ki konteste. © Amnisti Entènasyonal

ATAK DELIBERE YO

Yon taktik komen ki itilize pa gang yo pou pini rezidan nan katye ki anba kontwòl gwoup rival yo se vize popilasyon an avèk kout bal long distans, ke Nasyonzini dekre kòm tirè a gaj, espesyalman nan zòn konteste yo oswa nan fwontyè ki separe yo.³²⁰ Modis operandi (Mòd operasyon) sa te itilize nan plizyè zòn, an patikilye pa gang k ap opere nan Site Solèy.³²¹

Yon tigason ki gen 16 ane ki sòti nan katye Boston nan Site Solèy te di Amnisti Entènasyonal yo te ba l yon bal, 20 Janvyè 2024, se yon nèg ame li pa t remake ke li te refere kòm yon tirè a gaj ki te fè sa, pandan li te nan mache ap achte pwa. Li te rakonte yon dezèm fwa:

Li te tire m nan pye... M te santi janm mwen angoudi. Mwen te eseye kouri avèk apwi sou lòt janm mwen an... Nèg a zam lan te kontinye tire sou mwen. Pandan m t ap eseye kouri, yon chofè motosiklèt te wè m e li te mennen m lopital. Lè m te rive nan lopital la, janm mwen te anfle epi te vin gwo anpil... Doktè a te di, 'Si mwen pa koupe janm ou, w ap mouri.' Manman m te rive lopital la, e li pa t vle doktè koupe janm lan. Men doktè a te ensiste epi li te di si li pa fè sa, m ap mouri. Pandan nou t ap tann desizyon manman m, nan maten, yon movè sant te kòmanse ap soti nan janm mwen. Finalman, manman m te deside kite doktè a koupe l.³²²

Ti gason an - ki gen janm dwat li ki te koupe pi wo jenou li - te di katouch yo soti nan yon pozisyon pèche ke kominote a te vin konnen ke sa soti bò kote gang Bwouklin lan. Nan jou apre yo, gwoup la te kontinye teworize rezidan yo nan zòn tigason an nan tire katouch ki soti nan yon teren pi elve.³²³ Zòn kote li te rete a te kontwòle pa Boston pandan plizyè ane; de gang yo finalman "te fè lapè" pita nan 2024, sa ke ti gason an

³¹⁹ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³²⁰ Gade, pa egzanzp, OHCHR ak BINUH, *Popilasyon Site Solèy nan Priz Vyolans Gang*, Fevriye 2023, <https://tinyurl.com/534aaw7r>, para 3, 28, 38, 40, 41, 73, 79; Gwoup Ekspè sou Ayiti, *Rapò pwovizwa 29 Mas 2024* (deja site), para. 49(b); Wo Komisè Nasyonzini pou Dwa Moun, *Sitiyasyon dwa moun an Ayiti*, 25 Mas 2024 (te site avan sa), para. 20.

³²¹ Gade, pa egzanzp, OHCHR ak BINUH, *Popilasyon Site Solèy nan Priz Vyolans Gang* (te deja site).

³²² Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³²³ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

te di.³²⁴ Li te ajoute: "Mwen pa konnen poukisa [mesye ki te tire a] te fè mwen sa... Lavi m vin chanje anpil. Mwen te abitye gen anpil zanmi. Nou te konn abitye soti pou n pase tan ansanm, men kounye a, se tankou moun yo pa vle zanmi m ankò... Se tankou yo wè m diferan... Se konsa, mwen jis gade jan y ap jwe avèk telefòn yo epi jwe deyò."³²⁵

Nan kanaj ki genyen nan anvayi katye yo, manm gang yo konn pafwa kraze mi pou antre nan kay yo epi asasine fanmi yo ak zam kole sou yo. Nan mwa Out 2023, manm gang yo ki te anvayi yon kay nan Kafou-Fèy te tiye ak katouch yon mesye epi te blese pitit gason l lan ki te gen 10 ane, sa ke de (2) travayè imanitè te deklare.³²⁶ Papa a te pran bal ant zye li yo devan timoun lan. Amnisti Entènasyonal te rankontre timoun ki te konfime evènman yo epi te montre chèchè yo sikatris sou pwatrin li akòz yon bal li te pran nan vant.

Imaj Satelit 2 Desanm 2024 endike kèk destriksyon nan katye Solino Pòtoprens, yon zòn ki temwen gwo afwontman ant gang yo ak lapolis. Poligòn jòn yo mete aksan sou zòn ki gen gwo domaj ak batiman ki detwi. Lafimen vizib k ap monte nan yon zòn. © 2025 Airbus

LANMÒ AK BLESYÈ ASOSYE YO

Amnisti Entènasyonal te resanse yon kantite ka kote se pa gang yo ki komèt dirèkteman yon lanmò oswa yon blesi, oubyen lòt moun ki angaje nan afwontman avèk yo, men toujou fèt nan evènman ki te asosye avèk vyolans gang yo. Pa egzanp, òganizasyon an te resanse ka kote kat timoun ki te tonbe epi te blese grav pandan yo t ap chape anba vyolans gang. Amnisti Entènasyonal tou te resanse yon ka ki ra kote yon tifi te mouri apre li te fin respire gaz lakrimojèn lè yo te voye yon grenad - ke yo pa sanble te fè espere voye sou li - nan sit depلاسman kote li te rete nan mitan batay deyò a.

An Avril 2024, tifi ki gen sèt ane a te nan yon sit depلاسman ranpli avèk yon foul moun ki enstale nan yon nan lekòl nan kapital la pandan yon grenad te ateri nan lakou a pandan gwo kout bal t ap chante deyò a, selon sa manman tifi a te di.³²⁷ Li te eksplike:

Okenn moun pa t sòti nan lari a jou sa a. Tout bagay te fèmen... Mwen pa t ka respire. Flim t ap soti nan nen pitit mwen an. Plizyè moun t ap eseye ede reyanime li, men yo pa t kapab. Li te byen jiskaske gaz la [grenad la] te lanse andedan an. Mwen te nan yon panik... Nou pa t kapab soti... Nan demen lè nou te kapab la, li te gentan mouri... Anbilans te vini nan maten. Li te mouri nan moman sa a.³²⁸

³²⁴ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³²⁵ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³²⁶ Entèvyou an pèsòn, 24 Septanm 2024, Pòtoprens; Echanj mesaj tèks, 22 Oktòb 2024.

³²⁷ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

³²⁸ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens. Lanmò ki soti nan respire gaz lakrimojèn yo jeneralman ra. Amnisti Entènasyonal dekouvri istwa sa kredib lè n konsidere yon varyete faktè, ki gen ladan espas ki boure ak moun lan, long peryòd ekspozisyon ak deskripsyon eta ak sentom tifi a te genyen yo. Timoun yo an patikilye nan risk efè segondè gaz lakrimojèn, ki gen ladan l yon ogmantasyon nan pwodiksyon larim ki ta kapab lakoz timoun lan toufe. Gade, pa egzanp, Forbes, "Gaz lakrimojèn espesyalman danjere pou timoun - men poukisa", 28 Novanm 2018, <https://tinyurl.com/3bzzh2hz>; CNN, "Sa a se ki jan gaz lakrimojèn lan afekte timoun yo", 29 Novanm 2018,

Anpil moun nan kan an te afekte pa gaz la, selon sa madam lan te di. Se pa t premye fwa te gen yon afwontman ki eklate deyò a nan pwoksimite sit deplasman an. "Nou te trè pre. Li te trè entelijan... Li te afektyez," sa ke manman an te di de pitit fi l la.³²⁹

Nan mwa Out 2023, Grand Ravine te lanse yon seri de atak notwa sou katye savane Pistache ak Kafou-Feuilles, touye ak blese anpil rezidan ak deplase dè milye.³³⁰ Plizyè moun yo te kesyone te dekri bay Amnisti Entènasyonal kawo yo te viv nan kouri pou vyolans. Yon ti gason ki gen 13 ane ki kounye a ap viv avèk yon doule andikape aprè li te tonbe epi blese nan bò kot li ak nan do li pandan li t ap kouri te di Amnisti Entènasyonal:

Mwen ka deplase yon fason sèten, men lè mwen eseye kouri, mwen pa kapab... Mesye sa yo t ap tire ak boule moun lakay yo. Yo te rive nan katye nou an. Nou te kòmanse kouri. Mwen te tonbe. Manman m te rale [m moute], mwen te kole sou yon pyebwa e m te wè yon pil san k ap koule. Yo te rache moun ak manchèt, e mwen te wè divès kadav... Mwen te toujou kapab kouri apre m te fin tonbe, men mwen te gen doule... Koulye a, mwen plis santi sa sou yon bò.³³¹

Manman tigason an te di li te mennen l lopital la, e li te fè yon premye pati nan tès yo, men li pa t kapab peye ankò pou swen medikal e se konsa ti gason an rete nan doule.³³²

Yon lòt tigason ki t ap kouri pou menm vag atak yo te deklare li t ap kouri avèk manman li ak sè li lè li te tonbe epi te blese byen grav sou hanch li.³³³ Pa konsekan, ti gason 15 ane a gen yon janm ki pi long ke lòt la. Tonbe li te tonbe a te agrave yon blese nan baskèt bòl li te sibi plizyè mwa avan, selon sa li te di.³³⁴

"Jou mwen te tonbe a se yon jou mwen p ap janm bliye paske sa fè nou fè bak anpil. Mwen te kite tout bagay. Nou pèdi anpil bagay. Mwen te pran yon ti pake rad. Depi lè sa a, se yon sèl tenis m ap mete. Nou pa t pran lajan," selon sa li te di.³³⁵ Li te ajoute ke li bezwen yon soulye espesyal pou menm longè janm li yo pou li ka mache pi byen. Li bezwen tou yon operasyon, ke doktè a te deklare sa t ap koute 10000 USD.³³⁶ "Moun konn fawouche mwen, epi mwen pa renmen sa. Mwen deprime. Fason moun yo fawouche li, se tankou m pa yon moun. Mwen te menm konn vle bwè Klowòks [dlo javèl]." selon sa li te di.³³⁷

Entèvyou yo te mete aksan sou anplè perèz k ap reye nan kapital la, nan yon pwèn kote moun yo kòmanse kouri imedyatman yo tandè premye son yon katouch. Yon fanm deplase ki te kouri pou vyolans gang nan Savann Pistach te deklare ke nan Septanm 2024, li te nan sant vil Pòtoprens avèk ti gason senk ane li a pou prete lajan nan men yon zanmi paske yo pa t manje pandan tout jounen an.³³⁸ Afwontman ki eklate ant manm gang yo ak lapolis, selon sa li te di. Lè li te eseye kouri avèk pitit gason li a, ti gason an te tonbe epi yo te mete pye sou li nan yon bouskilad. Lè l te mennen l lopital, yo te dekouvri ke pye goch li kase.³³⁹

Menm zo a nan bra li te apèn geri soti nan yon frakti li te sibi twa mwa oparavan lè li te tonbe nan sit deplasman kote yo rete a. De nan timoun madanm lan, marasa uit ane, yon tigason ak yon tifi, manm gang yo te asasine nan yon atak nan zòn yo a plizyè ane pase.³⁴⁰ "Ou pa konnen ki kote pou w rete anpè an Ayiti," selon sa manman an te di.³⁴¹

<https://tinyurl.com/8aktr4wc>; Craig Rothenberg ak lòt moun, "Gaz lakrimojèn: yon re-evalyasyon epidemiyolojik ak mekanis", Anal Akademik Syans New York, 8 Jiyè 2016, <https://tinyurl.com/32apy8ve>; Amnisti Entènasyonal, Gaz Lakrimojèn: Yon Envestigasyon, <https://teargas.amnesty.org/#top>

³²⁹ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³⁰ Gade, pa egzanp, RNDH, "Ogmantasyon vyolans nan depatman Lwès ak Latibonit: RNDH denonse konplisite CSPN nan", 18 Out 2023, <https://tinyurl.com/3s5japxy>; Le Nouvelliste, « Carrefour-Feuilles: La PNH veut reprendre le contrôle de la situation » ["Tantativ PNH pou restore lòd nan Kafou-Fèy"], 14 Out 2023, <https://tinyurl.com/2j9wjacx> (an fransè); IOM, "Zouti Swiv Ijans (ETT): Mizajou sou deplasman sa yo aprè vyolans nan Kafou-Fèy", 25 Out 2023, <https://tinyurl.com/44jbrizf>

³³¹ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³² Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³³ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³⁴ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³⁵ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³⁶ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³⁷ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³⁸ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³³⁹ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁴⁰ Entèvyou pa apèl vokal avèk pi gran pitit fanm lan ki te avèk marasa yo lè yo te asasine, 26 Oktòb 2024.

³⁴¹ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

"MWEN SE YON TIMOUN, POUKISA SA TE RIVE MWEN?"
ATAK GANG YO SOU ANFANS TIMOUN YO AN AYITI

ZAM AK MINISYON

Gang ann Ayiti yo konn itilize tout yon dividal zam pou komèt abi sou dwa moun. Pa genyen okenn done presi ak detaye, men estimasyon ki pi resan ekspè yo mete kantite zamafe yo an sikilasyon an Ayiti nan 600000.³⁴² Majorite kalib ki pi souvan disponib yo gen ladan yo zam-de-pwen 9x19mm, ak fizi 5,56x45mm e 7,62x39mm, avèk yon demann an ogmantasyon konstant.³⁴³ Gen twa fason prensipal pou gang yo jwenn zamafe ak minisyon: detounman estòk gouvènmantral yo, enpòtasyon ak pwodiksyon atizanal lokal.

Detounman zam fòs lòd yo nan estòk gouvènmantral yo se yon pwoblèm long dat an Ayiti. An 2023, Panèl Ekspè Nasyonizini sou Ayiti te jwenn ke “[a]nt 2012 ak 2023, apeprè 2500 zam polis te deklare pèdi ak volè.”³⁴⁴ Modalite egzakt modèl detounman yo rete enkonni, men nou kapab sipoze san risk ke yon pati enpòtan nan zamafe sa yo rive kaptire oubyen vann (dirèkteman oubyen endirèkteman) bay manm gang yo.³⁴⁵ Galil ACE 22 – yon varyant konpak ki relativman ra nan vèsyon modèn Galil Izrayelyen an ak yon fizi estanda Polis Nasyonal Ayisyen an – se, pa egzanp, yon eleman yo wè souvan pami manm gang ayisyen yo, jan yon analiz ki baze sou yon sous ki louvri pou tout moun montre sa a.³⁴⁶

Enpòtasyon zamafe, ki te entèdi depi 2023 – avèk egzanpsyon gouvènman ayisyen an ak fòs sekirite otorize Nasyonizini yo – selon plizyè rezolisyon Konsèy Sekirite Nasyonizini,³⁴⁷ kontribiyè lajman ak estokaj zam pa gang yo. Akòz de pwoksimitè jewografik li, kontwol limite ak prezans yon dyaspòra Ayisyen enpòtan, Etazini byen lwen, se sous prensipal zam k ap antre nan kontrebann Ayiti.³⁴⁸

Zam orijin Ameriken yo tou rive Ayiti atravè twa peyi, ki gen ladan yo Repiblik Dominikèn ak Jamayik.³⁴⁹ Ladwàn ak Pwoteksyon Fwontyè Etazini te entansifye efò yo pou entèdi ekspedisyon zam soti Etazini (Florid an patikilye) ann Ayiti, sa ki lakòz yon kantite kriz.³⁵⁰ An 2022, Envestigasyon Sekirite Enteryè Miami te bibliye yon sezi fizi pi gwo kalib, tankou Barrett MRAD SMR, Barrett 20" M82A1 ak mitrayèt lou M2,³⁵¹ tout fèt pou tire lwen epi kont sib ki blennde, sa ki fè pè ke gang yo te tante jwenn zam ki pi pwisan.

An Jiyè 2022, Ayiti te konkli preparasyon Plan Aksyon Nasyonal ak yon evalyasyon debaz pou Fèydewout sou Zamafe nan Karayib la, yon inisyativ ki vize redwi risk detounman zamafe ak minisyon nan rejyon an.³⁵²

Pandan ke Ayiti pa gen okenn kapasite pwodiksyon zam endistriyèl, dènye rechèch sijere ke zamafe ki gern fabrikasyon prive (PMFs), tankou zam blan fabrike sou fòm atizana, enprime 3D oswa konvèti, konstitiye yon sous menas k ap ogmante.³⁵³ An 2020, pa egzanp, dwàn ameriken yo te sezi divès reseptè enferyè ak siperyè soti nan izin, fabrike avèk teknoloji kontwol nimerik pa òdinatè a destinasyon Ayiti.³⁵⁴ Eleman sa yo an jeneral fè pati kit ke, yon fwa yo asanble, vin tounen "zam fantom", zamafe ke

³⁴² Anne-Séverine Fabre ak lòt moun yo, sondaj CARICOM IMPACS ak Zam Lejè yo, *Weapons Compass: Etid sou Zamafe nan Karayib la*, Avril 2023, <https://tinyurl.com/dbbhpee>, p. 60. Done fyab yo manke akòz de yon aplikasyon fèb nan règ anrejistremman zamafe yo pami lòt difikilite yo.

³⁴³ Panèl Ekspè nan Ayiti, *Rapò final 30 Septanm 2024* (deja site), para. 73.

³⁴⁴ Panel Ekspè sou Ayiti yo, *Rapò final Panèl Ekspè sou Ayiti yo ki prezante yon jan konfòm ak rezolisyon 2653 (2022)*, 15 Septanm 2023, UN Doc. S/2023/674, para. 107.

³⁴⁵ Selon panèl ekspè yo, kèk ofisyè polis te vann zam afe yo ak minisyon yo pou manm gang yo. Panèl ekspè nan Ayiti, *Rapò Final 15 Septanm 2023* (te deja site), para. 107.

³⁴⁶ Gade, pa egzanp, Charles Villa "Mwen te rankontre gang yo nan Pòtoprens, kapital peyi Ayiti", 11 Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/3xkktn9e>; Fòs Polis Jamayikèn, bibliyasyon X: "Yo te sezi fizi sa ak sis katouch nan Rockfort, St. Andrew, Dimanch maten. Zam lan pote yon sij Polis Ayisyen.", 4 Jen 2017, <https://tinyurl.com/3kc26285>

³⁴⁷ Konsèy Sekirite Nasyonizini (UNSC), Rezolisyon 2699 (2023), adopte 2 Oktòb 2023, UN Doc. S/RES/2699, para. 14; UNSC, Rezolisyon 2751 (2024), adopte 30 Septanm 2024, UN Doc. S/RES/2751, para. 2.

³⁴⁸ Panèl ekspè sou Ayiti, *Rapò Final 15 Septanm 2023* (deja site), para. 96; Biwo Nasyon Zini sou Dwòg ak Krim (UNODC), *Rapò*, 17 Janvyè 2024, S/2024/79, paras. 2, 11, 12; Biwo Responsablite Gouvènman an, "Zamafe Karayib yo: Ajans yo gen efò anti-trafik an plas, men Eta a ta ka pi byen evalye aktivite yo", 14 Novanm 2024, <https://tinyurl.com/yufatz3h>

³⁴⁹ Ankèt sou Zam Lejè yo, *Weapons Compass: Etid Zamafe nan Karayib (te site deja); Panèl Ekspè yo nan Ayiti, Rapò Final 15 Septanm 2023 (te deja site)*, para. 96, 97, 103, 104, Anèks 31, 32; UNODC, *Rapò*, 16 Oktòb 2024, S/2024/752, para. 2 ak 18; UNODC, *Mache kriminèl Ayiti yo: Katografi Tandans yo nan Kesyon Zamafe ak Trafik*, 17 Fevriye 2023, <https://tinyurl.com/d3b4aert>, p. 19.

³⁵⁰ Gade, pa egzanp, Panèl Ekspè sou Ayiti yo, *Rapò final 15 Septanm 2023* (te deja site), Anèks 29; Haitian Times, "Pandan gang ayisyen yo ap multipliyè atak yo, li kapab vin esansyèl pou koupe apwovizyonman an minisyon", 29 Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/35zea9fz>; NBC News, "Depatman Sekirite Enteryè k ap travay pou sispann sikilasyon ilegal zam an Ayiti", 30 Mas 2024, <https://tinyurl.com/mr3ky4j6>

³⁵¹ AP, "Otorite ameriken yo mete an gad kont yon ogmantasyon mank zam ki entwodwi nan kontrebann an Ayiti", 17 Out 2022, <https://tinyurl.com/5n7vaz5e>

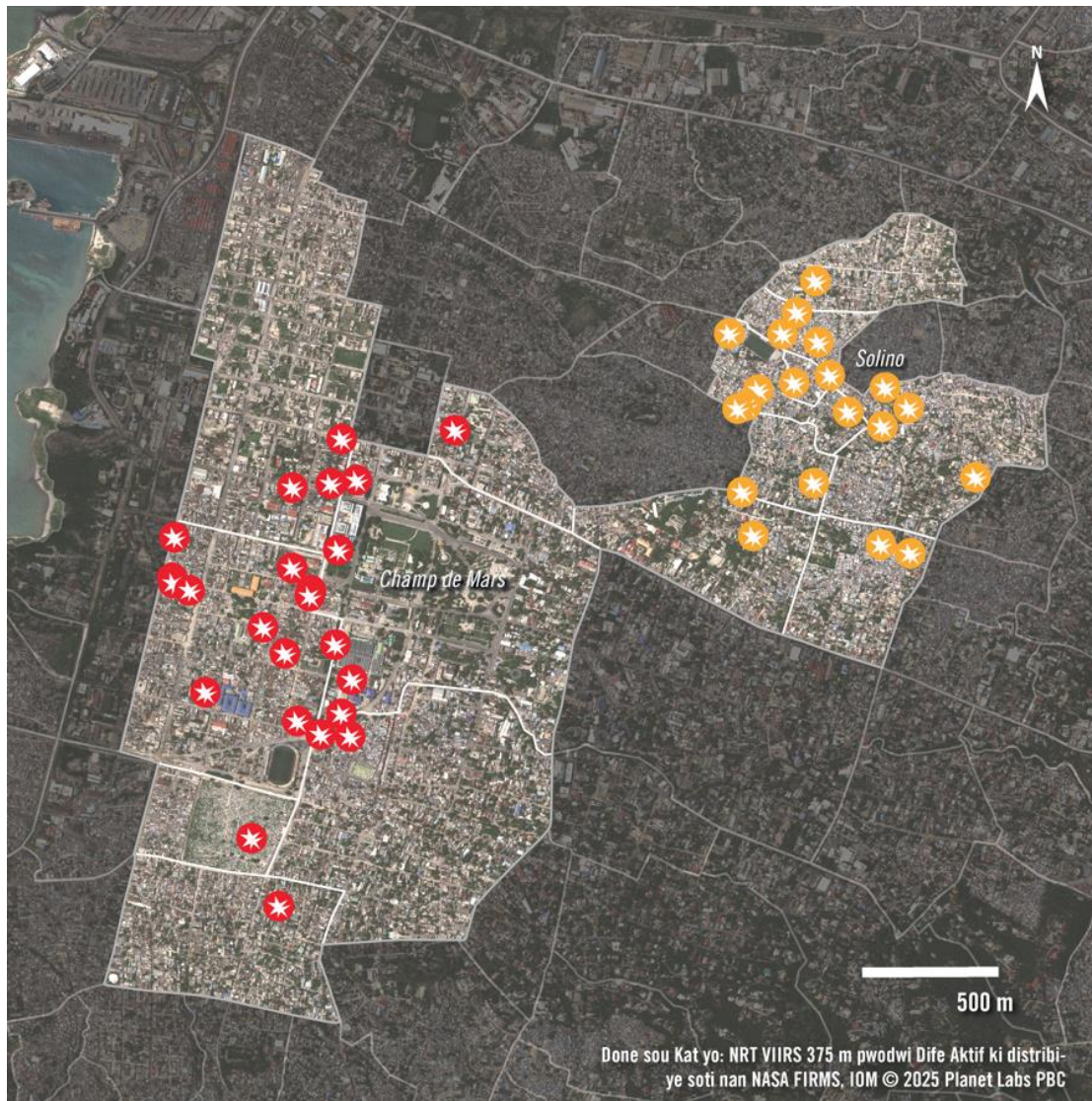
³⁵² Biwo Nasyonizini pou Afè Dezameman yo, "Ayiti finalize Plan Aksyon Nasyonal sou zamafe aprè yo fin akeyi dezyèm misyon an-pèsòn nan UNLIREC", 15 Jiyè 2022, <https://tinyurl.com/k72nsaz7>

³⁵³ Ankèt sou Zam Lejè yo, *Weapons Compass: Etid Zamafe nan Karayib la* (te site deja); pp. 90-100; Panèl Ekspè yo nan Ayiti, *Rapò Final Septanm 15 2023* (te deja site), Anèks 29.

³⁵⁴ Ankèt sou Zam Lejè yo, *Weapons Compass: Etid Zamafe Karayib yo* (te deja site), p. 93

yo pa ka trase akoz de absans nimewo seri oswa mak idantifikasyon yo.³⁵⁵ Rapò sou sezi ke Polis Nasyonal Ayiti a endike tou ke otorite yo te konfiske zam atizanal nan operasyon gang yo.³⁵⁶

Temwayaj timoun yo ki souliye prezans zam ki bò kote yo tout kote yo pase, ki gen ladan yo fason yo toujou mete yo nan men yo epi yo plase yo nan kè zak vyolans gang yo tankou vyòl. Lè n konsidere Ayiti pa pwodwi okenn zam pou kont li, li esansyèl pou n limite komès ilisit nan zam yo epi anpeche detounman zam yo pou n mete fen nan abi ke gang yo ap komèt yo. Tifi ki gen 14 ane a ki soti nan Site Solèy ki te pran kat bal nan Septanm 2024 te di: "Mwen vle di [mond lan] ede nou chanje sityasyon an kounye a an Ayiti epi retire tout zam yo... Mwen pa vle sa k te pase m lan rive yon lòt moun."³⁵⁷

Yon kat sant Pòtoprens ki montre dife ke kaptè satelit NASA yo detekte pandan moman gen gwo afwontman ak destriksyon yo te rapòte an 2024. Yon dansite elve ak prevalans dife te detekte ant 5 Fevriye ak 1ye Avril 2024 nan zòn Lwès la ki te kreye 24 pwen cho, endike avèk ikòn wouj yo. Yo te detekte yon dansite elve ak prevalans dife nan lès ant 31 Oktòb ak 4 Desanm 2024 ki te kreye 20 pwen cho, yo endike yo avèk ikòn oran yo. Li pwobab pou te gen plis dife pa rapò ak sa kaptè yo te detekte. © 2025 Planet Labs PBC

³⁵⁵ UN News, "Ayiti: Gang yo gen 'pwisans pou batay pase lapolis la'" (te deja site).

³⁵⁶ Gade, pa egzanp, Haiti Brise-Info, Piblikasyon Facebook nan 9 Desanm 2023, <https://tinyurl.com/3mern49a>

³⁵⁷ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

5. ENPAK SOU TIMOUN KI GEN ANDIKAP YO

Rechèch te montre regilyèman ke enpak dispwopòsyone a, ki gen ladan l risk adisyonèl, ke timoun ki andikape yo ap sibi nan sityasyon konfli ak kriz.³⁵⁸ Amnisti Entènasyonal te resanse eksperyans 11 timoun andikape k ap viv nan mitan vyolans gang Ayiti, nan fè entèvyou avèk nèf ladan yo dirèkteman.³⁵⁹ Laj timoun yo, uit nan yo te deplase, sòti nan sèt a 15.

Timoun ki gen andikap yo te kesyone yo t ap fè fas ak plizyè andikap, ki gen ladan yo andikap fizik ak sikososal. Gen kèk ki te gen plis pase yon andikap. De te vin genyen yon andikap fizik aprè vyolans gang. Chèchè yo tou te kesyone reprezantan òganizasyon yo ak enstalasyon k ap soutni moun ki gen andikap yo epi te obsève nan yon premye moman kondisyon inapwopriye ak inaksesib nan de (2) sit depasman yo nan kapital la.

Ayiti se yon pati eta nan Konvansyon Sou Dwa Moun ki gen andikap (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD), e a tit sa gouvènman ayisyen an gen obligasyon pou pran mezi pou "favorize, pwoteje ak asire jwisans plen ak egal tout dwa ak libète fondamantal moun pou moun andikape yo, epi favorize respè pou diyite natirèl yo".³⁶⁰ Atik 11 nan CRPD adrese espesyalman bezwen pou pran "tout mezi nesèsè pou garanti pwoteksyon ak sekirite moun ki andikape yo nan sityasyon risk yo, ki gen ladan yo sityasyon nan konfli ame, ijans imanità ak katastwòf natirèl yo".³⁶¹

Ayiti te ratifye tou Konvansyon Entè-Ameriken sou Eliminasyon Tout Fòm Diskriminasyon Kont Moun ki gen Andikap yo, ki gen ladan yo obligasyon pou "adopte mezi yo nan nivo lejislatif, sosyal, edikatif, ki gen rapò ak travay oubyen lòt mezi ki nesèsè pou elimine diskriminasyon kont moun ki gen andikap ak pou favorize entegrasyon yo konplètman nan sosyete a".³⁶² Asistans entènasyonal gen obligasyon pou soutni gouvènman an nan satisfè obligasyon sa yo.

DIFIKILTE POU KOURI POU VYOLANS

Timoun ki andikape yo ap fè fas ak yon pi gwo risk nan kouri pou vyolans, tankou akòz de mobilite limite yo epi dwe abandone aparèy asistans yo genyen yo. Yo souvan depann donk de lòt yo pou sove lavi pa yo. Nan kèk ka, timoun ki gen andikap Amnisti Entènasyonal te kesyone yo te dwe andire sa plis pase yon fwa paske se gade yo gade yo menm ak fanmi yo ap fè fas ak plizyè depasman repete nan chache sekirite.

Amnisti Entènasyonal te fè entèvyou avèk twa timoun ki te di ke lè gang yo te atake katye yo epi fanmi yo te deplase, yo te kite dèyè aparèy asistans tankou chèz woulant ak beki yo.

³⁵⁸ Gade, pa egzanp, Amnisti Entènasyonal, Te ekskli: *K ap viv avèk andikap nan konfli ame Yemen* (Endèks: MDE 31/1383/2019), 3 Desanm 2019, <https://tinyurl.com/3ycbk8rv>; Amnisti Entènasyonal, "*Nou tout bezwen diyite*": *Eksklizyon moun ki gen andikap nan repons ak tranbleman tè Tiki a* (Endèks: EUR 44/6704/2023), 26 April 2023, <https://tinyurl.com/bdzvx3ha>; Human Rights Watch, "UN: Gwo risk nan konfli pou timoun ki gen andikap", 2 Fevriye 2022, <https://tinyurl.com/26arvutm>

³⁵⁹ Yo te resanse sityasyon de ki te rete yo atravè entèvyou avèk paran yo.

³⁶⁰ Konvansyon sou Dwa Moun ki gen andikap (CRPD), Atik 1. Gade tou Ayiti, Lwa 11 Me 2012 sou entegrasyon moun ki gen andikap yo, <https://tinyurl.com/4976mbzh> (an fransè).

³⁶¹ OPAC, Atik 11.

³⁶² Konvansyon Entè-Ameriken sou Eliminasyon Tout Fòm Diskriminasyon Kont Moun ki Gen Andikap, Atik 3.

"Moun yo te kouri lè manm gang yo te anvayi katye nou an. "Manm gang yo te boule kay moun yo... li te minwi... Tonton mwen te pote mwen epi te kouri avèk mwen," yon tifi 12 ane ki gen mobilite limite te kouri pou atak Out 2023 a nan Kafou-Fèy pa Gran Ravin.³⁶³ Okòmansman, fanmi an te vin jwenn lòt yo nan yon sit depasman nan Kafou-Fèy, men yo te oblije kite ankò lè atak yo te entansifye, yo te deplase ale nan yon lòt lekòl nan sant Pòtoprens. Manman tifi ki te pote li pandan dezyèm kouri a te di ke twa mwa aprè atak la, li te retounen lakay yo, men yo te boule tout bagay epi pa t gen anyen lada l, ki gen ladan l chèz woulant tifi a, pa t epaye.³⁶⁴

Yon tigason 13-ane ak mobilite limite te dekri fason li te kouri nan yon atak gang nan Dèlma 18 nan Mas 2023. "Yo te mete dife nan kay la. Manman ak mwen te kouri... Nou te soti sèlman avèk rad sou do nou," selon sa li te di.³⁶⁵ Manman tigason an te di: "Mwen te oblije pote l... Mwen pa t kapab pouse li nan chèz la, chemen an pa t plat, te gen labou epi moun t ap kouri toupatou."³⁶⁶

Ti gason 15 ane ki te gen blese baskètbòl ki te agrave byen grav la lè li te tonbe nan kouri soti Kafou-Fèy la te deklare li te itilize yon beki pandan yon mwa touswit aprè premye blese baskètbòl la men te sispann paske lòt timoun yo te kòmansse fawouche li.³⁶⁷ Nan lannwit atak la, "Mwen te bliye beki a. Avèk moun yo ki t ap di, 'Ale, ale!' Mwen pa t panse yo te pran li. Mwen te panse sèlman avèk li lè mwen te rive [kay zanmi nou an]", li te di.³⁶⁸

Yon lòt tifi 12-ane avèk plizyè andikap ki te kouri pou atak Kafou-Fèy mwa Out 2023 a te di ke li te kapab kouri pou kont li, men li te dekri kijan mobilite redwit li a ki te lakoz yon koub nan kolòn vètebral li te ralanti li.³⁶⁹ Nan yon pwen, li te glise, epi foul moun yo te tonbe sou li nan mele a, selon sa li te di.³⁷⁰

Temwayaj sa yo montre kòman mank yon avètisman avan atak gang yo te kite timoun ki andikape yo nan yon danje ki pi gran, sa ki konpwomèt dwa yo genyen pou yo viv sou yon pye egalite avèk lòt yo.

AKSÈ A APARÈY E A SÈVIS ASISTANS YO

Menm avan kriz aktyèl la, disponiblite aparèy asistans kalite yo ak teknoloji se te yon defi an Ayiti, ki gen PIB pa abitan ki pi ba nan Amerik Latin ak Karayib la.³⁷¹ Sa a se yon pwoblèm komen nan peyi ki pa gen anpil revni kote kòm kèk tankou 3% nan moun ki gen andikap yo gen aksè a aparèy asistans ak teknoloji.³⁷² Vyolans gang yo te pètibe tout aspè nan vi a, ki gen ladan l aksè ki deja limite ak pwodwi e ak sèvis esansyèl sa yo.

Nan sis timoun ki gen andikap ki bezwen epi ki t ap benefisyè aparèy asistans yo, sèlman de (2) te gen yon ekipman – youn te gen yon chèz woulant, lòt la beki, malgre kalite yo te an kesyon. Manman tigason ki gen mobilite limite 13 ane ki te kouri soti Delma 18 la te di yon zanmi pou gide li nan yon biwo non-gouvènmantral kote li te kapab jwenn youn, epi li te fè sa a.³⁷³ Li pa t sanble adapte ni ak bezwen li ni a tay li; chèz woulant dwe adapte ak bezwen moun k ap itilize yo a oubyen yo kapab lakoz plis domaj.³⁷⁴

Tigason ki gen 16 ane ke yon tirè a gaj te tire nan Site Solèy epi te gen janm li koupe an Janvyè 2024 la te resewva beki nan men yon ONG entènasyonal aprè operasyon li a. Li te di ke yo te enpòtan pou li, men te souliye kòman nan moman entèvyou a bay Amnisti Entènasyonal an Septanm, beki yo te deja ap tonbe an win.³⁷⁵ Li te resewva swen enpòtan pandan nèf jou li rete nan lopital la ak apre sa pandan twa vizit lopital ki vin apre yo, ki gen ladan yo terapi fizik ak sipò sikososyal, men swen sa yo te pou yon ti kout tan. Nan esplikè kòman vyolans gang yo ap kontinye afekte li, selon sa li te di:

Mwen pa santi mwen alèz [avèk beki sa yo]... Mwen pa ale lopital ankò, epi si ou gade yo, ou kapab wè kòman yo vrèman chire epi bezwen ranplase. Yo andomaje... [Nan lopital la], sikològ la te di mwen 'Ou pa bezwen regrèt, nou ka mete yon pwotèj janm pou ou alavni epi ou pral kapab mache tankou w si w te

³⁶³ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁶⁴ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁶⁵ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁶⁶ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁶⁷ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁶⁸ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁶⁹ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁷⁰ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁷¹ Bank Mondyal, "Pi gwo enklizyon nesèsè pou Ayisyen k ap viv avèk yon andikap", 17 Desanm 2021, <https://tinyurl.com/5c3fshch>

³⁷² OMS, "Teknoloji Asistans", 2 Janvyè 2024, <https://tinyurl.com/u938vwm6>

³⁷³ Li pa t konnen non antite li te vizite a, men li te di se pa t yon biwo leta. Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁷⁴ Gade, pa egzanzp, OMS, "Liy Direktiv sou founiti chèz woulant manyèl yo nan zòn defavorize yo", 2008, <https://tinyurl.com/yxcd5p2d>, p. 41; Biwo Rejyonal OMS pou Azi-Di-Sid, "Fich enfòmasyon sou chèz woulant yo", Oktòb 2010, <https://tinyurl.com/22unaef3>

³⁷⁵ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

gen youn ki reyèl. Mwen poko resevwa l; Mwen pa t retounen nan lopital la depi twa mwa... Ap toujou genyen kout bal ak goumen pa manm gang yo, epi moun yo pa souvan soti deyò.³⁷⁶

Ti gason an te ajoute ke li abitye apiye sou janm li yo pou fabrike graj kwizin ke manman apre t ap vann pou soutni fanmi an. Li te esplike ke li te itilize pye li yo nan kad pwosesis bay metal yo fòm, yon bagay ke li pa kapab fè ankò, e ke li pa kapab chita ankò jan l te konn fè sa pou fè tip travay sa.

Manman tifi ki gen 12 ane avèk mobilite limite ki te kouri kite Kafou-Fèy san chèn woulant li a nan mwa Out 2023 te di ke li te vle achte yon lòt pou pitit fi li a amelyore lavi tifi a nan depasman, men li pat gen lajan an. Lòt timoun ki andikape yo te kesyone ki bezwen aparèy asistans pa t janm gen youn avan sa. Aparèy asistans ak pwotèj yo esansyèl pou pèmèt moun ki gen andikap mennen yon vi aktif, ak endepandan.

Yon ti gason 16-ane, ki gen janm li koupe an Janvyè 2024 apre yon manm gang te tire sou li, yon ONG te ba li beki, men nan moman entèvyou avèk Amnisti Entènasyonal an Septanm, beki yo te deja fè plizyè moso, epi li pa t kapab jwenn sa ki nouvo. © Amnisti Entènasyonal

Pou plizyè, y ap konsidere aparèy sa yo fè pati kò yo ak idantite yo, epi nan ka timoun yo, an patikilye ap afekte rezilta devlopmantral ak edikatif pa yo.³⁷⁷ Eta yo gen yon obligasyon pou pran divès mezi imedyata pou asire ke moun ki gen andikap yo gen aksè a swen sante, ki gen ladan yo sèvis ak pwogram reyabiliteasyon tankou founiti aparèy ak teknoloji asistans.³⁷⁸ Eta dwe itilize resous yo genyen ki disponib yo nan maksimòm ki gen ladan yo sa y ap rann disponib atravè koperasyon ak asistans entènasyonal pou garanti sa. Resous alwe pou timoun ki gen andikap yo ta dwe ase pou kouvri tout bezwen yo, tankou aparèy asistans ak sipò finansye pou fanmi yo.³⁷⁹ Komite Nasyonzi sou Dwa Moun Andikape yo te rekòmande ke Ayiti "gen ladan l èd pou mobilite, aparèy ak teknoloji asistans nan yon kontèks koperasyon entènasyonal".³⁸⁰

Plizyè timoun ki gen diferan tip andikap ke Amnisti Entènasyonal te egzamine sityasyon yo te deklare ke yo nan obligasyon pou jwenn aksè ak swen sante espesyalize ak sèvis ki gen rapò yo, tankou fizyoterapet, ègoterapet. Moun yo te kesyone yo te endike kèk ONG Entèvyou endike ke kèk ONG te reponn a kèk bezwen debaz atravè divès klinik mobil, men li te rete klè ke plizyè timoun yo te kesyone pa t jwenn aksè ak sèvis

³⁷⁶ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁷⁷ Rapòtè Espesyal Nasyonzi sou Dwa Moun ki Gen Andikap, Rapò, 9 Out 2016, UN Doc. A/71/314, para. 44.

³⁷⁸ CRPD, Atik 4 (obligasyon jeneral), 20 (sou mobilite pèsònèl) ak 26 (sou adaptasyon ak reyadaptasyon). Gade tou Atik 11 (sou pwoteksyon nan sityasyon risk ak ijans imanitè) ak 28 (sou estanda pou viv yon jan apwopriye ak pwoteksyon sosyal). Rapòtè Espesyal sou Dwa Moun ki Andikape soutni ke "aksè ak adaptasyon e ak reyadaptasyon esansyèl, a aparèy asistans esansyèl yo epi a sèvis sante esansyèl ke moun andikape yo bezwen akòz de andikap yo kapab konsidere kòm yon obligasyon fondamantal ki pa fè objè yon reyalyasyon pwogresif". Rapòtè Espesyal Nasyonzi sou Dwa Moun ki Gen Andikap, Rapò, 16 Out 2018, UN Doc. A/73/161, para. 18.

³⁷⁹ Komite sou Dwa Timoun, Kòmantè Jeneral 9: Dwa Timoun ki gen Andikap, 27 Fevriye 2007, UN Doc. CRC/C/GC/9, para. 20.

³⁸⁰ Komite Nasyonzi sou Dwa Moun ki gen andikap, konklizyon obsèvasyon: Premye rapò Ayiti, 13 Avril 2018, CRPD/C/HTI/CO/1, para. 47.

espesyalis esansyèl yo – yon bagay ke gouvènman an, menm jan ak donatè yo epi lòt aktè imanité yo, dwe veye pou yo akòde menm priyorite a.

Gang ame an Ayiti yo te atake sistematikman lekòl yo ak lopital yo.³⁸¹ Timoun ki andikape yo esansyèlman afekte doub fwa: lekòl ak klinik ki reponn ak bezwen espesifik e ak dwa timoun ki gen andikap yo te piye, detwi ak boule; pandan ke an menm tan an yo pa t ase anpil.³⁸² Amnisti Entènasyonal te kesyone direktè de enstalasyon sa yo, ki resanse de (2) atak sou yon lekòl ak yon klinik ki te istorikman pami etablisman trè ra ke edikasyon ofri, fòmasyon pwofesyonèl, ak sèvis medikal pou timoun ki andikape yo.

Nan 2 Out 2024 byen ta nan lannwit, anviwon 15 manm gang ki sòti nan gang 400 Mawozo te anvayi Enstiti Montfort, yon lekòl nan komin Kwadèbouke pou timoun ak jèn adilt ki soud e ki soud-avèg, yon manm pèsònèl siperyè ki te prezan te deklare nan moman atak la.³⁸³ Li te rakonte yon dezyèm fwa:

Manm gang yo te anvayi lekòl la epi te pran tout bagay. Lè yo te antre nan lekòl la, timoun yo te vrèman pè... Nou gen yon fèm kote nou anseye agrikilti. Lè yo te antre nan sit la, yo te pran tout bèt nou te genyen... Lè timoun yo te kòmanse rele, manm gang yo te pwente zam yo sou timoun yo epi yo te deklare, 'Si nou kontinye rele, n ap touye nou.' Kidonk, timoun yo te kouche atè a... Nan nuit lan, yo te pran tout bagay – machin nou yo, materyèl nou yo, resous nou yo. Yo te pase tout nuit lan ap pran bagay nou yo sou sit la.³⁸⁴

Nan demen maten, anviwon 18 manm pèsònèl la te òganize nan yon chèn imen 37 gason ak 24 elèv fi (ki gen laj sòti nan twa rive 22 ane) epi te sòti nan batiman an.³⁸⁵ Pa t gen moun ki te blese. Gang yo te okipe imedyatman batiman an, selon sa manm pèsònèl la ki gen dewwa sipèvizè a te di.³⁸⁶ Administrasyon an te mete timoun yo nan diferan zòn, ki gen ladan yo avèk lòt kongregasyon yo.

Tout elèv nan lekòl la te abitye gen aparèy asistans – sitou èd oditif – men "lè ensidan an te rive, yo pa t gen tan pran aparèy yo... paske lavi [yo] pi enpòtan," selon sa administratè a te di.³⁸⁷ Lekòl la te kapab ranplase byen tankou rad, men se pa aparèy asistans yo ki te enpòte epi yo pa lokalman pwodwi. Li te di lekòl la pat kapab jwenn nouvo aparèy depi 2017; yon antite donatè ki baze Etazini te sispann vizite peyi a akòz ensekirite a.³⁸⁸

Nan mwa avril 2024, gang yo te vandalize ak piye Sant Medikal Saint Vincent a ki te bay swen espesyalis ak ekipman, ki gen ladan l reyabilitasyon fizik ak divès òtèz.³⁸⁹ Sitiye nan sant vil Pòtoprens, li se youn nan de enstalasyon prensipal ke Sant Saint Vincent ap dirije, yon enstitisyon Legliz Episkopal an Ayiti. "Sa se yon gwo pèt pou peyi a epi timoun ki gen andikap yo ap soufri konsekans yo," selon sa administratè prensipal Sant Saint Vincent an te deklare.³⁹⁰

Saint Vincent t ap jere tou yon lekòl nan Kwadèboukè pou timoun ki gen andikap sansoryèl ak fizik. Lekòl la tou, te afekte pa vyolans lan. Pa egzanp, sèvis otobis gouvènman an te itilize pou transpòte elèv yo nan etablisman an te entewonp, administratè a te deklare, nan eksplike ke sèvis la te esansyèl pou garanti ke timoun yo te kapab asiste kou yo lè n konsidere pwoblèm ki genyen nan transpò piblik la, ki gen ladan yo inaksesibilite ak atitud diskriminatwa yo.³⁹¹ Anplis, akòz de vyolans gang yo, plizyè elèv te deplase plis pase yon fwa, sa ki te anpeche yo pa rete an kontak avèk lekòl la, selon sa li te di, nan ajoute ke menm pèsònèl la te fè fas ak difikilite pou vini lekòl la akòz de pil vyolans repete yo.³⁹²

Plizyè nan timoun andikape Amnisti Entènasyonal te kesyone te di ke yo pa t kapab rekòmanse ale lekòl ankò aprè yo te deplase. De paran te eksplike ke, nan premye espas la, yo te reyisi avèk difikilite yo nan

³⁸¹UNSG, *Timoun yo ak konfli ame*, 3 Jen 2024 (site deja), para. 75.

³⁸² Komite sou Dwa Moun ki Gen Andikap, konklizyon obsèvasyon yo: Premye rapò Ayiti (te site deja), para. 12, 44, 46.

³⁸³ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024. Gade tou Le Nouvelliste, « L'Institut Montfort, école dédiée aux sourds-muets et sourds-aveugles, attaqué par des bandits » ["Enstiti Montfort, K ap sèvi Moun Soud ak Soud-Avèg, Atake pa Bandi yo"], 6 Out 2024, <https://tinyurl.com/5d3sjuca> (an franse); Le Placentin, « Même les sourds-muets sont ciblés, les bandits armés ont attaqué l'institut Monfort de la Croix-des-Bouquets » ["Menm soud ak bèbè yo siblè, bandi ame atake Enstiti Monfort nan Kwadèboukè"], 6 Out 2024, <https://tinyurl.com/3uruh33d> (an franse).

³⁸⁴ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024. Li te prezize ke pami resous piye yo se te: 60 bèf, 150 kochon, 60 kabrit, 10 mouton ak 300 poul.

³⁸⁵ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024.

³⁸⁶ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024.

³⁸⁷ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024.

³⁸⁸ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024.

³⁸⁹ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024.

³⁹⁰ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024.

³⁹¹ Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024.

³⁹² Entèvyou pa apèl vokal, 21 Septanm 2024. Nan mwa avril 2024, Biwo gouvènman Ayisyen pou Sekretè Deta pou Entegrasyon Moun ki Andikape yo te fè sòti yon deklarasyon ki ekspriye enkyetid yo fas ak yon atak sou moun ki andikape avèk enstalasyon yo, ki gen ladan yo yon atak sou youn nan batiman ki afilye ak Sant Saint Vincent an. Bureau du Secrétaire d'État à l'Intégration des Personnes Handicapées, piblikasyon Facebook nan 28 Avril 2024, <https://tinyurl.com/4prkm7zx>

pèmèt timoun yo admi nan lekòl yo lè yo t ap viv nan kominote yo aprè plizyè lòt lekòl pa t ap aksepte yo akòz de andikap yo.³⁹³ Vin nan deplasman, opòtinite ra sa yo, yo te di, pa t sanble t ap vini ankò.³⁹⁴

Yon paran te di pitit fi l la te konn ale nan yon lekòl prive pou timoun andikape, men li pa kapab fè sa ankò apre yo te fin deplase; manman an te di li pa gen mwayen pou peye pou li paske gang yo te detwi biznis li.³⁹⁵ Tigason 16 ane ke yo te koupe janm li an aprè yon tirè a gaj te ba li yon bal nan Site Solèy te deklare kòman li te dwe depi lè sa a peye depans adisyonèl yon motosiklèt pou ale lekòl nan tan pase kote li te konn mache pou ale la.³⁹⁶

Dapre Prensip Direktiv Nasyonzini yo sou Deplasman Entèn, moun ki deplase yo gen dwa ak yon estanda lavi apwopriye.³⁹⁷ Sit relokizasyon yo dwe satisfè kritè pou lojman adekwa dapre lwa entènasyonal sou dwa moun, ki gen ladan yo enstalasyon sanitè yo ak lesiv yo, aksesibilite lojman ak aksè ak sèvis swen sante yo, lekòl yo, sant gadri yo pami lòt enstalasyon sosyal yo, kit nan zòn vil yo oubyen andeyò yo.³⁹⁸ Anplis, “garanti aksè ak sèvis adaptasyon ak reyadaptasyon ki lye ak sante yo, tankou aparèy ak teknoloji asistans, se yon obligasyon ak responsablite Leta ki pa kapab konfyè a divès òganizasyon abi non likratif e ak divès òganis charite.”³⁹⁹ Aktè ki enplike nan pwogram repons imanitè yo, ki gen ladan yo ajans Nasyonzini yo, donatè ak ONG entènasyonal ak lokal yo, yo menm tou gen angajman sou enklizyon ak non-diskriminasyon.⁴⁰⁰

Rechèch te etabli ke ekspozisyon ak vyolans pwolonje sa ak lòt ijans yo fè enpak sou sante mantal – nan pwovoke nouvo detrès ak maladi sante mantal yo menm jan nan ekspozisyon plis toujou moun k ap souffri maladi ki te deja egziste.⁴⁰¹ Timoun yo patikilyèman nan risk;⁴⁰² Ayiti pa gen okenn eksepsyon.⁴⁰³ Sepandan, jan yo mansyone sa avan nan Chapit 3, disponiblite sèvis sante mantal yo ak sèvis sipò sikososal vrèman manke.

Domaj vyolans gang lan lakoz sou sante mantal la te palpab nan entèvyou Amnisti Entènasyonal t ap fè avèk timoun yo e ak fanmi yo.⁴⁰⁴ Yon tifi 13 ane ki te chape anba masak Gran Ravin te enflije sou Kafou-Fèy nan Out 2023, te dekri kòman li t ap fè fas regilyèman ak divès souvni sou jou li menm ak fanmi li t ap kouri aprè manm gang yo te menase yo avèk yon pwent zam epi te boule ra pye tè kay yo.⁴⁰⁵ Li te di:

Mwen te wè divès kadav. Sa te gen yon enpak sou mwen. Koulye a, lè mwen pran yon liv, li vin difisil pou mwen konsantre. Mwen wè jou sa a... Manman m pa t pale pandan plizyè jou... Mwen fè plizyè kochma, mwen pa ka dòmi. Mwen fè divès vizyon sou sa mwen te wè a... Mwen te konn etidye san pwoblèm. Koulye a, li difisil; Mwen toujou ap reviv sa mwen te wè a. Mwen t ap kontan tounen lekòl, men mwen pa konnen si m ap rete konsantre ase pou aprann.⁴⁰⁶

Manman yon lòt tifi ki gen 13 ane ki te kouri kite Kafou-Fèy te dekri kijan kondisyon pitit fi li a, ki ap viv avèk yon andikap sikososal, te vin pi mal nan deplasman an. “Lè nou te nan Kafou-Fèy epi li te tande kout zam epi te wè moun yo t ap touye, li te vin terifye, epi sa te ba l divès pwoblèm,” selon sa madam lan te di.⁴⁰⁷ Li te ajoute: “Aprè nou fin kouri kite Kafou-Fèy, li vin pi sansib. Chak fwa li tande yon bagay, kè l vin ap sote... Menm si li pa wè manm gang yo ankò kote nou ye a, si li tande nenpòt kout zam, li kòmanse panike.”⁴⁰⁸

³⁹³ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁹⁴ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁹⁵ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

³⁹⁶ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens. Yo rekonèt ke lòt depans adisyonèl ki lye ak sèvis yo kòm yon enpak dispwopòsyone sou moun ki andikape yo. Gade pa egzanzp, Rapòtè Espesyal Nasyonzini sou Dwa Moun Andikape yo, Rapò, 9 Out 2016 (te site avan sa), para. 13.

³⁹⁷ Prensip Nasyonzini sou Deplasman Entèn, Prensip 18. Gade tou Prensip 19 (sou swen medikal), Prensip 23 (sou edikasyon).

³⁹⁸ Prensip Debaz ak Direktiv Nasyonzini yo sou Ekspilsyon Baze sou Devlopman ak Deplasman (Prensip Debaz yo), para 16 ak 55. Prensip Debaz yo te itilize kòm yon estanda jeneral pou ekspilsyon ak deplasman akòz de gwo evantay obligasyon eta espesifik yo kouvri, menm pou ekspilsyon ak deplasman ke divès lòt rezon lakoz.

³⁹⁹ Rapòtè Espesyal Nasyonzini sou Dwa Moun Andikape, Rapò, 16 Jiyè 2018 (te site avan sa), para. 52.

⁴⁰⁰ Gade, pa egzanzp, Sphere, *Manyèl Sphere a: Chat Imanitè ak Nòm Minimòm nan Repons Imanitè* (Katriyèm edisyon), 6 Novanm 2018, <https://www.spherestandards.org/handbook/>; Komite Pèmanan Entè-òganizasyon Nasyonzini (UN Inter-Agency Standing Committee, IASC), Liy Direktiv yo: Enklizyon moun ki gen andikap nan Aksyon Imanitè, jiyè 2019, <https://tinyurl.com/pjpk4v6f>

⁴⁰¹ OMS afime ke plis pase youn nan senk moun k ap viv nan anvivonman vyolans a gran echèl gen yon maladi sante mantal. UN News “Yon moun sou senk ap souffri maladi sante mantal nan zòn konfli yo, sèl-an-senk souffri kondisyon sante mantal nan zòn konfli, selon nouvo chif Nasyonzini”, 12 Jen 2019, <https://tinyurl.com/4jkrvb79>; Fiona Charlson ak lòt moun, “Nouvèl estimasyon OMS sou prevalans twoub mantal nan sityasyon konfli: yon revizyon sistematik ak meta analiz”, Lancet, 11 Jen 2019, <https://tinyurl.com/2s46n4nk>

⁴⁰² UNICEF, “Pwoteje sante mantal timoun yo nan milye ijans yo”, 4 Me 2023, <https://tinyurl.com/3ewtwnpy>; Save the Children, “5 fason konfli fè enpak sou sante mantal timoun yo”, <https://tinyurl.com/yx3n4pav>

⁴⁰³ Plan International, “Vyolans Ayiti a ogmante estrès emosyonèl timoun yo”, 18 Mas 2024, <https://tinyurl.com/2s4e3x67>

⁴⁰⁴ A plizyè repriz, Amnisti Entènasyonal pa t kontinye fè yon entèvyou avèk yon timoun paske timoun lan te montre divès siy vizib detrès.

⁴⁰⁵ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴⁰⁶ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴⁰⁷ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴⁰⁸ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

Plizyè moun yo kesyone k ap viv nan sit deplasman an epi sila ki te resevwa swen medikal nan lopital yo aprè plizyè blesi grav te deklare yo te resevwa yon sèten nivo soutyen sikososyal. Amnisti Entènasyon te remake prezans ONG lokal yo ki aplike plizyè pwogram nan sit deplasman yo, an kolaborasyon avèk patnè entènasyon yo, ki gen ladan yo ajans Nasyonzini yo. Sepandan, sèvis sa yo rete trè limite epi yo se pratikman yon gout nan oseyan lè n konsidere gwosè kriz la sou sante mantal akòz eksplozyon vyolans gang lan, san pale de ekspozisyon twomatik miltip ak kimilatif Ayisyen yo pandan dènye deseni sa yo.

Eta yo gen obligasyon “pou pran tout mezi nesèsè” pou pwoteje timoun yo kont efè danjere vyolans ame yo ak pou garanti ke yo “jwenn aksè ak sèvis sante ak sosyal apwopriye, ki gen ladan yo retablisman sikososyal ak reentegrasyon sosyal”.⁴⁰⁹ Gouvènman dwe garanti disponibilite ak aksesibilite sèvis sante mantal yo nan repons li an, ki gen ladan yo mande yon asistans teknik ak yon asistans finansyè; donatè yo ak lòt aktè imanite yo dwe kontribiye ak ranfòsman sistèm sante mantal yo. Òf sèvis sante mantal yo pa dwe diminye aprè faz ijans lan – kreyasyon sistèm swen dirab yo ap esansyèl.⁴¹⁰

Pandan vizit Septanm 2024 yo a, chèchè Amnisti Entènasyon yo te obsève kòman twalèt nan sit deplasman yo pa t aksesib pou moun andikape yo.
© Amnisti Entènasyon

KONDISYON DEPLASMAN INAPWOPRIYE

Amnisti Entènasyon te obsève yon premye fwa sityasyon defavorab ki genyen sou sit deplasman yo. Pou moun ki gen andikap yo, te gen lòt difikilte adisyonèl ak baryè siyifikatif pou aksesibilite, ke yo te aksantye sou yo nan entèvyou yo avèk timoun andikape yo epi fanmi yo.

Plizyè sit deplasman te enstale nan divès lekòl ak legliz. Divès douzèn moun te anpile nan salklas yo oubyen dòmi anba tapi sou lakou yo, epi se sa yo ki sanse nan pi bon kondisyon yo. Kote moun yo kapab rete andedan kay yo, pifò sal yo pa gen ase espas pou pèmèt tout rezidan yo kouche nan mitan bagay yo te anpile yo. Yon nonm ki gen yon pitit fi 7 ane k ap soufri avèk yon defisyans kwasans ak yon entèlekyèl te deklare te genyen apeprè 50 moun nan ti salklas la kote yo te refijye depi lè yo t ap kouri Kafou-Fèy la an 2023.⁴¹¹

Viv nan yon kan kapab patikilyèman difisil pou moun ki gen andikap entèlekyèl tankou pou moun ki gen maladi sante mantal. Chanjman nan woutin pa yo ak, pou kèk ladan yo, pa konnen ki kote yo afekte konpòtman yo ak kalite lavi yo; epi nan kèk ka, lòt rezidan nan kan yo pa tolere yo.⁴¹² Tifi sèt ane a ki gen twoub kwasans ak defisyans entèlekyèl te konn itilize ofrefwa yon tablèt pou amize li ak pou pase yon bon pati nan tan li; fanmi an te kite li dèyè lè yo t ap kouri epi kounye a li pa gen okenn fason pou amize li. Papa

⁴⁰⁹ Komite sou Dwa Timoun yo, Kòmantè Jeneral 9 (te site deja), para 55.

⁴¹⁰ Sa a se te yon apèl kle ke defansè dwa moun andikape yo ak lòt dwa moun yo te lanse, lè n konsidere enpak alontèm vyolans ak divès kriz sou sante mantal. Pa egzanzp, gade Amnisti Entènasyon. "Yo bliye nou" (te deja site).

⁴¹¹ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴¹² Gade, pa egzanzp, Amnisti Entènasyon, "Nou tout bezwen diyite" (te deja site), pp 16-17.

li te deklare ke li te vin pi izole akòz de atitud lòt rezidan ki nan antouraj li yo, selon sa papa li te di.⁴¹³ “Sa pa yon lavi nòm... Li diferan kounye a,” selon sa li te di.⁴¹⁴

Plizyè timoun ki gen andikap fizik te di kondisyon dòm yo egzajere doulè yo - lakay yo, yo dòm sou kabann yo, nan kan yo kèk dòm sou dra oubyen matla fen ki pa t ni dirab, ni konfòtab. De tifi ki te deplase ki gen andikap fizik te eksprime detrès patikilye yo genyen konsènan lòt moun k ap pile yo – sa ki lakòz doulè nan zòn ki afekte pa andikap yo – akòz anvivwònman an twò chaje ak moun.⁴¹⁵

Anplis, sit deplasman yo pa aksesib fizikman, sa ki kite plizyè timoun ki andikape depann de lòt yo. Latrin ak enstalasyon lesiv yo pa aksesib, moun yo te kesyone yo te deklare; chèchè Amnisti Entènasyonal te obsève sa tou. Yo dwe souvan pote timoun ki gen andikap fizik yo, yo menm tou dwe trennen nan kondisyon byen sal pou atenn enstalasyon sa yo, oubyen fini san yo pa itilize yo ditou epi depann de resipyan yo plase nan espas y ap viv la, pa egzanp. “Genyen de (2) twalèt [nan kan an]... yo melanje pou gason ak fanm. Li pa fasil pou mwen sèvi ak li... Nan kay mwen an, mwen te kapab ale nan twalèt la pou kont mwen... Nan kan an, manman m kenbe yon bagay akote mwen pou m itilize olye pou yo pote m nan twalèt la,” selon sa yon tigason 13-ane avèk mobilite limite ki te kouri nan Dèlma 18 te di.⁴¹⁶

“Twalèt la yon ti kras lwen tant nou an... Mwen pa kapab sèvi avèk li. Pafwa mwen jis pa ale nan tout... Yon moun dwe ede m nenpòt lè mwen bezwen ale,” te di youn nan tifi 12 ane avèk andikap fizik ki te kouri kite Kafou-Fèy.⁴¹⁷ “Se pa menm jan ak viv lakay mwen... Lè mwen t ap viv lakay, mwen te dòm lanwit,” selon sa li te ajoute.⁴¹⁸ “Mwen te trè rekonesan lè mwen t ap viv lakay mwen.”⁴¹⁹

Kondisyonabri sa yo ak asenisman yo afekte kapasite yo pou pran swen pwòp tèt yo epi konpwomèt otonomi yo, vi prive yo ak diyite natirèl yo. Li afèbli yon seri lòt dwa, ki gen ladan yo dwa a sante e a asenisman, tankou dwa a egalite e a non-diskriminasyon egalman.⁴²⁰

Eta gen yon obligasyon pou garanti ke enstalasyon asenisman yo ap aksesib fizikman.⁴²¹ Chemen ki mennen nan enstalasyon an ta dwe san danje ak pratik pou moun ki gen andikap epi li dwe kenbe yo konsa.⁴²² “Enstalasyon asenisman yo ta dwe fèt nan yon fason ki pèmèt tout itilizatè yo jwenn fizikman aksè nan yo, ki gen ladan l... moun ki gen andikap yo”.⁴²³ Aktè imanité yo gen angajman tou pou garanti divès kondisyon aksesib ak diy pou moun andikape ki deplase yo.⁴²⁴

Gouvènman ak lòt aktè k ap opere nan sit deplasman yo, ki gen ladan yo ajans ak òganizasyon imanité yo, dwe pwoteje tou timoun ki andikape yo kont vyolans seksyèl. Jan sa mansyone nan Chapit 3 a, vyolans seksyèl la se bagay ki komen nan sit deplasman yo; rechèch te montre ke tifi ki gen andikap yo nan yon risk ogmante.⁴²⁵

Yon jan ki pi laj, Wo Komisè Nasyonzi pou Dwa Moun te rekòmande pou Otorite Ayisyen yo “reloje imedyatman tout moun ki deplase andedan peyi yo k ap viv aktyèlman nan kondisyon salte yo nan lokal lekòl yo vè enstalasyon san danje ak apwopriye, an akò avèk nòm entènasyonal yo”.⁴²⁶

⁴¹³ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴¹⁴ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴¹⁵ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴¹⁶ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴¹⁷ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴¹⁸ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴¹⁹ Entèvyou an pèsòn, 26 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴²⁰ Dwa a asenisman – ki pami lòt bagay ki egzije divès enstalasyon ijyenik, aksesib ki garanti vi prive ak diyite – yo te rekonèt yo kòm yo derive nan dwa a yon nòm apwopriye pou viv; donk li enplisiman fè pati ICESCR la. CESCR, Deklarasyon sou Dwa a llyèn, 19 Novanm 2010, UN Doc. E/C.12/2010/1, para. 7. CESCR te deklare dwa a asenisman an egalman “lye entegralman” sou dwa a sante. See, CESCR, Kòmantè Jeneral 14: Dwa a Pi Bon Eta Sante Posib (Atik 12), 11 Out 2000, UN Doc. E/C.12/2000/4, para. 11. Gade tou CRPD, Atik 28; IASC, Direktiv yo: Enklizyon Moun Andikape yo nan Aksyon Imanité, (te deja site), pp. 177-187. Lwa entènasyonal sou dwa moun rekonèt non-diskriminasyon nan kad pwoteksyon tout dwa yo. Gade, pa egzanp, UDHR, Preyanbil ak Atik 2; ICESCR, Atik 2(2); CRPD, Preyanbil, Atik 3, 4, 5, pami lòt referans yo nan konvansyon an.

⁴²¹ CESCR, Kòmantè Jeneral 15: Dwa a Dlo (Atik 11 ak 12), 20 Janvyè 2003, UN Doc. E/C.12/2002/11, paragaf 2, 12(c); CRPD, Atik 28(a).

⁴²² Ekspè Endepandan Nasyonzi sou Pwoblèm Obligasyon Dwa Moun ki Gen Rapò ak Aksè a Dlo pou Bwè San Danje epi Asenisman, Rapò, 1 Jiyè 2009, UN Doc. A/HRC/12/24, paragaf 73 ak 75.

⁴²³ Ekspè Endepandan Nasyonzi sou dlo ak asenisman, Rapò, 1 Jiyè 2009 (te deja site), para. 76.

⁴²⁴ IASC, Direktiv yo: Enklizyon Moun Andikape yo nan Aksyon Imanité, (te deja site), Sphere, Manyèl *Sphere a* (te deja site).

⁴²⁵ Gade, pa egzanp, Amnisti Entènasyonal, *Eskli* (deja site), pp 23-24; Fon pou Popilasyon nan Nasyonzi (UNFPA), “Senk bagay ou pa t konnen sou andikap ak vyolans seksyèl”, 30 Oktòb 2018, <https://tinyurl.com/vzrym92m>; Pwojè Fakiltè Dwa Harvard sou Andikap, “Andikap ak vyolans seksyèl”, 27 Avril 2023, <https://tinyurl.com/8bp2kjjum>

⁴²⁶ Wo Komisè Nasyonzi pou Dwa Moun, Sitiyasyon Dwa Moun An Ayiti, 26 Septanm 2024 (te site avan sa), para. 55(k).

ATAK SOU ANFANS

Vyolans gang san fren nan zòn metwopolitèn Pòtoprens lan ak rejyon ki nan antouraj yo ekivalan ak yon atak de facto sou timoun piti yo. Yon timoun aprè yon lòt te dekri bay Amnisti Entènasyonal kòman chak aspè nan lavi yo te rive afekte. Anplis de lakoz yon detrès ak yon twomatis siyifikatif, vyolans lan te afèbli lòt dwa moun yo, ki gen ladan yo dwa a edikasyon; a devlopman fizik ak mantal; a pwoteksyon kont vyolans, eksplwatasyon, ak abi; e a libète mouvman.

Jan sa mansyone anwo a, pafwa manm gang yo apwoche timoun yo pou rekrute ak itilize yo pandan yo t ap jwe foutbòl oubyen pandan yo t ap viv nan lari. Plizyè timoun te dekri ke manm gang ame yo te rele sou yo epi pouse yo nan pase yo lòd pou yo sispann "fè bri" oswa monte yon bisiklèt, pa egzanp. Konvansyon sou Dwa Timoun (Convention on the Rights of the Child, CRC) konsakre dwa timoun yo a jwèt e a lwazi kòm fondamantal, ki gen ladan yo asire kwasans yo, rezilyans yo ak akonplisman lòt dwa yo genyen.⁴²⁷

Youn nan ti gason yo ki te konn fè acha pou manm gang yo te deklare: "Pafwa lè yo wè m ap jwe foutbòl, yo fè m kanpe jwèt la... Yo di si nou frape yo ak boul la, y ap ba nou kout zam oubyen tire sou nou. Souvan genyen yon teren foutbòl kote nou te konn jwe boul. Kounye yo [gang yo] gen kontwòl li. Yo menm yo konn jwe epi yo pa kite nou jwe boul la [ankò]. Nou jwe sitou nan lari a ak sou yon lòt ti teren."⁴²⁸

Plizyè timoun te dekri bay Amnisti Entènasyonal ke yo temwen manm gang yo asasine plizyè manm kominotè. "Chak jou yo touye moun, yo boule moun, li pa bon pou n viv konsa," youn nan tifi ki te nan yon "relasyon" avèk yon manm gang te di.⁴²⁹ Tankou asasinay yo pa fèt nan kontèks atak sou katye yo, men se prèske tankou yon woutin "pou mete lòd" chak jou. Plis pase yon timoun te di ke yo te temwen manm gang yo ap tire sou ti vòlè bous yo ak lòt moun ki livre yo nan ti deli minè, pa egzanp.

Youn nan manifestasyon ki pi tris nan fason yo vòlè anfans timoun yo se fason vyolans lan te vin nòmalize, prèske swete. Youn nan sivivan vyolans seksyèl ke gang yo te vyole te di: "[Gang yo] toujou, toujou fè move bagay nan Kafou-Fèy. Epi apre sa, yo y ap touye moun. Toujou. Se pa yon nouvo bagay. Yo toujou vyole fanm."⁴³⁰

Gen kèk timoun ke yo te fòse yo patisipe nan zak kriminel jan yo detaye nan Chapit 2 a - deskripsyon yo te bay sou presyon an ak laperèz mete aksan sou anplè detrès ak konfli entèn y ap konwonte nan lavi yo. Youn nan ti gason ki te di li te yon "antèn" te di Amnisti Entènasyonal: "Mwen fè move bagay nan kominote mwen an paske mwen pa jwenn sipò. Imedyatman mwen jwenn sipò pou m pran swen tèt mwen, m ap deside sispann fè sa pou kont mwen, paske sa pa bon... Gen anpil timoun ki nan geto ke lavi yo kapab chanje si yo vini epi pran yo, epi... ba yo edikasyon, yon lòt chwa, yon lòt chans."⁴³¹

Yon lòt tigason yo te itilize pou espionaj, epi te deklare yo te konn plede ba li presyon pou goumen anplis avèk gang la, te dekri kòman gwoup la t ap eseye pran li pou angaje li nan divès zak orib ke li pa t menm ka sipòte. "Yo te asasine moun devan mwen epi te mande mwen pou boule kò yo. Men, mwen pa gen kè a pou sa," li te di.⁴³²

Limit yo sou mouvman timoun yo te evidan nan temwayaj yo te kolekte pa Amnisti Entènasyonal. Anpil timoun te di yo te oblije pase jounen yo andedan kay yo. Pou kèk ladan yo, se pa t sèlman yon pwoblèm ki te afèbli aksè yo genyen a lwazi, men egalman aksè yo genyen a atkivite sibzistans e ak edikasyon.⁴³³ "Lè nou eseye ale lekòl, yo [manm gang yo] kanpe nou epi yo di 'Pa gen okenn lekòl! Tounen lakay ou!' selon sa yon tifi Site Solèy te di."⁴³⁴

⁴²⁷ CRC, Atik 31; Komite sou Dwa Timoun, Kòmantè jeneral 17: Dwa Timoun pou Repoze, Lwazi, Jwe, Aktivite Rekreyatif, Lavi Kiltirèl ak Zèv Atistik (Atik 31), 17 Avril 2013, UN Doc. CRC / C / GC / 17, Seksyon III.

⁴²⁸ Entèvyou an pèsòn, 20 Septanm 2024, Pòtoprens'.

⁴²⁹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴³⁰ Entèvyou an pèsòn, 18 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴³¹ Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴³² Entèvyou an pèsòn, 19 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴³³ Vyolans gang lan te deranje aksè a edikasyon pou plis pase 300000 timoun nan zòn gang yo kontwole e te mennen nan fèmti plis pase 900 lekòl nan peyi a, selon Nasyonzini ak Ministè Edikasyon Ayiti a. UNICEF, "Edikasyon plis pase 1 milyon timoun nan risk akòz vyolans ame an Ayiti", 2 Oktòb 2024, <https://tinyurl.com/56prupjz>

⁴³⁴ Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

Tisi kominote yo te vrèman andomaje anpil, ant gang yo ki pataje teritwa ak, moun ki oblije pran pati, epi divès santèn milye moun ki gaye nan diferan direksyon nan chache sekirite. "Zanmi m yo, jwe foutbòl, manje ansanm manke mwen. Nou tout nan diferan kote kounye a, nou pa ka gen sa ankò," selon sa youn nan ti gason ki te kouri nan Kafou-Fèy yo te di.⁴³⁵

Gouvènman ayisyen an, antan ke li fè pati CRC a, gen obligasyon pou "pran tout mezi apwopriye pou ankouraje rekiperasyon fizik ak sikolojik ak reentegrasyon sosyal" timoun ki te soufri "neglijans, eksplwatasyon, oswa abi".⁴³⁶ Selon CRC a, "rekiperasyon ak reentegrasyon an pral fèt nan yon anviwònman ki favorize sante, respè tèt yo, ak diyete timoun yo."⁴³⁷ Kominote entènasyonal la dwe sipòte gouvènman ayisyen an pou akonpli obligasyon sa yo.

Viktim vyolasyon dwa entènasyonal sou dwa moun genyen dwa a yon reparasyon konplè.⁴³⁸ Dwa sa a enplike yon reparasyon adekwat, rapid ak efikas sou fòm konpansasyon, restitasyon, reyadaptasyon, satisfaksyon ak garanti non-repetisyon.⁴³⁹

Reparasyon yo dwe sansib a idantite seksyèl la. Yo dwe konsidere dezekilib pouvw a ki te egziste avan yo epi garanti yon evalyasyon ki ekitab sou domaj ki enflije yo, konsa tou yon aksè egal a reparasyon yo e ak avantaj ki soti nan reparasyon yo. Desizyon sou reparasyon yo ak aplikasyon yo pa ta dwe nonplis ranfòse chema ki te egziste deja nan diskriminasyon ki fonde sou sèks, men pito fòse pou transfome yo.⁴⁴⁰

Jan sa endike anwo a, vyolans gang lan an Ayiti te gen yon enpak pwofon sou aksè timoun yo a lekòl. Gouvènman Ayiti a te kapab ede restore aksè a edikasyon pou viktim vyolans gang yo atravè, pa egzanp, alokasyon divès resous edikatif pou timoun k ap viv nan zòn ki afekte pa vyolans gang yo. Li ta dwe tou, kòm yon fòm reparasyon, konsidere pou bay sipò odela de sa yo te deja oblije bay, tankou aksè ak edikasyon primè gratis, epi ta dwe rekonèt domaj ke sivivan yo soufri akòz vyolans gang yo.⁴⁴¹

Vas majorite timoun yo te kesyone yo te di ke yo ta renmen kontinye ale lekòl. Men kèk nan sa yo te di yo ta renmen devni: yon doktè, yon enfimyè, yon enjenyè agrikòl, yon ofisyè polis, yon avoka, yon kosmetològ, yon dansè pwofesyonèl, yon asistan avyon, yon jounalis, yon antreprenè, yon fabrikant bijou, yon pilòt, yon pwogramè, prezidan. Malgre plizyè abi yo te sibi, plizyè timoun te di ke sa te toujou posib pou lavi yo chanje pou tout bon. Yo te mande pou bagay tankou pou lidè gang yo responsab pou zak yo komèt yo, mete fen nan sikilasyon zam san kontwòl, ak pou yo kapab retounen lekòl epi pou fanmi yo jwenn aksè ak mwajen sibzistans.

Nan pawòl ti gason ki pèdi yon janm lan apre yon tirè a gaj te fin tire sou li. "Istwa sa a pa nan fen lavi mwen. Lavi mwen ka chanje. Mwen swete lavi mwen pral chanje."⁴⁴²

⁴³⁵ Entèvyou an pèsòn, 25 Septanm 2024, Pòtoprens.

⁴³⁶ CRC, Atik 39.

⁴³⁷ CRC, Atik 39.

⁴³⁸ Prensip Fondamantal Nasyonizini sou Dwa a yon Rekou e a Reparasyon pou Viktim Vyolasyon Flagrant Dwa Entènasyonal Dwa Moun ak Vyolasyon Grav Dwa Entènasyonal Imanitè, adopte 16 Desanm 2005, Prensip 7 (b). Sa ap aplikab egalman nan kontèks aksyon ke moun oubyen antite prive yo komèt. Gade, pa egzanp, Komite Nasyonizini sou Dwa Sivil ak Politik (CCPR), Kòmantè Jeneral 31: Nati Obligasyon Jiridik Jeneral ki Enpoze a Leta ki fè Pati Pakt sa, 26 Me 2004, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add. 13, para. 8.

⁴³⁹ Pou prensip jeneral la, gade Tribinal Jistis Entènasyonal (International Court of Justice, ICJ), Faktori nan Chorzów (Reklamasyon pou Endamnite), 26 Jiyè 1927, <https://tinyurl.com/38hxxkkm>; Komisyon Dwa Entènasyonal, Pwojè Atik sou Responsabilite Leta yo pou Movè Zak Entènasyonal yo, 2001, Atik 1. Pou plis detay sou prensip dwa entènasyonal yo ki soutni kad legal reparasyon yo, gade Octavio Amezcua-Noriega, University of Essex, "Prensip reparasyon selon dwa entènasyonal ak aplikasyon posib yo pa Lakou Penal Entènasyonal la: Kèk refleksyon", Out 2011, <https://tinyurl.com/mwemd24p>

⁴⁴⁰ Gade, pa egzanp, Deklarasyon Nairobi sou Dwa Fanm ak Tifi gen yon Rekou ak Reparasyon, Mas 2007, <https://tinyurl.com/4upxuv3>; Rapòtè Espesyal Nasyonizini sou vyolans kont fanm yo, koz li yo ak konsekans li yo, Rapò, 28 Me 2014, UN Doc. A/HRC/26/38; UNSG, Nòt Oryantasyon: Reparasyon pou vyolans seksyèl ki gen rapò ak konfli, Jen 2014, <https://tinyurl.com/yjkwvxzm>; CEDAW, Rekòmandasyon Jeneral 30: Fanm yo nan prevansyon konfli, sityasyon konfli ak pòs-konfli, 18 Oktòb 2013, CEDAW/C/GC/30; FAO ak lòt yo, *Manyèl sou restitasyon lojman ak pwopriyete pou refijye ak moun ki deplase yo*, Mas 2007, <https://tinyurl.com/mwux3dh3>

⁴⁴¹ Gade, pa egzanp, Global Survivor's Fund, *Edikasyon kòm Reparasyon pou Vyolans Seksyèl ki Gen Rapò ak Konfli epi Lòt Vyolasyon Dwa Moun Grav yo*, Janvye 2023, <https://tinyurl.com/3twrumm8>, para. 8-9.

⁴⁴² Entèvyou an pèsòn, 22 Septanm 2024, Pòtoprens.

6. KONKLIZYON AK REKOMANDASYON

Vyolans san rete pa gang ame yo an Ayiti te lakoz domaj enkalkilab sou timoun yo. Abi sou dwa moun ke gang yo ap komèt posib sèlman akòz de ensekirite san kontwòl la, enpinite jeneralize ak mank aksè a byen premye nesosite yo tankou manje. Se responsablite leta a pou kreye yon anviwònman san danje kote timoun yo kapab viv, epi grandi tankou sitwayen ki kapab angaje yo pozitivman nan kominote yo a.

Gouvènman Ayiti a dwe angaje piblikman ak avèk fèmte pou pwoteje dwa moun timoun yo epi mete fen nan sik enpinite a. An patenarya avèk donatè yo ak lòt aktè pwoteksyon timoun yo, gouvènman an ta dwe elabore yon fèydwout ak yon plan konplè sou pwoteksyon timoun, ke prensip enterè siperyè timoun ap gide, pou reponn ak abi e ak vyolasyon ankou yo. Pou relve defi konsiderab sa yo, yon angajman dirab ak kowòdone kominote entènasyonal la ap endispansab.

Yon pwosesis efikas dezameman, demobilizasyon ak reentegrasyon timoun yo ap esansyèl. Tout yon nouvell jenerasyon manm gang aktyèlman ap fòm nan ran douzèn gang k ap opere nan zòn metwopolitèn Pòtoprens lan ak anviwon li yo. Asire reyabilitasyon ak reentegrasyon timoun ki asosye avèk gang yo dwe yon priyorite absolwi. Pami plizyè fòm sipò, sa rekòmande yon asistans imedya nan men donatè pou devlopman sèvis yo, enfrastrikti epi pwogram edikasyon ak sibzistans alontèm. Yo dwe konsilte kominote yo epi patisipasyon siyifikatif yo nan konsepsyon ak egzekisyon yo dwe plase nan sant tout pwosesis ki vize gerizon nasyonal la.

Ranfòse kapasite Polis Nasyonal Ayisyen an se yon nesosite pou ede retabli sekirite ak pou asire divès fonksyon politik respektive nan dwa moun ki nesese pou objektif responsabilizasyon. Pwoteksyon timoun yo egzije tou kontwòl efikas zam yo pou arete fliks enòm kantite zam k ap sikile an Ayiti yo. Peyi vwazen ak rejyonal yo dwe redouble efò pou garanti sa a. Anplis de sa, tout peyi yo dwe sispann fòse ranvwaye Ayisyen yo nan peyi a toutotan vyolans gang lan ap kontinye ap fè divès ravaj nan kominote yo epi afebli dwa moun chak jou.

Sivivan vyolans seksyèl yo – ki te vin pratikman andemik nan pwèn sa a – bezwen soutyen dezespereman. Pou retabli diyite a ak lòt dwa tifi ke yo te atake britalman yo, yo dwe priyoreze sèvis espesyalize yo ak mezi jistis efikas yo.

Nan yon sans pi laj, goumen kont enpinite a se baz tout refòm swete epi li esansyèl pou gouvènman kapab ranpli obligasyon li yo nan kesyon defans dwa timoun yo e ak popilasyon an anjeneral. Gen divès etap ke gouvènman ayisyen an ak patnè entènasyonal li yo kapab pran akoutèm, akselere kreyasyon divès chanm jidisyè espesyalize ki pral gen responsablite pou pouswiv vyolasyon grav dwa moun ak koripsyon.

Kominote entènasyonal la pa kapab kontinye fè pwomès anèl epi eksprime enkyetid yo sou sitiyasyon an Ayiti a. Peyi a bezwen asistans teknik ak finansyè imedya ak dirab pou sove yon jenerasyon ti gason ak tifi ki sou wout pèdi nan divès sik vyolans gang repete, espesyalman toutotan gang yo ap kontinye konsolide teritwa ak pouwa.

REKOMANDASYON YO

OTORITE AYISYEN YO

SOU JISTIS AK RESPONSABLITE

- Asire ke manm gang yo, an patikilye lidè yo, tankou tou manm polis ak gwoup "oto-defans" yo, abi ak vyolasyon dwa moun ki grav yo sispèk yo, ki gen ladan yo kont timoun oubyen ki afekte timoun yo, yo dwe mennen ankèt sou yo. Kote ki gen ase prèv admisib yo, asire ke yo pouswiv yo nan divès pwosè ekitab. Kote ki apwopriye, moun ki responsab pou rekrite ak itilize timoun nan gang yo ta dwe responsab, ki gen ladan yo atravè divès pouswit daprè Lwa Ayisyèn Kont Trafik Moun.
- Asire ke sivivan yo ak temwen yo ka temwaye nan kad tout ankèt oubyen pwosè sou vyolasyon ak abi manm gang yo, polis la ak gwoup "oto-defans" yo ap komèt san krent reprezay, ki gen ladan yo nan chèche asistans entènasyonal pou bay lojman an sekirite, pwogram pwoteksyon ak divès lòt mezi ki nesèsè. Mezi espesyal yo ta dwe pran pou sivivan vyolans seksyèl yo ak timoun yo.
- Priyoreze kreyasyon divès chanm jidisyèl espesyal pou mennen ankèt ak pouswiv vyolasyon ak abi grav yo, ki gen ladan yo kont timoun, an patikilye pou vyolans seksyèl ak itilizasyon timoun pou rezon kriminèl, yon jan konfòm ak pwotokòl ki siyen ant otorite jidisyèl Ayisyen yo ak Nasyonzini. Pou ka ki enplike timoun ki se otè vyolans yo, sistèm jistis pou minè Ayisyen an ta dwe konsève konpetans prensipal li oubyen pouswit yo ta dwe mennen pa pèsonèl sivil ki pran fòmasyon nan pwosedi ki adapte pou timoun, yon jan konfòm ak nòm entènasyonal jistis pou minè yo;
- Asire ke òganism jidisyèl sa yo gen pèsonèl pwofesyonèl ki resevwa fòmasyon pwofesyonèl espesyal pou asiste viktim krim sa yo ak pou yo swiv pwosedi ki santrè sou viktim yo ak enfòmè sou twomatis. Nan yon sans pi laj, asire disponiblite yon pèsonèl jidisyèl sifizan epi ki pran fòmasyon ansanm ak prezans resous ak ekspètiz pou kolekte ak prezève prèv lè n konsidere kontèks vyolans aktyèl la ak risk elve ke prèv sa kapab rive pèdi;
- Elabore yon fèydeyout espesifik pou garanti yon sistèm jidisyèl endepandan ak efikas, ki gen ladan l ranfòse *Conseil Supérieur du Pouvoir Judiciaire* (CSPJ), k ap sipèvizè pèfòmans jidisyèl a epi ki gen responsabilite pou li amelyore fonksyonman li;
- Ranfòse kapasite Polis Nasyonal Ayisyen an, ki gen ladan l chache sipò teknik ak finansyèl nan men donatè yo, pou garanti ke yo egzekite devwa yo nan etabli lòd nesèsè oubyen etabli sekirite ak establi, nan respè nòm entènasyonal dwa moun yo, konsa tou pou divès fonksyon polis esansyèl ki se yon kondisyon preyalab pou pwosedi jidisyèl ak pwosedi responsabilizasyon efikas;

SOU MEKANIS PWOTEKSYON TIMOUN YO

- Priyoreze kreyasyon yon fèydeyout ak yon plan konplè pou pwoteksyon timoun, tankou nan chache aktivman asistans teknik ak finansyèl nan men donatè ak ajans entènasyonal yo, ak nan men peyi ki gen eksperyans nan konbat vyolans gang ak gwoup "oto-defans" yo, tankou sa yo ki gen eksperyans nan pwogram dezameman, demobilizasyon ak reentegrasyon (DDR) ki vize timoun yo;
- Alwe ak ogmante fon pou antite pwoteksyon timoun yo, ki gen ladan yo Enstiti Byennèt Sosyal ak Rechèch, oubyen IBESR, ak Brigad Polis Nasyonal Ayiti pou Pwoteksyon Minè (BPM) pou garanti ke manda yo aplike ak ranfòse yon jan efikas;
- Asire ke Polis Nasyonal Ayisyen an ak Misyon Sipò Sekirite Miltinasyonal (MSS) la aplike avèk efikasite pwotokòl ki siyen avèk Nasyonzini pou transfè ak swen timoun ki asosye avèk gang ame yo rankontre pandan operasyon sekirite yo bay aktè sivil pwoteksyon timoun yo. Li esansyèl pou elabore yon kad operasyonèl pou soutni aplikasyon pwotokòl la;
- Dokimante yon jan endepandan epi pèmèt ak soutni kondisyon pou Nasyonzini ak patnè li yo siveye avèk efikasite "vyolasyon grav" yo kont timoun jan yo idantifye nan rapò Sekretè Jeneral Nasyonzini an sou timoun ak konfli ame;
- Asire ke plan ak mezi pwoteksyon timoun yo pran an kont dwa ak bezwen timoun deplase yo, ki gen ladan yo timoun ki andikape yo, lè n konsidere ogmantasyon risk y ap fè fas ak yo nan deplasman an;

SOU AKSE A SEVIS POU TIMOUN KI AFEKTE YO

- Retabli aksè a edikasyon pou timoun ki nan zòn ki afekte pa vyolans gang ki gen ladan yo nan priyorize reyabilitasyon lekòl ki andomaje yo, nan kreye divès espas edikatif pou konpanse sa ki deja okipe pa moun ki deplase yo, nan eksplòre divès opsyon pou aprantisaj adistans, ak nan elaji divès resous edikatif nan kominote ki akeyi moun ki deplase yo;
- Founi sèvis transpò san danje ak abòdab pou ale nan lekòl yo pou elèv yo ak pwofesè ki nan kominote ki afekte pa vyolans lan epi garanti ke sèvis yo ekilibre ant sèks yo epi aksesib ak timoun andikape yo;
- Priyorize sipò pou sante mantal ak sikososyal, ki gen ladan l'investi sifizamman ak pwogresivman, avèk asistans nan men donatè yo, nan sipò sikososyal ki adapte pou reponn ak risk e ak bezwen espesifik tout timoun yo sou yon baz egalite. Sa gen ladan l'egzije divès alokasyon espesifik pou sèvis sante mantal yo nan men donatè yo nan kontribiye a divès pwogram sante ak lòt pwogram devlopman. Ekspè yo rekòmande yon alokasyon minimòm 5% nan bidjè sante leta a nan kontèks sa yo;

SOU TIMOUN KI NAN DETANSYON YO

- Priyorize repriz aktivite nan Tribinal pou Minè Pòtoprens yo ak fonksyonman efikas sistèm jistis pou timoun yo, ki gen ladan l'garanti disponiblite jij enstriksyon yo pou trete ka yo. Asire ke malgre enkapasite tribinal la pou opere nan katye jeneral aktyèl li a pou pwosedi mobil yo reprann nan kreye divès espas san danje ak prive pou pwosedi yo;
- Remèt timoun swivan yo ki soti nan Sant Re-edikasyon Minè an Konfli avèk Lalwa, oubyen CERMICOL, bay aktè sivil pwoteksyon timoun yo pou reentegrasyon:
 - Tout timoun yo te arete pou yon peryòd sis mwa san enkilpasyon;
 - Tout timoun ki te asosye avèk gang yo epi ki pa te enplike nan yon krim vyolans, yon jan konfòm ak pwotokòl remiz;
 - Tout timoun ki poko gen 14 an, laj minimòm responsablite kriminèl rekòmande pa Komite a sou Dwa Timoun yo.
- Asire ke tout timoun ki rete nan CERMICOL se sa ke yo sispèk rezonableman te komèt yon enfraksyon ke yo rekonèt nan nivo entènasyonal epi ki enkilpe nan espas sis mwa aprè dat yo te premye arete li a. Jij yo ta dwe rann kont de tan yo te deja pase nan CERMICOL lè y ap kondane timoun yo, an akò avèk lalwa. Selon Kòd Penal Ayisyen an, timoun ant laj 13 ak 16 ane ke yo jwenn ki te komèt yon krim ta dwe plase nan divès pwogram dejidisyarizasyon, ki bay yon altènativ pou sèvi kòm yon kondanasyon nan sistèm jistis fòmèl la.
- Pran imedyatman divès mezi pou amelyore kondisyon detansyon yo nan CERMICOL, ki gen ladan l'aksede a sèvis alimantè ak edikatif yo epi veye pou operasyon yo konfòm avèk nòm ak estanda entènasyonal yo, tankou nan sa ki konsène separasyon timoun yo ak adilt yo;

SOU PREVANSYON, REYADAPTASYON AK REENTEGRASYON

- Investi nan divès mezi prevansyon pou anpeche rekritman ak itilizasyon timoun yo nan gang ame yo, ki gen ladan yo entwodwi divès pwogram kominotè ki ofri timoun yo ak fanmi yo divès altènativ vyab. Pwogram sa yo ta dwe gen ladan l'fòmasyon edikatif ak pwofesyonèl tou, an patikilye pou timoun ki pi gran ki pa ale lekòl yo, opòtinite travay san danje;
- Angaje kominote ke vyolans gang lan afekte yo yon jan prekòs ak sibstansyèl avan yo konsewa divès plan ak pwogram reentegrasyon. Konsidere kreyasyon yon komisyon rekonsilyasyon epi kòmpanse pran divès mezi ijan pou sansibilize kominote lokal yo sou bezwen pou trete timoun ki asosye avèk gang yo antan ke viktim avan tou ak sou nati ilegal zak *Bwa Kale* yo;
- Rekonèt ke angajman aktif kominote a ap esansyèl ak pran tan, paske li bezwen gen ladan l'tout kominote yo, ki gen ladan yo sa yo ki deplase ak sa yo ki nan kominote akèy yo. Yo dwe chache aktivman pwennvi timoun yo epi angajman ta dwe enklizif nan kesyon idantite seksyèl;
- Pran mezi imedyat ak efikas pou kreye yon plan konplè, dirab ak sansib a idantite seksyèl pou dezamman, demobilizasyon ak reentegrasyon (DDR) timoun yo, ki gen ladan yo timoun ki pa aktivman angaje nan batay. Plan an ta dwe chèche asistans Biwo Wo Komisè Nasyonziini pou Dwa Moun ak ekspè yo rekonèt nan domèn lan. Veye ke tout pwogram DDR gen ladan l'pa sèlman gang yo men tou lòt ki gen zam nan men yo tankou gwoup "oto-defans" yo;

- Veye pou konsilte reprezantan yo ki soti nan sosyete sivil la nan elabore tout plan DDR epi, ansanm avèk medya yo, pou yo jwenn aksè pou fè enspeksyon ak sipèvize pwosesis DDR la epi enfòme regilyèman piblik la sou pwogrè li, pandan y ap kenbe sekirite ak vi prive timoun yo nan pwogram nan;
- Elabore divès entèkansyon sibler pou soutni timoun ki pa akonpaye yo ak timoun k ap viv nan lari ki nan zòn a risk yo;
- Devlope yon plan reparasyon pou timoun ki afekte yo an konsiltasyon avèk sosyete sivil la ak kominote ki afekte yo. Chèche ak aplike konsèy ekspè yo pou maksimize enpak reparasyon yo sou alafwa tifi yo ak tigason yo tankou pou konsewa ak distribiye reparasyon yo nan yon fason ki aksesib, ki gen ladan yo timoun ki andikape yo. Founi divès opòtinite edikatif, pwofesyonèl ak lòt opòtinite aprantisaj kòm yon fòm reparasyon. Sipò sa a ta dwe ale pi lwen pase sa gouvènman an deja oblije bay;

SOU SIVIVAN VYOLANS SEKSYÈL YO

- Konsewa yon apwòch pwoteksyon entegre, santre sou sivivan vyolans seksyèl yo, ki gen ladan yo bay yon soutyen jiridik ak sanite konplè sou yon baz egalite. Sa gen ladan l travay avèk donatè yo pou asire disponiblite, aksesibilite, ak kalite swen medikal ak sikosyal pou sivivan vyolans seksyèl yo, tankou nan sipòte ONG ki bay sipò sa a ak asire li rive jwenn sivivan ki nan sit deplasman yo ak sivivan ki gen andikap yo;
- Garanti disponiblite ak aksesibilite sèvis konplè aprè vyòl yo, tankou kontraseptif, tretman pwofilaktik pou anpeche enfeksyon seksyèlman transmisib, tretman VIH, avòtman san danje ak swen pòs-avòtman, bon jan kalite swen prenatal espesyalize pou timoun ak pou sivivan vyolans seksyèl yo, epi bon jan kalite swen obstetrik san danje, ki gen ladan l swen ijans;
- Garanti ke polis nasyonal la ak MSS pran divès mezi pou garanti konsiderasyon ak respè pou bezwen patikilye tifi ak fanm yo nan sitiyoasyon aktyèl Ayiti a. Pèsonèl la ta dwe respekte dwa ineran ak diyite tifi ak fanm yo toutan epi tout ekip dwa moun yo ta dwe gen ladan yo ekspè nan zòn vyolans kont fanm yo, ki gen ladan l vyòl ak abi seksyèl;
- An kolaborasyon avèk patnè entènasyonal yo ak sosyete sivil ayisyen an, devlope divès kanpay sansibilizasyon pou lite kont estigmatizasyon sou sivivan vyolans seksyèl yo, ki gen ladan l tifi gang ame yo eksplwate pou rezon seksyèl. Sa gen ladan l tou founi yon fòmasyon sou sansibilizasyon pou aktè ak lidè kominote yo nan zòn kote aktivite gang yo ap domine oubyen pou retabli soti ladan yo;
- Veye pou aktè imanite yo, ki gen ladan yo ajans Nasyonziini ak gwoup sosyete sivil yo angaje nan repons pou vyolans baze sou sèks, kowòdone repons yo ak entèkansyon yo pou sivivan vyolans seksyèl yo, tankou pataje yon katografi aktyalize pou sèvis yo nan zòn ki touche pa gang yo;
- Chache asistans nan men Biwo Reprezantan Espesyal Sekretè Jeneral sou Vyolans Seksyèl nan Peryòd Konfli pou anpeche ak reponn avèk efikasite a vyolans seksyèl, ak pou ranfòse sektè jistis la pou reponn ak vyolans seksyèl yon jan konfòm avèk nòm, estanda ak prensip entènasyonal yo;
- Egzamine si vyolans seksyèl ki gen rapò ak gang an Ayiti reponn ak kritè selon Eitati Wòm Lakou Penal Entènasyonal (International Criminal Court, ICC) pou detèmine si li konstitiye yon krim kont imanite;
- Reponn favorableman a demann vizit ki soti nan Gwoup Travay sou Diskriminasyon Kont Fanm ak Tifi pami lòt yo epi adrese yon envitasyon pou Rapòtè Espesyal sou Trafik Moun, Espesyalman Fanm ak Tifi yo, pou vizite Ayiti pou mennen envestigasyon sou sitiyoasyon viktim trafik moun yo, tankou fanm ak tifi ki se sivivan vyolans gang yo;

SOU DWA ANDIKAPE YO

- Veye pou dwa timoun andikape yo respekte, pwoteje ak reyalize epi pou yo pa rete sèlman yon refleksyon nan repons imanite ak devlopman yo. Veye pou pwogram asistans yo k ap aplike pa patnè entènasyonal yo vin enklizif ak san diskriminasyon pou moun andikape yo;
- Veye pou swen sante pou timoun andikape yo vin gen kalite egal epi disponib ak aksesib pou yo sou yon baz ekita, ki gen ladan yo aksè a sèvis espesyalis yo, aparèy ak teknoloji asistans yo epi sèvis sante mantal yo;
- Asire ke timoun ki deplase yo jwenn aksè a enstalasyon sanite yo, sèvis swen sante ak lekòl ki aksesib fizikman;

- Asire ke founiti enfòmasyon sou mezi sekirite ak operasyon ki an relasyon a vyolans gang yo rive aksesib pou moun ki andikape yo;
- Asire ke moun andikape yo ak òganizasyon pa yo fè pati elaborasyon tout pwogram ak plan pwoteksyon epi reentegrasyon timoun yo;

SOU PWOLIFERASYON ZAM YO

- Aplike dispozisyon ki etabli nan Pwogram Aksyon Nasyonzini pou Anpeche, Konbat ak Eradike Komès Ilegal nan Zam Lejè ak Ti Kalib nan Tout Aspè li yo (Pwogram Aksyon An), Enstriman Entènasyonal ki Vize Pèmèt Eta yo Idantifye ak Trase, nan yon Fason Apwopriye ak Fyab, Zam Lejè ak Ti Kalib Ilegal yo (Enstriman Trasaj Entènasyonal), Pwotokòl Ki Lye ak Zamafe nan Konvansyon Nasyonzini Kont Kriminlite Transnasyonal Òganize, epi nòm konèks sou zam lejè ak ti kalib yo;
- Veye pou sekirize estòk ak rezèv zam yo nan aplike divès nòm avèk solid nan kesyon makaj, anrejistreman, otorizasyon ak distribisyon zam ak minisyon; devlope divès mezi pou kolèk ak destriksyon zam ilegal yo nan men gang ame yo ak lòt itilizatè final ki pa otorize; epi pran divès mezi pou konbat koripsyon ak komès ilegal ak detounman zam ak minisyon andedan fòs militè ak polis la;
- Kontinye travay avèk patnè rejyonal yo pou bloke debòdman kontrebann zam an Ayiti, ki gen ladan yo chache asistans teknik ak finansyè nan nivo entènasyonal pou amelyore kontwòl dwàn ak fwontyè yo epi aplikasyon divès sistèm sètifikasyon pou itilizatè final yo;

SOU REFÒM JIRIDIK YO

- Ogmante laj minimòm responsablite kriminèl soti nan 13 rive pou pi piti 14 ane, yon jan konfòm avèk rekòmandasyon Komite a sou Dwa Timoun yo. Elabore yon kòd jistis pou timoun yo;
- Akselere refòm Kòd Penal la, ki gen ladan l dispozisyon ki legalize aksè a avòtman sekirize e ak swen aprè avòtman, ki gen ladan l pou sivivan vyòl yo, an konfòm avèk Kòmantè Jeneral 20 Komite sou Dwa Timoun yo sou aplikasyon dwa timoun yo pandan adolesans (2016). Entegre pwoteksyon kont vyolans baze sou sèks, ki gen ladan l kont timoun, nan Kòd Penal revize a epi ranfòse dispozisyon ki te prezante vyolans seksyèl kòm yon krim nan Kòd Penal la pa dekrè an 2005 nan lide pou mete yo an konfòm avèk dwa entènasyonal ak pou pèmèt pouswit efikas;
- Ratifye Pwotokòl Fakiltatif pou Konvansyon sou Dwa Timoun, konsènan enplikasyon timoun yo nan konfli ame (Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, OPAC);
- Ratifye Trete sou Komès Zam, ki etabli divès nòm komen pou transfè entènasyonal zam klasik yo;
- Ratifye rapidman Estati Wòm ICC a, ki te siyen 26 Fevriye 1999;
- Konsidere enskri dispozisyon Estati Wòm ICC a nan dwa nasyonal la pou pèmèt pou yo pouswiv krim yo selon dwa entènasyonal, tankou vyolans seksyèl, nan tribinal nasyonal Ayiti yo.

POU GANG AME YO

- Denonse imedyatman epi sispann itilizasyon ak rekritman timoun yo, epi kanpe tout vyolans seksyèl, ki gen ladan l kont timoun, ak lòt krim toupatou kont ti gason ak tifi yo. Nan yon sans ki pi laj, sispann komèt lòt abi kont kominote yo, ki gen ladan yo asasinay yo, entimidasyon ak atak sou lekòl yo ak lopital yo;
- Angaje yon pwosesis demobilizasyon ak reentegrasyon avèk gouvènman an pou asire yon konfòm avèk dwa nasyonal e règ dwa entènasyonal nan kesyon dwa moun, ki gen ladan yo sa ki akòde yon pwoteksyon espesyal pou timoun yo.

POU MISION MILTINASYONAL SIPO POU SEKIRITE A (MSS)

- Asire pwosedi operasyon estanda yo gen ladan yo yon direktiv pou pèsònèl konsène a pou aplike pwotokòl transfè ki siyen ant gouvènman an ak Nasyonzini sou transfè ak swen timoun ki asosye avèk gang ame yo e ke yo rankontre pandan operasyon sekirite yo bay aktè sivil nan zafè pwoteksyon timoun yo;
- Asire transparans avèk sosyete sivil Ayisyen an ak lòt obsèvatè nan kesyon dwa moun yo sou estrateji ak mekanis an plas pou pwoteksyon timoun ak prevansyon vyolans seksyèl ak baze sou

idantite seksyèl, konsa tou sou garanti jeneral sou dwa moun yo ak mekanis pou siveye ak ankete sou akizasyon abi yo ak pou depoze plent;

- Veye pou tout pèsonèl ki deplwaye yo resevwa yon fòmasyon solid sou pwoteksyon timoun ak prevansyon eksplwatasyon ak abi seksyèl an konfòmite avèk estanda entènasyonal yo. Rann piblik pwogram fòmasyon ak modil sou dwa moun ki founi a moun ki deplwaye sa yo;
- Veye pou pèsonèl la siyale atravè divès kanal klè ak apwopriye tout vyolasyon dwa moun ak tout abi ke yo kapab temwen oubyen akizasyon grav ke yo resevwa konsènan pwòp kondwit yo;
- Pou garanti efikasite ak kredibilite MSS la, veye pou divès rapò piblik konplè sou aktivite ak konklizyon fòs yo, ki gen ladan yo nan kesyon pwoteksyon timoun, ki ta dwe pibliye regilyèman ak difize nan echèl nasyonal ak entènasyonal;
- Veye pou pèsonèl MSS la pran an kont epi respekte bezwen patikilye tifi yo nan sitiyo aktyèl Ayiti a, ak pou yo respekte dwa ineran ak diyite tifi yo ak fanm yo toutan. Tout ekip defans dwa moun nan mitan lapolis ta dwe gen ladan l divès ekspè nan domèn vyolans seksyèl.

POU ETA AK OGANIS DONATE YO

- Asire founiti yon sipò ijan ak alontèm pou gouvènman Ayisyen an devlope yon fèydeyout ak yon plan konplè sou pwoteksyon timoun, gide pa prensip pi bon enterè timoun lan, pou reponn ak abi e ak vyolasyon ankou yo;
- Ogmante yon jan siyifikatif ak imedyas asistans teknik ak finansyè ak diferan branch gouvènman Ayiti a, ki gen ladan yo nan sipòte Plan Repons Imanitè Nasyonzini ki mal finanse ak nan soutni divès pwogram konplè reparasyon ak reyadaptasyon ak reentegrasyon. Veye pou angajman yo rive respekte ak pou tout soutyen vin sansib a idantite seksyèl;
- Pou garanti respè alontèm dwa moun yo, sipòte otorite Ayisyen yo nan devlope yon fèydeyout espesifik pou garanti yon sistèm jidisyè endepandan ak efikas, ki gen ladan l ranfòse Konsèy Siperyè Jidisyè a;
- Soutni kreyasyon nouvo klinik sante mobil epi ranfòse sa ki deja egziste yo ansanm ak sèvis swen pou viktim vyolans gang yo nan zòn ki difisil pou jwenn aksè yo ak sit deplasman yo, ki gen ladan yo pou sivivan vyolans seksyèl yo;
- Asire enklizyon timoun andikape nan nenpòt repons ijans epi pou yo pa kite yo dèyè nan pwogram devlopman yo;
- Asire priyozasyon sipò pou sante mantal ak sikososyal lè n konsidere anplè ekspozisyon twomatik repete ke timoun yo ap sibi an Ayiti ak efè alontèm ke sa pral genyen. Asire kreyasyon divès sistèm swen dirab ak nan soutni ranfòsman sistèm yo an Ayiti;
- Asire patisipasyon siyifikatif sosyete sivil ayisyen an nan elaborasyon ak aplikasyon pwogram asistans yo.

POU NASYONZINI, ONG AK LOT AKTE PWOTEKSYON TIMOUN YO

- Mobilize ak kowòdone sipò teknik ak lòt sipò pou gouvènman Ayisyen an pou elabore ak aplike yon fèydeyout ak yon plan konplè pou pwoteksyon timoun ki gen ladan yo pwogram ki vize dekouraje rekritman ak itilizasyon timoun yo nan gang ame yo, ki gen ladan yo bay sipò pou pwogram sibzistans yo; nan retabli aksè a edikasyon; nan pwogram dezameman, demobilizasyon ak reentegrasyon ki sible timoun yo; nan amelyore aksè a soutyen sikososyal; ak nan rann kont pou grav abi ak vyolasyon ki komèt kont timoun yo.

POU KOMINOTE KARAYIBEYEN AN (CARICOM) AK ÒGANIZASYON ETA AMERIKEN YO (OEA)

- Bay sipò alontèm ak konplè pou gouvènman Ayiti a pou asire li satisfè obligasyon li yo nan kesyon etabli sekirite ak dwa moun yo;

- Asire ke tout mezi imigrasyon Eta manm yo konfòm yo ak dwa entènasyonal nan kesyon dwa moun, tankou ak prensip non refoulman yo. Yo dwe konsidere Ayisyen ki deplase nan rejyon kòm refijye selon definisyon Deklarasyon Cartagena a epi yo ta dwe jwi estati refijye prima facie;
- Asire ke eta manm yo, patikilyèman Repiblik Dominikèn ak Etazini, sispann kouri dèyè pa fòs ak depòte Ayisyen yo lè n konsidere vyolans pèsistan gang yo ak vyolasyon grav dwa moun ki asosye ak aktivite gang yo an Ayiti;
- Ranfòse mezi pou konbat trafik zam ak minisyon ilegal bay gang yo an Ayiti, ki gen ladan l aplikasyon konplè rejim sanksyon Nasyonzini pa Etazini, menm jan tou Konvansyon Entè-Ameriken kont Fabrikasyon Ilegal ak Trafik Zamafe, Minisyon, Eksplozif ak Lòt Materyèl ki Gen Rapò (CIFTA) epi Trete sou Komès Zam yo, pou sa yo ki se yon Eta pati.

POU KONSÈY SEKIRITE NASYONZINI

- Mete ajou lis moun ak antite ki deziyen kòm anba sanksyon sible pou enkli lidè sa yo ki pi enplike nan responsablite pou vyolasyon grav dwa moun, ki gen ladan yo vyolans seksyèl ak rekritman ak itilizasyon timoun yo, nan lidè pou reflekte ansanm vyolasyon ki komèt kont timoun an Ayiti yo;
- Veye pou tout konsiderasyon ki konsène Misyon Miltinasyonal Sipò Sekirite a (MSS) oubyen lòt efò estabilizasyon ki enplike divès konsiltasyon siyifikatif avèk sosyete sivil Ayisyen an;
- Konsidere konklizyon ak rekòmandasyon Biwo Wo Komisè pou Dwa Moun lan (OHCHR) ak ekspè ki deziyen sou sitiyasyon dwa moun Ayiti a, William O'Neil, nan desizyon konsèy la ap pran yo. Envite Wo Komisè a ak/oubyen ekspè ki deziyen an pou enfòme konsèy la sou sitiyasyon an Ayiti a.

POU REPREZANTAN ESPEYAL SEKRETE JENERAL NASYONZINI POU TIMOUN AK KONFLI AME

- Fè yon vizit an Ayiti pou sansibilize sou enpak vyolans gang yo sou timoun yo, pou mobilize divès resous pou soutni sivivan yo, ak pou ankouraje yon fòmasyon peryodik pou Polis Nasyonal Ayisyen an ak MSS sou pwoteksyon timoun. Enfòme Konsèy Sekirite Nasyonzini sou konsta ak konklizyon vizit yo;
- Nan swiv lis gang ame yo an Ayiti nan rapò Sekretè Jeneral 2024 la sou vyolans seksyèl ki gen rapò ak konfli, sanksyon yo pran kont sèten lidè gang ame yo pa Komite Sanksyon ki konsène Ayiti yo, nan konklizyon 2024 nan rapò Panèl Ekspè yo, ak konklizyon rapò sa a, ankouraje Nasyonzini an Ayiti pou envestige plis pou pi piti gang ame G9, Gran Ravin, 5 Segonn, Kraze Baryè, ak 400 Mawozo pou vyòl ak vyolans seksyèl epi Kraze Baryè, Bwouklin, Gran Ravin, Ti Bwa, 5 Segonn, 103 Zonbi, 400 Mawozo ak Belekou pou rekritman ak itilizasyon timoun yo, pou detèmine si yo ta dwe rekòmande enskripsyon yo nan anèks rapò Sekretè Jeneral la sou timoun ak konfli ame.

POU REPREZANTAN ESPEYAL SEKRETÈ JENERAL NASYONZINI POU VYOLANS SEKSYÈL NAN PERYÒD KONFLI

- Ogmante angajman biwo a avèk otorite Ayisyen yo ak sou sitiyasyon an Ayiti a, epi kontinye ankouraje piblikman dwa ak bezwen sivivan vyolans seksyèl yo, ki gen ladan l andedan sistèm Nasyonzini an;
- Avèk Ekip Ekspè sou Règ Lalwa ak Vyolans Seksyèl an Konfli, founi yon ekspètiz teknik pou soutni otorite jidisyèl konpetan yo pou garanti responsablite pou otè vyolans seksyèl yo, ki gen ladan yo manm gang yo, an konfòm avèk nòm entènasyonal yo. Asire yon repons santre sou sivivan yo epi ki pran an kont twomatis, an kolaborasyon avèk sosyete sivil la; epi sipòte otorite yo nan ranfòse chemen oryantasyon pou sivivan yo, ki gen ladan l tifi ak jèn fi ki asosye avèk gang yo;
- Avèk Ekip Ekspè sou Règ Lalwa ak Vyolans Seksyèl nan Peryòd Konfli, bay konsèy teknik ki lye ak kad lejislatif sou pwoteksyon ak patisipasyon viktim yo.

POU KOMISYON ENTÈ-AMERIKEN SOU DWA MOUN (IACHR)

- Egzòte gouvènman Ayisyen an pou ranfòse pwogram pwoteksyon timoun yo, ki gen ladan yo kreyasyon yon plan reentegrasyon konplè pou timoun ki asosye avèk gang ame yo ak nan priyore aksè a edikasyon e a sipò sikososal. Egzòte Eta manm OEA yo pou bay Ayiti sipò ki nesèsè pou sa;
- Konsidere pou fè yon vizit sou plas pou mennen ankèt sou sitiyasyon timoun yo nan yon kontèks vyolans gang an Ayiti epi pataje rekòmandasyon ki enpòtan sou reentegrasyon ki baze sou eksperyans Eta manm rejyonal yo;
- Gen ladan l yon odyans piblik sou dwa timoun yo ann Ayiti nan pwochen peryòd sesyon yo;
- Egzòte Rapòtè IACHR sou Dwa Timoun yo pou sipèvize yo regilyèman ak fè rapò sou sitiyasyon timoun yo an Ayiti.

**AMNISTI ENTENASYONAL
SE YON MOUVMAN
MONDYAL
POU DWA MOUN YO.
LE GEN ENJISTIS
SOU YON MOUN, SE
ZAFE NOU TOUT.**

KONTAKTE NOU

info@amnesty.org

+44 (0)20 7413 5500

ANTRE NAN KONVÈSASYON AN

www.facebook.com/AmnestyGlobal

@Amnesty

“MWEN SE YON TIMOUN, POUKISA SA TE RIVE MWEN?”

ATAK GANG YO SOU ANFANS TIMOUN YO AN AYITI

Baze sou 112 entèvyou - ki gen ladan yo ak 51 timoun - Amnisti Entènasyonal te egzamine enpak sou vyolans gang sou timoun an Ayiti yo. Abi ak vyolasyon yo resanse nan uit komin nan Depatman Lwès la gen ladan yo: rekritman ak itilizasyon timoun yo, vyòl ak lòt fòm vyolans seksyèl, ak asasinay ak blesi. Yo te resanse tou enpak vyolans lan sou timoun andikape yo.

Rapò a montre kijan gang yo eksplwate timoun yo nan kondisyon dezespere ki gen ladan yo livrezon, kolekte enfòmasyon, ak fè travay domestik. Tifi osi jèn ke 14 ane te pale de ki jan plizyè manm gang te vyole yo pandan atak sou katye yo oswa apre divès anlèvman. Chèchè yo te resanse divès ka timoun ki pèdi divès manm epi ki sibi lòt blesi katastwofik akòz de bal mawon oswa se yo menm yo te vize. Aktè pwoteksyon timoun yo te di ke yo bezwen yon jan siyifikatif plis resous pou adrese sitiyasyon an.

Gouvènman Ayisyen an dwe imedyatman fè efò pou konbat atak sou anfans tankou atravè mobilizasyon asistans entènasyonal. Donatè yo ak kominote imanitè a dwe asire ke gen finansman ak ekspètiz teknik ki disponib pou sipòte otorite Ayisyen yo, ki gen ladan li devlopman yon plan konplè pou pwoteksyon timoun.

Divès inisyativ ki baze nan kominote yo ap nesesè pou kòmanse yon pwosesis reentegrasyon efikas pou timoun ki asosye avèk gang yo. Sèvis esansyèl yo tankou edikasyon ak sipò sikososyal yo ap esansyèl pou asire reyadapation pou viktim yo.